

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ENES YÜCE

DANIŞMAN

PROF. DR. TOLGA ULUSOY

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
FİNANSAL RAPORLAMA VE DENETİM
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

ENES YÜCE

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Prof. Dr. Tolga ULUSOY
Doç. Dr. Yaşar ÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR**

KASTAMONU-2019

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza
Enes YÜCE

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

Enes YÜCE

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Finansal Raporlama ve Denetim Programı

Danışman: Prof. Dr. Tolga ULUSOY

Yatırım teşviklerinin, devletin sağladığı maddi destekler ve yardımlarla, hedeflenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için çok önemli bir enstrüman olduğu ve aynı zamanda ülke içerisinde bölgeler arası farkları gidermek ve azaltmak, yeni istihdam alanları sağlamak, refah seviyesini arttırmak ve tüketicilere ucuz, daha kaliteli mal ve hizmet sunmak, Ar-Ge çalışmalarını desteklemek, kaynak kullanımında adaleti sağlamak için büyük bir öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. Devletin vermiş olduğu yatırım teşvikleri; genel teşvikler; amaçlarına, veriliş aşamalarına, kaynaklarına, veriliş şekillerine, kapsamlarına ve kullanılan araçlara göre teşvikler olarak gruplandırılabilir; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yatırım teşvik amaçları doğrultusunda farklı uygulanabilmektedir. Türkiye’de uygulanan yatırım teşviklerinin ise genel olarak vergi indirimi, vergi muafiyeti ve vergi istisnaları ile finansal fonlardan ve yatırım desteklerinden oluştuğu görülmektedir. Devlet tarafından yatırım teşviklerinin verilmesinin önemi büyük ölçüde anlaşılmaktadır. Yatırım teşvikleri bir ülkenin iktisadi kalkınmadaki en önemli aracıdır. Ülkemizde de yatırım teşvikleri yoluyla birçok ekonomik kazanım elde edilmiştir. Ancak yatırım teşviklerinin bölgesel farklılıkları gidermede tam olarak etkili olamadığı görülmekte, yapısal, siyasi ve toplumsal sorunlar nedeniyle kaynak, fon ve destek sağlama da tarafsızlık ilkesine uygun olmayan durum ve koşulların da meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Teşvikleri, Teşvik, Teşvik Belgesi, Kümelenme

2019, 109 sayfa

ABSTRACT

MSc. Thesis

THE INVESTMENT INCENTIVES IN TURKEY

Enes YÜCE

Kastamonu University

Institute of Social Sciences

Department of Banking and Finance

Supervisor: Prof. Dr. Tolga ULUSOY

Investment incentives are a very important instrument for achieving the targeted economic and social goals with the financial support and assistance provided by the state and at the same time eliminating and reducing the interregional differences within the country, providing new employment areas, increasing the level of welfare and providing cheap, better quality goods and to provide services, to support R & D activities, to ensure fair use of resources is of great importance. Government investment incentives; general incentives; they can be grouped as incentives according to their objectives, stages of delivery, sources, forms of delivery, scope and means used; developed and developed countries in line with the investment incentives can be applied differently. The general investment incentive tax cuts implemented in Turkey, it is observed that tax exemptions and tax exemptions and financial support consists of funds and investments. The importance of granting investment incentives by the state is largely understood. Investment incentives are the most important instrument in a country's economic development. In our country, many economic gains have been achieved through investment incentives. However, it is seen that investment incentives are not fully effective in eliminating regional disparities, and it is understood that due to structural problems, political and social concerns, there are situations and conditions that do not comply with the principle of impartiality in providing resources, funds and support.

Key Words: Investment Incentives, Incentive, Incentives Certificate, Clustering

2019, 109 pages

TEŞEKKÜR

Ekonomik denge ve istikrarın sağlanmasında çok önemli bir unsur olan yatırım teşvikleri; bölgesel farkları gidermek, rekabet gücü kazandırmak, sosyal refahın ve huzurun sağlanması, eğitilmiş işgücü ve güven ortamının oluşturulması konusunda toplumsal veya ulusal boyutta önem arz etmektedir. Bu çalışma ile yatırım teşviklerinin; yatırımları, kalkınmayı, doğrudan veya dolaylı olarak yerli ve yabancı sermayeyi, üretimi, kaynakların verimli ve adil kullanımını etkilediği görülmüş ve ekonomiye yön vermenin önemli bir aracı olduğu ortaya konmuştur.

Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı Finansal Raporlama ve Denetim Programı'nda hazırlanan bu tez çalışması sırasında her konuda ilgi, sabır ve anlayış ile yardımcı olan, değerli fikirlerini ve birikimlerini aktararak araştırmanın oluşturulmasına ve sonuçlanmasına katkı sağlayan Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi danışman hocam Prof. Dr. Tolga ULUSOY'a, ayrıca çalışmalarım esnasında manevi ve maddi desteklerini sunan saygıdeğer eşime ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Enes YÜCE

Kastamonu, Kasım, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLolar DİZİNİ	XI
1. GİRİŞ	1
2. TEŞVİK KAVRAMI, YATIRIM TEŞVİKLERİ	3
2.1. Teşvik Kavramı ve Önemi.....	3
2.2. İktisadi Düşüncelere Göre Teşvik	6
2.2.1. Merkantilist Düşünce Açısından Teşvik.....	7
2.2.2. Fizyokrat Düşünce Açısından Teşvik	7
2.2.3. Klasik-Liberal Düşünce Açısından Teşvik	7
2.2.4. Neoklasik Düşünce Açısından Teşvik	8
2.2.5. Sosyalist Düşünce Açısından Teşvik	8
2.2.6. Keynesyen Düşünce Açısından Teşvik.....	9
2.2.7. Arz Yanlı Düşünce Açısından Teşvik	9
2.3. Teşviklerin Özellikleri.....	10
2.4. Teşviklerin Uygulanma Sebepleri ve Amaçları	10
2.5. Teşvik Çeşitleri.....	12
2.5.1. Amaçlarına Göre Teşvikler.....	13
2.5.1.1. Mali teşvikler.....	13
2.5.1.2. Finansal teşvikler	14
2.5.1.3. Diğer teşvikler	14
2.5.2. Mahalli Yapılarına Göre Teşvikler	14
2.5.2.1. Merkezi idare tarafından uygulanan teşvikler	14
2.5.2.2. Yerel idare tarafından uygulanan teşvikler	15
2.5.2.3. Fonlar aracılığı ile yürütülen teşvikler	16
2.5.3. Gelişmişlik Düzeyine Göre Teşvikler.....	16
2.5.4.Kapsamına Göre Teşvikler	17
2.5.5.Yatırım Teşvikleri.....	17

2.5.5.1. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları.....	18
2.5.5.1.1. Gümrük vergisi ve fon muafiyeti	19
2.5.5.1.2. KDV istisnası	19
2.5.5.1.3. Vergi indirimi	19
2.5.5.1.4. Faiz desteği.....	19
2.5.5.1.5. Gelir vergisi stopajı desteği	19
2.5.5.1.6. Vergi, resim ve harç istisnası.....	20
2.5.5.1.7. Ar-Ge yardımı	20
2.5.5.1.8. Yatırım indirimi.....	20
2.5.5.1.9. Finansman fonu	20
2.5.5.1.10. Teşvik kredileri.....	20
2.5.5.1.11. Makine, teçhizat alımında KDV desteği	20
2.5.5.1.12. Enerji desteği	21
2.5.5.1.13. Arsa sağlama	21
2.5.5.1.14. Dış kredi teminat mektubu masraflarına katkı	21
2.5.5.1.15. Taşınma desteği	21
2.5.5.1.16. Sigorta primi işveren hissesi desteği	21
2.5.5.1.17. Sigorta primi desteği	21
2.5.5.2. Bazı yatırım teşviklerinde avantajlar ve dezavantajlar	22

3. TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI, TEŞVİK BELGESİ VE KÜMELENME FAALİYETLERİ..... 25

3.1. Tarihsel Açıdan Yatırım Teşvik Dönemleri	25
3.1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Teşvikler	26
3.1.2. 1923-1960 Arası Dönemde Teşvikler	28
3.1.2.1. Kuruluş dönemi teşvikleri 1 (1923-1929)	29
3.1.2.2. Kuruluş dönemi teşvikleri 2 (1929-1938)	31
3.1.2.3. 1938-1960 yılları arası dönemde teşvikler	32
3.1.3. 1960-1979 Arası Dönemde Teşvikler	32
3.1.3.1. 1963-1967 Birinci kalkınma planı teşvikleri.....	33
3.1.3.2. 1968-1973 İkinci kalkınma planı teşvikleri.....	34
3.1.3.3. 1974-1979 Üçüncü kalkınma planı teşvikleri	34
3.1.4. 1980-2005 Arası Dönemde Teşvikler	35
3.1.4.1. 1980-1994 Arası dönemde teşvikler.....	36
3.1.4.2. 1994-2005 Arası dönemde teşvikler.....	40

3.1.4.3. 1980-2005 arası kalkınma planları.....	41
3.1.5. 2005 Yılından Günümüze Teşvikler.....	43
3.1.5.1. Yeni Yatırım Teşvik Sistemi.....	46
3.1.5.2. 2005 sonrası Dönemde Uygulanan Kalkınma Planları.....	52
3.2. Yatırım Teşvik Belgesi.....	54
3.2.1. Süre Uzatımı	54
3.2.2. Yatırımın Finanse Edilmesi	54
3.2.3. Belgenin Yeniden Düzenlenmesi.....	54
3.2.4. Yatırımla ilgili devir işleminin yapılması.....	55
3.2.5. Yatırımın tamamlanma süresi	55
3.2.6. Belgenin İptali.....	55
3.2.7. Teşvik Belgesi Şartları ve Hedef Kitle	56
3.3. Teşviklerin Kısaca Etkinliği.....	56
3.4. Kümelenme Kavramı ve Faaliyetleri	59
3.4.1. Kümelenme Faaliyetlerinde Hedefler	61
3.4.2. Kümelenme Faaliyetlerinde Destek Kapsamı ve Miktarı.....	61
3.4.3. Kümelenme Faaliyetlerinde Hedef Kitle	63
3.4.4. Üniversite ve Sanayi İşbirliği	63
3.4.5. Kümelenme Faaliyetlerinde Dünya ve Avrupa	65
4. AVRUPA BİRLİĞİ VE ABD'DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI.....	67
4.1. Avrupa Birliği ve Yatırım Teşvikleri	67
4.1.1. AB'de Teşviklerin Amaçları.....	71
4.1.2. AB'de Uygulanan Teşvik Sistemi	72
4.1.3. AB'de Yatırım Teşviklerinde Ülke Örnekleri	79
4.1.3.1. Almanya'da yatırım teşvikleri.....	80
4.1.3.2. Fransa'da yatırım teşvikleri.....	83
4.1.3.3. İtalya'da yatırım teşvikleri.....	87
4.1.4. AB'de Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi.....	92
4.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Yatırım Teşvikleri.....	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
KAYNAKLAR	102
ÖZGEÇMİŞ.....	109

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
AB	: Avrupa Birliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ATAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
BAKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESF	: Avrupa Sosyal Fonu
EU	: Avrupa Birliği
KDV	: Katma Değer Vergisi
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöre
KKDP	: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MTA	: Maden Tetkik Arama
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Cooperation and Development)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Teşviklerin sınıflandırılması	13
Tablo 2. Gelişmişlik düzeyine göre teşvikler.....	16
Tablo 3. Kapsamına göre teşvikler.....	17
Tablo 4. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları.....	18
Tablo 5. İllere göre faaliyet gösteren işletmeler.....	27
Tablo 6. Türk vergi sisteminde mali özelliğe sahip teşvikler	38
Tablo 7. 5084 sayılı teşvik kanunu ve değişikliği kapsamında il ve ilçeler.....	43
Tablo 8. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması	44
Tablo 9. 2009, 2012, 2016 yılları teşvik araçları	47
Tablo 10. İller bazında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması	47
Tablo 11. -A-B-C-D-E güncel teşvikler	48
Tablo 12. Teşvik uygulamasında süreç ve etkinlik.	57
Tablo 13. Avrupa Birliği siyasi tarihi kısa özeti	68
Tablo 14. AB devlet yardımları sınıflandırması.....	73
Tablo 15. AB’de bölgesel yardımların dağılımı (2011).....	74
Tablo 16. AB’de sektörel yardımlara ilişkin dağılım toplamı (2011) (%).....	77
Tablo 17. AB’de sektörel yardımlara ilişkin dağılım toplamı (1992-2008) (%).....	77
Tablo 18. Avrupa ülkeleri devlet yardımı miktarları (2002-2008).....	79
Tablo 19. Almanya Fransa ve İtalya’da teşvik araçları.....	80
Tablo 20. Almanya’nın 2011-2017 yılları arası temel ekonomik verileri... ..	81
Tablo 21. Fransa’nın 1980-2017 yılları arası temel ekonomik verileri... ..	84
Tablo 22. İtalya’nın 1980-2017 yılları arası temel ekonomik verileri.	89
Tablo 23. ABD’nin dış ticaret miktarı (Dolar)... ..	94

1. GİRİŞ

Tarihi kaynaklarda, ekonomik büyüme, istikrar ve sosyal refahın sağlanması amacıyla, tüm dünya ülkeleri tarafından farklı ulusal hedefler doğrultusunda birçok iktisadi reformun yapıldığı görülmektedir. Günümüzde de hedeflenen iktisadi refaha ulaşmak için enflasyonun düşürülmesi, işsizliğin azaltılması, istikrarın sağlanması ve diğer tüm makroekonomik göstergelerde istenilen seviyeye gelmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından reformlar, yenilikler ve değişiklikler yapılmaktadır. Bu anlamda yatırım teşvikleri istenilen hedeflere ulaşmak için bir iktisadi araç olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yatırım teşvik araçları; istikrarın devam ettirilmesi, istihdama yönelik tedbirlerin alınması rekabetin daha da güçlendirilmesi ve sermaye kaçışını engellemek amacıyla kullanılırken; gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok kalkınma, bölgesel olarak geri kalmışlığı giderme, teknoloji transferi, küreselleşmeye uyum, rekabet gücü kazanma, sanayileşme ve kaynakların adil dağılımı gibi alanlarda kullanılmaktadır.

Ülkemiz ise özellikle son on yılda ekonomik gelişme açısından pozitif yönlü bir ivme kazanmış ve dünya ekonomi piyasasında söz sahibi olmuştur. Ancak ülkemiz; “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler” şeklinde sınıflandırılan ülkeler arasında gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer almakta ve belli zamanlarda ekonomik tıkanmalar yaşanmaktadır. Bu ekonomik tıkanmalar iktisadi bir güvensizlik ortamının tesisine zemin hazırlamaktadır. Yaşanan bu durumun, etki ve sonuçlarını en az seviyeye indirmek, ekonomiyi canlandırmak, sosyal refah ve sürdürülebilir ekonomik istikrar sağlama amacıyla devlet tarafından gerek kamu kesimine gerekse özel kesime çeşitli teşvikler verilmektedir.

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarını ele alan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde teşvik, yatırım teşvikleri, iktisadi düşüncelere göre teşvikler, Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları vb. kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları, tarihsel süreci, yatırım teşvik belgesi ve kümelenme faaliyetleri ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde iktisadi olarak gelişmiş

olan Avrupa Birliği'nin teşvik politikaları ele alınmış ve teşvik politikaları ile ilgili birliğe üye olan ÷lkelerden bazı örnekler verilmiştir. Yine çalışmanın bu bölümünde dünyanın büyük ve gelişmiş ekonomileri arasında yer alan ABD'nin uyguladığı teşvik politikalarına kısaca değinilmiştir. Çalışmanın son bölümü olan sonuç kısmında ise yatırım teşvikleri ile ilgili genel bir değeriendirme yapılmış, gelişmiş ÷lkelere göre farklar ele alınmış, günümüzde uygulanan ve gelecekte uygulanacak olan yatırım teşvik uygulamaları ve politikalarına yönelik yapısal, uygulama ve politik aşamalara dair öneriler sunulmuştur.

2. TEŞVİK KAVRAMI, YATIRIM TEŞVİKLERİ

2.1. Teşvik Kavramı ve Önemi

Ekonomik anlamda ele alınacak teşvik kavramını Türk Dil Kurumu; “*isteklendirme ve özendirme*” olarak tanımlamaktadır. Ekonomik anlamını ise “*maddi veya hukuki açıdan destek sağlanan firmalara, hedeflemiş oldukları iktisadi veya sosyal ulaşabilmeleri için verilen ödül*” şeklinde yorumlamıştır (TDK, 2019). İktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmada devletin sağladığı maddi destek ve yardımları teşvik yoluyla sağlamaktır (İncekara, 1995). Başka bir tanıma göre ise maddi veya maddi olmayan yardımlarla herhangi bir alanda faaliyet gösteren sektörlerin veya bölgelerin diğerlerine kıyasla daha fazla gelişim gösterebilmesi amacıyla idarenin farklı metotlarla sunmuş olduğu yardımlara denir. (Selen, 2011). Ginevicius’a göre teşvik, belirli düzeydeki ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından doğrudan veya dolaylı yöntemlerle sağlanan tüm maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yönlendirmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Ginevicius, 2011). UNCTAD (2004)’ın tanımına göre teşvik, belirli kurum ve kuruluşlara hükümetler tarafından sağlanan ölçülebilir ekonomik avantajlardır. İktisat literatüründe “teşvik” kavramı, “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacı ile kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler” olarak tanımlanmaktadır (Çiloğlu, 1997, s. 1). Yatırım teşvikleri; hükümetin almış olduğu tedbirler olarak tanımlanmakta ve yatırımın riskine, giderine, maliyetine, gelirin, hacmine, ait olduğu bölge ve sektörüne etki etmek amacıyla hazırlanmış programlar olarak değerlendirilmektedir (Duran, 2003).

Yukarıda yapılan tanımların ışığında yatırım teşviki kavramını şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Kamu eliyle bölgesel ve sektörel olarak farklı yatırımlar yapan girişimcilere bazı imkanların ve kolaylıkların sağlanması, üretim faaliyetlerinin artırılması, ürün veya hizmet maliyetlerinin azaltılması amacını hedefleyen desteklere, tedbirlere ve yardımlara yatırım teşviki denir.”

Nihai amacı kar elde etmek olan özel sektör, yatırımlarını yönlendirirken birçok unsuru göz önünde bulundurarak yatırım yapmaktadır. Coğrafi altyapı, ulaşım, doğal

kaynakların yeterliliği/yetersizliği ve teknolojik imkanların elverişliliği gibi faktörler özel yatırımları şekillendirirken; yatırım yapacak kişilerin fizibilite etüdü açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir. Günümüz itibariyle demokrasinin ön planda tutulduğu ve her ülkede olması gerektiği yönündeki görüşler de dikkate alındığında, demokratik ülkelerde fertlerin eşit haklar ile yaşamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, mikro anlamda bireylerin eşit olması gerektiği yönündeki görüş makro anlamda ise bölgesel anlamda eşitliği beraberinde getirmektedir. Bu durum ise, ülke içerisinde bölgelerarası farklılıkları gidermede teşviklerin önemini bir kere daha göstermektedir (Buyrukoğlu, 2014).

Dünyanın giderek küreselleşmesi sonucu, tüm ülkeler arasında bulunan sosyolojik ve ekonomik sınırlar da kalkmaktadır. Bundan dolayı ülkelerin dengeli, sürdürülebilir bir kalkınma ve gelişme için birbirleriyle uyum içinde hareket etmek zorunda oldukları gerçeği önemslenmelidir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınma ve iktisadi büyüme amaçlı çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Yatırım teşvik tedbirleri en çok kalkınma aracı olarak bölgesel kalkınma politikalarında görülmektedir ve genellikle iktisadi sorunlar en çok belli bir bölge veya alana yığılmaktadır. Bu sebebe istinaden alansal veya bölgesel açıdan tedbirler almak kaçınılmaz hale gelmektedir.

Teşvik tedbirleri; devletin ekonomiye müdahale etmek üzere kullandığı araçlardan biridir. Aslına bakıldığında korumacı ekonominin bir ürünü olan tedbirlerin aynı zamanda ülke içerisinde bölgeler arası farklılıkları azaltma, yeni istihdam alanları sağlama, refah seviyesini artırma ve tüketicilere ucuz ve daha kaliteli hizmet sunmak üzere kullanıldığı da söylenebilir. Demokrasi ile liberal ekonomi arasındaki ilişkinin varlığı yatırım teşviklerinin de önemini ortaya çıkarmıştır. Ülke içerisindeki gelişmişlik farklarının azaltılması ve hizmetin ülke geneline yaygınlaştırılması yatırım teşvikleri aracılığıyla sağlanabilmektedir. Yatırım teşviklerin ekonomideki önemi aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Küçüköğlu, 2005):

- İthal edilen yatırım mallarının yatırımcıya yüklediği fazladan masraflar, (vergi, fon, vs.) doğal olarak yatırım kararına belirli düzeyde cayma etkisi yapacaktır.

Aynı zamanda farklı istisna, muafiyet uygulamaları yatırımlara etki edecek ve yatırımları teşvik eden bir unsur olacaktır.

- Yapılacak yatırımın zaman kayıpları yüzünden, sermaye faktörüne bu süre içerisinde bir getiri sağlamayacak, enflasyonist etkiler nedeni ile doğabilecek maliyetlerin umulanın üzerinde bir külfet getirmesi riski, yatırımlardan vazgeçilmesinde önemli bir etken olacaktır. Dolayısıyla, bunun telafisine yönelik mekanizmaların çalıştırılması, güçlüklerin aşılması yönünde bir motivasyon ve destek sağlayacaktır.
- Piyasa ekonomilerinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının kaldırılmasının, kendi kendine gerçekleşmesinin mümkün olmamasıdır. Bu bölgeler, genellikle nitelikli iş gücü ve sermaye olarak bir ülkede bulunan kalkınmış ve gelişmiş bölgelere kıyasla giderek gerilemekte ve iktisadi açıdan kan kaybı yaşamaktadır. Kendi kendilerini sevk ve idare durumunda bırakılmaları halinde ekonomik ve sosyal açıdan ikili bir yapının kronikleşmesine dönüşebilmektedir. Teşvik uygulamaları ise bu olumsuzlukları gidermek için önemli bir politika aracı olacaktır.
- Yatırım teşvikleri sayesinde dış pazarlara yönelik uygun maliyetle ve standartta mal üretimi gerçekleştirilip pazarlanabilir. Özellikle bu alanda, günümüz ekonomileri arasındaki rekabetçi yapı, dış piyasalara yönelik yatırımların özel teşviklendirmeye tabi tutulması, hatta bu alanda, uluslararası etkinliğe sahip firma oluşumuna destek verilmesi gerekmektedir. Günümüz dünya ticaretinde, belirtilen nitelikteki firmaların payı oldukça yüksek bir düzeydedir. Böyle bir yapılanmaya rekabet düzeyi düşük firmalarla rakip olmaya çalışmak hiçbir şey ifade etmemektedir.
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde insan nüfusu daimi olarak artış göstermekte ve bunun gerektirdiği iş sağlama alanlarının çoğaltılması yatırımlara bağlı olmaktadır. Yapılacak yatırımlar kendilerinin dışında ikincil istihdam alanlarının da artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, yatırım teşvik politikası bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Teşvikler aracılığıyla, gerek mikro gerekse makro anlamda ortaya çıkan ekonomik sorunlar giderilmeye çalışılmaktadır. Yatırımların, teşvikler aracılığıyla az olduğu veya hiç olmadığı bölgelere kaydırılması ile kişilerin refah seviyeleri artmış olacak ve aynı zamanda geri kalmış bölgelerde istihdam açısından önemli gelişmeler yaşanacaktır. Teşviklerin ilgili bölgelere kaydırılması ile ekonomik rekabet ortamı da artacak, tüketiciler adına ucuz ve kaliteli ürünlerin üretimi ön plana çıkabilecektir (Buyrukoğlu, 2014).

Teşvikler, model ve uygulanış biçimleri açısından ülkelerin iktisadi, mali kültürel yapısına göre farklılıklar ve benzerlikler gösterse de neredeyse bütün ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Yatırım teşviklerin ana hedefi iktisadi anlamda ülke ekonomisi canlandırmak, rekabet edebilirlik seviyesini artırmak, girişimcilere kolaylıklar sağlamak, haklar tanımak ve kaynak kullanımını daha işlevsel hale getirmektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde teşvikler, bir ülke ekonomisinin önemli unsurlarından biri olmaktadır.

2.2. İktisadi Düşüncelere Göre Teşvik

Devlet; sosyal ve siyasi amaçlar doğrultusunda, iktisadi sistemini; geliştirmek ve ekonomik enstrümanlara uygun hale getirmek için tedbirler almakta ve bu tedbirler amaç, alan, şekil bakımından büyük çeşitlilik arz etmektedir (Sarıöz, 2006).

Devletin ekonomiye müdahalesinin temelinde, bölgeler arası yatırımların dengesiz olması, girişimcilerin istenilen hacim veya düzeyde yatırımlar yapamaması, dış ticaret açığının etkileri, sermaye yetersizliği gibi etkenler bulunmaktadır. Teşviklerin, uygulandığı ülkelerdeki etkisi, ekonomik gelişmeler dikkate alındığında önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. İktisadi düşünceler yoluyla; geri kalmışlık, rekabet yetersizliği, sermaye yoksunluğu, fiziki koşullarının sağlanamaması gibi vb. nedenlerle ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlayamayan ülkelere ve girişimcilere bazı kuramlar ve fikirler vasıtasıyla öneriler sunulmaktadır. Buna ilişkin fikirler ve kuramlar aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Merkantilist Düşünce Açısından Teşvik

Merkantilizm 15. ve 18. yüzyılları arası dönemde ulusal devletlerin altın ve gümüş birikimini, ihracatın teşvikini ve ithalatın ikamesi ile uygun seviyede dış ticaret bilançosu durumuna ulaşılmasını zorunlu kılan, anlayışa denir (Kibritçioğlu, 1996). Merkantilizmin temelinde "servet" olgusu bulunmaktadır. Bu anlayış ülke zenginliğini değerli maden varlığı ile kıyaslamaktadır. En iyi uygulandığı ülke ise İngiltere'dir.

Merkantilist düşünce, altın ve gümüş kaynaklarının yokluğunda dış ticarete yönelme fikrini savunmaktadır. Buradaki temel olgu ülkeye giren altın ve gümüş miktarının çıkış miktarını aşması yani başka bir ifadeyle yerli üreticilerin dış rekabetten etkilenmeyecek hale getirilmesi, iç tüketimin azaltılması sayesinde lehte bir dış ticaret açığının oluşturulmasıdır (Gomez, 1987'den aktaran Buyrukoğlu, 2014). Feodal yapının sonlaması, piyasa ekonomisine geçiş, paranın tedavüle girmesi ve kapitalist anlayışın öne çıktığı 15. ve 18. yüzyılları arasında devlet müdahaleleri ile ilgili ilk düşüncelerin ortaya çıkmasıyla beraber Merkantilizme göre devlet; ihracatını artırırken ithalatı azaltmalı, sanayi gelişimi sağlamalı, ücretlerde asgari tarife belirlenmesi gibi birçok iktisadi tedbirler almalı görüşünü benimsemektedir (Eser, 2011).

2.2.2. Fizyokrat Düşünce Açısından Teşvik

18. yüzyılın ikinci yarısında merkantilizme tepki olarak doğan bu düşünce akımının temsilcileri fizyokratlar olarak tanımlanmakta ve merkantilist düşüncenin aksine devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadırlar. (Çaklı, 1998). Fransa'da doğan fizyokrazi; Fransız Quesnay'ın fikir önderliğinde tarım ve toprak, refahın kaynağı olarak görülmekte ve ekonominin doğal bir akış içinde olması gerektiği savunulmaktadır.

2.2.3. Klasik-Liberal Düşünce Açısından Teşvik

Fransızca "libre" kelimesinden türetilen Liberalizm; kavram olarak boş, serbest anlamlarına gelmekte ve İngilizce ise "liberty" kelimesi özgürlük, serbestlik manalarında kullanılmaktadır (Aktan, 1994). Liberalizm, devletin ekonomiye müdahalesini minimum düzeyde kabul etmektedir. Özgürlükçü ve rekabete önem

veren bir düşünce sistemine dayalıdır. Ancak iktisatçılar tarafından ortaya atılan, belirli bir düzeyde de olsa devletin ekonomiye müdahale etme fikri bu iktisadi düşüncenin kendi arasında bölünmesine sebep olmuştur.

17. yüzyıldan itibaren başlayan Klasik Liberalizm düşüncesi, 1870'lere kadar devam etmiştir. Bu iktisadi düşüncenin temel mantığı mümkün olduğu kadar kişisel özgürlük alanı sağlamak, en üst düzeyde birey çıkarını düşünmek, otoriter yapıyı uzak tutmaktır (Sarıöz, 2006). Klasik Liberalizm'de, devlet otoritesinin yasalar ile kısıtlanarak bireyin devlet tarafından baskılanmasının önüne geçilmesi gerektiği, piyasanın serbestliğini, her türlü iktisadi faaliyetin ve girişimciliğin özgür kılınması fikri savunulmaktadır. (Tayyar ve Çetin, 2013).

2.2.4. Neoklasik Düşünce Açısından Teşvik

Piyasayı öne alan bu yeni fikir; mal ve hizmetin devlet müdahalesi olmaksızın, bütünüyle piyasaya göre düzenlenen koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi görüşünü ileri sürmektedir (Aslan, 2010). Neoklasik iktisat anlayışında, klasik iktisat anlayışının birçoğu eleştirilir. Ancak Neoklasik olarak adlandırılmasının sebebi, bu fikri savunuların neredeyse tümü tarafından liberal anlayışın savunulmasıdır. Neoklasik fikir, fayda-değer teorisi kapsamında bölüşüm işini, üretim etkenlerinin fiyatlandırılması anlamında bir sorun olarak değerlendirmiştir. Marjinal bir sentezle üretim etkenleri piyasasında fiyat oluşumunun ifade edilmesi ve üretim etkenlerinin üretilenden hangi miktarda hisse alacağı mantığıdır (Rothbard, 1995'ten aktaran Öztürk, 2010).

2.2.5. Sosyalist Düşünce Açısından Teşvik

Liberal iktisat fikrine karşı olarak meydana çıkmış ve ekonomik etkinliklerin bütünüyle devlet tarafından yürütülmesi fikri savunulmuştur. 1917 yılından 1980'li yılların bitimine kadar Sovyetler Birliği'nde çok sert bir şekilde uygulanan bu anlayış, özel mülk edinmeyi ve serbest ticari faaliyeti yasaklayarak tüm üretim girdi ve çıktı araçlarını devlet denetimi altına almıştır (Pehlivan, 2009).

Sosyalizmin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı özgürlüğü, eşitliği, iyiliği ve yardımlaşmayı esas almaktadır. Fakat bilim açısından tanımı, üretimin tüm aşamaları, araçları, mülk edinme hakkı ve iktisadi faaliyetlere yön verme tamamen devlet tekelinde ve devletin sunmuş olduğu programın güdümünde şekillenmektedir (Öztürk ve İnan, 2014).

2.2.6. Keynesyen Düşünce Açısından Teşvik

Keynesyen yaklaşım, John Maynard Keynes'in iktisadi fikrini temel alan bir kuramdır. Bu kurama göre her ne kadar özel sektör bir devletin ekonomisinde etkin faaliyet gösterse de devlet ve kurumlarının ekonomideki etkisi de büyüktür. Buradan devletin ve özel sektörün ekonomiye etkisinin karma olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Büyük ekonomik buhranların meydana geldiği 1920'lerin bitimine doğru, klasik iktisatçıların iktisadi kuramları, makroekonomik siyasete yön verme konusunda zayıf kalmıştır. Bu yıllarda Keynes'in "*devlet ekonomiye müdahale etmeli*" fikri kanıksanmıştır. Bu fikirle, istihdamın tam olarak piyasa sistemi ile yerine getirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Devletin ekonomiye müdahale etmemesi; piyasaların işlevini eksik istihdam ile sürdürmeye çalıştığı ve faizin, yatırımın, tasarrufun dengelenmediği bir ortamın oluşmasına sebep olmaktadır (İnce, 2008). İktisat literatüründe, devletin ekonomideki müdahaleciliği ve gereklilik düzeyi sürekli tartışılmıştır. Devletin ekonomi açısından fonksiyonu, Keynesyen kuramına kadar eğitim, sağlık ve savunma faaliyetleri ile kısıtlı kalmış, Keynes'ten sonra ise devletin işlevselliği önemli derecede değişmiştir. Günümüz itibarıyla devlet, sadece yönetim ile ilgili durumlarla değil, aynı zamanda devlet imkanları ve kaynaklarının dağılımında, üretimde, gelir bölüşümünde, iktisadi kalkınmada, dış ticarete etkin rol oynamakta ve bunu teşvik politikasıyla gerçekleştirmektedir (Sarıöz, 2006).

2.2.7. Arz Yanlı Düşünce Açısından Teşvik

Arz yanlı iktisadi düşüncenin temelinde vergi indirimi bulunmaktadır. Vergi indirimi yoluyla üretim, vergi gelirlerinin olumlu bir şekilde etkilenmesiyle iktisadi refahın, kaynağın eşit ve etkin düzeyde kullanımı ve dağılımı gerçekleşecektir (Aktan, 2019). Arz yanlı düşünce Arthur Laffer tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "*Arz-yönlü iktisat*,

klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir." (Halistones, 1982'den aktaran Aktan, 2009, s. 41).

2.3. Teşviklerin Özellikleri

Teşviklerle ilgili özellikler maddeler halinde aşağıda şu şekilde sıralanmıştır (Duran, 2003):

- Devlet eliyle sağlanır.
- Genel olarak özel kurum veya girişimcilere verilir. Ancak kamu kurumlarına da verilebilmektedir.
- Devlet için bir maliyet oluşturmaktadır. Bu da nakdi teşvikler yoluyla kamu fonu kaybına ve devlet gelirlerinin azalmasına sebep olmaktadır.
- Devlet için gelir kaybı ve fon azalmasına sebebiyet verirken girişimciler için fayda sağlanmaktadır.
- Teşvikler; yapılan yatırımların; önemine, bulunduğu coğrafi alana, faaliyet gösterdiği alana, hacmine ve zamanlamasına etki etmektedir.
- Doğrudan veya dolaylı destek sağlanabilmekte ya da açık veya gizli verilebilmektedir.

Teşviklerin özelliklerine bakıldığında iktisadi açıdan gelişmede birçok faktörün mutlak etkisi olduğu anlaşılmakla beraber gerek kamu gerekse özel girişimciler açısından pozitif veya negatif yönlü etkileri bulunmaktadır.

2.4. Teşviklerin Uygulanma Sebepleri ve Amaçları

Devletler tarafından yatırım teşvik araçlarının kullanılmasını gerekli kılan bazı gerekçeler söz konusudur. Özel sektörün piyasa koşullarında darboğaza düşmesi devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılabilir. Aşağıda maddeler halinde teşviklere başvurulmasının nedenleri belirtilmektedir (Eser, 2011):

- Finansmana erişimde yaşanan sıkıntılar,
- İşletmeler açısından altyapısal olarak kamunun yetersiz kalması,
- Bürokrasinin çok fazla olması,
- Verimliliğin ne düzeyde arttığı ile ilgili gerekli bilgilerin temin edilememesi,

- Herhangi bir sektörde çalışanlarla ilgili eğitimsel programların yapılmaması veya yetersiz düzeyde kalması,
- Araştırma ve geliştirme etkinliklerinin meydana getirdiği dışsallıklar.

Devletler, bazen sosyal düzeni sağlamak amacıyla teşvikler yoluyla iktisadi düzenlemeler de yapmaktadır. Sosyal yapı ile iktisadi anlayış arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Buradan anlaşılabacağı üzere teşvikler aynı zamanda sosyal huzur, iktisadi refah, büyüme, gelişme ve kalkınmada çok önemli bir çözüm tekniğidir. Teşviklerin amaç ve kapsamı değerlendirildiğinde bu konuda birçok hedef ve fikir ortaya atılmaktadır. Teşvik sisteminin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Yavan, 2011, Gökmen, 2012, Atış, 1994 ve OECD, 2001):

- Bölgesel açıdan farkları gidermek,
- Küresel rekabetin güçlendirilmesi için, teknolojik ve Ar-Ge bakımından içeriği geniş ve hacim olarak daha büyük ölçekli yatırımları desteklemek,
- Yabancı yatırımlara dolaysız destek sağlamak,
- Kümelenme faaliyetlerinde sektörlere destek sağlamak,
- Desteği sağlanan yatırım konularında iktisadi prensiplerin koşul olarak sunmak.
- Ekonomik refah seviyesini yükseltmek,
- Ulusal olarak kurulmuş sanayilerin gelişim gösterebilmesi, rekabet edebilecek seviyeye gelmesi ve korumacı politika,
- Kamu kaynaklarının ülke ekonomisi açısından önemli görülen alanlara uygun tedbirler aracılığıyla aktarılması,
- Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretiminin artırılması,
- Gelişmişlik açısından düşük profilli bölgelere daha fazla yatırım desteğinin sağlanması,
- Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması,
- Teknolojik değişimi sağlayacak yüksek ve orta ileri teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi,
- Özel kesimi kalkınmaya uygun davranışlara sürükleyebilmek.

Teşviklerin kullanım amacı yatırımcı ile sınırlı kalmamaktadır. Teşviklerin uygulanmasında iktisadi fayda temini beklentisi bulunmaktadır. Sektörel alanda çalışanların eğitimi, yeni teknoloji kullanımı ve bu teknolojinin üretimde etkin bir şekilde rol oynamasını sağlamak teşviklerin amaçları arasındadır. Aynı zamanda Ar-Ge çalışmalarına destek olarak ekonominin gelişmesi adına yeni yöntem ve fikirlerin bulunması çabası teşviklerin amaçları kapsamındadır.

Teşvikler piyasada oluşan eksikliklerin tamamlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu hedefle; üretim, iş sağlama, ithalat ve ihracatın hacmini büyütme amaçlarının haricinde; bölgesel geri kalmışlığın düzeltilmesi, küresel boyutta olan girişimcilere ve firmalara destek vererek rekabet gücünün sağlanması gibi alanlarda da teşviklerin kullanımını söz konusudur. Ayrıca küreselleşen dünya ekonomisiyle teşvik politikası önemli derecede etkilenmiş, yerli ve milli girişimcilerin veya firmaların dünya ekonomisi ile entegre olması gayesi ile yine teşvik politikaları kullanılmıştır (Eser, 2011).

Bununla beraber yatırım yapmak ve üretim için gerekli olanakların yoksunluğu, kredi sağlamada eksiklik, para politikasının yanlış kullanımı ya da para piyasalarının doğru yönlendirilmemesi, yeraltı ve yerüstü kaynaklardan yeterli düzeyde istifade edilememesi gibi sebepler bulunmaktadır. İş sağlamada yetersizlik, ekonomik açıdan yaşanan buhranlar, kamu veya özel girişimcilere veya firmalara destek verme gibi durumlarla, ülkelerin neredeyse tamamında tatbiki yapılan teşvik tedbirlerinin hedefi; ekonomik, sosyal, bölgesel kalkınmayı sağlamak, sanayileşme, teknolojik gelişmelere ivme kazandırılması, eksik, yetersiz veya çok az olan kaynakların daha faal düzeyde kullanımı, işsizlik oranının düşürülerek refah seviyesinin artırılmasıdır (DPT, 1994).

2.5. Teşvik Çeşitleri

Devletin, yukarıda belirtilen amaç ve nedenlerle uyguladığı yatırım teşviklerinin çeşitleri bulunmaktadır. Bölgesel nitelikli amaçlara hizmet etmek için teşvikler olduğu gibi ülke genelinde belirli bir iktisadi düzeyi yakalama ve istikrar içinde yapılması gereken teşvik uygulamaları bulunmaktadır. Teşviklerin çeşitlendirilmesindeki temel

esas, amaca yönelik hedeflerin tutturulması ve var olan kaynağın doğru yönde kullanılmasını sağlamaktır. Ayrıca çeşitli ve amaca yönelik teşvikler, yatırımcı açısından da kolaylıklar sağlayacaktır. Bütünsellik üzerinden bilgi edinme zor olacağı gibi teşviklerden yararlanma durumu da zorlaşacaktır. Bu sebeple sınıflandırılmış teşvikler sayesinde en verimli şekilde desteklerden istifade edilecek ve hangi alanda teşvik ihtiyacı varsa o alana yönelim gerçekleşecektir. Tablo 1’de teşviklere dair sınıflandırma yapılmıştır (Duran, 2003 ve Buyrukoğlu, 2014)

Tablo 1. Teşviklerin sınıflandırılması

Amaçlarına Göre	Mahalli Yapılarına Göre	Gelişmişlik Düzeyine Göre	Kapsamına Göre
- Mali Teşvikler - Finansal Teşvikler - Diğer Teşvikler	- Merkezi İdarece Uygulanacak Teşvikler - Yerel İdarece Uygulanacak Teşvikler - Fonlar Aracılığı ile Yürütülecek Destekler	- Gelişmiş Ülkelerde Uygulanan Teşvikler - Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Teşvikler	- Genel Amaçlı Teşvikler - Özel Amaçlı Teşvikler

Kaynak: Duran, 2003 ve Buyrukoğlu, 2014

2.5.1. Amaçlarına Göre Teşvikler

Vergi unsurlarını bir vasıta olarak kullanarak yatırım yapan girişimcilerin vergisel anlamda sorumluluklarının daha doğrusu mali yüklerini hafifleten veya bütünüyle muaf tutulmasını hedefleyen mali teşvikler ve yeni yatırım yapanların ihtiyacı olan finansmanı sağlama, sermaye ve yatırımcıların harcama giderlerine destek olma açısından ise finansal teşvikler ve son olarak iş sağlama, kaliteli ve eğitimli eleman tedariki ve yetiştirme, altyapı destekleri gibi uygulamalarla diğer teşvik teşvikler olmak üzere üç başlık altında toplanabilir (UN, 1997).

2.5.1.1. Mali teşvikler

Mali teşvikler; iktisadi araçları belirlenmiş bazı konularda iyileştirme amacıyla sunulmaktadır. Genel olarak yatırım yoluyla; üretim hacminde artış, iş sağlama potansiyelinde gelişme ve büyüme ivmesinin hızlanması amaçlanmaktadır. Mali teşvikler netice olarak pozitif fayda temin ediyor olsa da kamu açısından değerlendirildiğinde önemli derecede bazı mali yükümlülükler getirmektedir (Altay ve Karabulut, 2017).

2.5.1.2. Finansal teşvikler

Finansal teşvikleri yatırım indirimi, sübvansiyon ve hükümet garantisi başlıkları altında toplamak mümkündür. Yatırım indirimi; yapılacak olan yardımların nakdi olarak verilmesidir. Sübvansiyon; kredi imkanı sağlama, kredi güvencesi verme veya dış satım ile ilgili kredi güvencesi uygulanması gibi konulardır. Hükümet garantisi ise; büyük ticari hacim veya sermayeye sahibi yatırımcılara, girişimcilere gümrük tarifesini ve kamu fonu olarak güvence verilmesidir (UNCTAD, 2003).

2.5.1.3. Diğer teşvikler

Piyasa ve döviz imtiyazı, sübvansiyon ayrıca düzenleyici teşviklerden oluşmakta ve şu şekilde açıklanmaktadır (UNCTAD, 2003):

Piyasa imtiyazı: Öncelikli devlet sözleşmeleri ve tekel hakkı verilmesi veya piyasaya giriş engelleri.

Döviz imtiyazı: Yüksek olan döviz kurunun düşürülmesi, sabit kur uygulamasının tatbik edilmesi, yabancı kredilerde dövizde yaşanacak riskler konusunda güvence verilmesi ve dış satım yoluyla elde edilen kazançlarda döviz kredisi temini.

Sübvansiyon: Altyapı destekleri, (su, elektrik, iletişim, taşıma vb.) kaynakları finanse etmek için nakdi destek sağlama.

2.5.2. Mahalli Yapılarına Göre Teşvikler

Mahalli yapılarına teşvikler merkezi yönetim, yerel yönetim ve fonlar vasıtasıyla olmak üzere üç başlık halinde şu şekilde tanımlanmıştır (Çiloğlu, 1997):

2.5.2.1. Merkezi idare tarafından uygulanan teşvikler

Merkezi idare tarafından verilen teşviklerin esasında genel anlamda sosyal hedefli desteklerin bulunmaktadır. Çevresel destekler sağlanmakta ve geri kalmış bölgelere öncelik verilmektedir. Aynı zamanda yaşam şartları bakımından ülkenin genel düzeyinin altında kalan bölgelere iktisadi bir hareketlilik getirme, üretim ve istihdamın bu bölgelere çeşitli avantajlar sağlayarak kaydırılması çalışmalarıdır. Burada temel amaç belirli bir sosyal ve refah düzeyi yakalama, insani yaşam şartlarında belirleyici rol üstlenme hedefi bulunmaktadır. Herhangi bir iktisadi kazanımdan öte, belirtilen

sebeplerle beraber göçlerin azaldığı, altyapı hizmetinin sunulduğu, çevre ve sağlık ile ilgili desteklerin verildiği bir ortam oluşturulmak istenmektedir. Yukarıda sayılan nedenlerle verilen teşviklerin tatbiki şu araçlarla sağlanmaktadır (Buyrukoğlu, 2014):

-Hibe Desteği: Bu yardımın yapılmasındaki en önemli etken yatırıma verilecek finansal desteğin bütününe veya belirli bir kısmının devlet tarafından karşılanıyor olmasıdır. Hibe türü yardımlar temel açıdan nakdi yardımlar için yer almaktadır. Hibe verilmek suretiyle yapılacak olan yatırımdan oluşan risklerin önemli kısmı devletin sorumluluğunda iken yatırımcılar da bu riskten az da olsa sorumlu tutulmaktadır. Yapılan veya yapılacak olan hibeler tamamen sosyal kazanım ve fayda temini endeksli olmalı; (çevresel önlemler, altyapı, kirlilik önleyici etkinlikler vb.) kar veya iktisadi kazanç hedefi güdülmemelidir.

-Genel nitelikli yardımlar: Belirli dönemlerde ülkelerin hemen hepsinde iktisadi krizler, ekonomik problemler yaşanmaktadır. Bu kriz ortamı ekonomik istikrarı etkilemekte ve iktisadi bir düzensizlik meydana getirmektedir. Bu durum yatırımlar ve yatırımcılar üzerinde negatif bir etki oluşturmaktadır. Genel nitelikli yardımlar, oluşan bu negatif etkilerin yatırımlarda; indirim, vergi, resim, harç istisnaları, KDV’de ise destek ve gümrük muafiyeti yoluyla giderilmesi faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır.

2.5.2.2. Yerel idare tarafından uygulanan teşvikler

Yatırım teşviklerinin en etkili faydalarından biri fiziki şartlara, olanaklara, bölgesel açıdan imkanlara, yatırımın faaliyet sahasına ve nerede yapıldığına bakılarak durumun önemine uygun desteklerin sağlanmasıdır (Öğüt ve Barbaros, 2003). Yerel yönetimlerde bu durum daha bariz bir şekilde görülmektedir. Bir bölge içindeki devinimsel unsurları etkili hale getirecek ve potansiyel açıdan bu devinimsel unsurların en iyi şekilde ortaya çıkmasını sağlayacak teşvikler yerel yönetimler tarafından tespit edilerek destek sunulacaktır. Yerel yönetimler bulundukları bölgeye veya herhangi bir idari alana merkezi yönetimden daha fazla hakimdirler. Aynı zamanda kendi bölgeleri hakkında daha fazla bilgi sahibi ve tecrübeli olduklarından kalkınma için gerekli unsurları, hangi alanda ve ne şekilde hangi teşvik araçlarının daha verimli olacağını bilmektedirler.

Merkezi idare; plan, proje ve belgeler üzerinden çeşitli teşvik uygulamaları yapmaktadır. Yerel idare ise; mevcut durum üzerinden destek uygulamaları yapmaktadır. Arsa tahsis edilmesi, girişimcilerin bazı yerel vergilerden muaf tutulması, yatırımcıya faaliyet göstereceği alanda uygun fiziki koşulların sağlanması ve yatırımcının bölgeye sağladığı kamusal faydaya göre yatırım giderlerinde indirim yapılması gibi teşvikler yapılmaktadır (Buyrukoğlu, 2014).

2.5.2.3. Fonlar aracılığı ile yürütülen teşvikler

Girişimcilere teşvik verilmek suretiyle sağlanan destekler kimi zaman yatırım finansmanı açısından yetersiz olmakta ve etkisiz kalmaktadır. Bundan yola çıkarak kredi teminatları, yatırımların finansmanına ilişkin leasing, risk tabanlı sermaye şirketleri kurulumuna destek ve çeşitli yatırım yardımları yoluyla sağlanan teşviklerdir.

2.5.3. Gelişmişlik Düzeyine Göre Teşvikler

Devletlerin gelişmişlik durumlarına göre yatırım teşvik politikası uygulamasındaki amaçlar farklılık arz edebildiği gibi bir devlet içindeki bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları da yapılacak olan destekleri etkilemektedir. Gelişmiş ülkeler; mevcut durumlarını koruma, eksik durumlarla ilgili önlem alma, geline nokta itibarıyla ülkelerinin yatırımsal fikirlerini, projelerini, desteklerini artırma ve iktisadi gelişmişlik çitalarını daha fazla yükseltmek üzere yatırım teşvik politikası izlerken, gelişmekte olan ülkeler ise; gelişmiş ülkelerin düzeylerine yetişebilmek, onların refah seviyesini yakalamak, rekabet edebilecek düzeye ulaşmak, sanayide ve teknolojiye çağdaşlığı benimseyerek kalkınma hedeflerini tutturmak için yatırım teşvik politikası izlemektedirler. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve basitleştirilmesi açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin; yatırım teşvik politikalarını uygularken izledikleri yollardan bir kısmı Tablo 2’de verilmiştir (Aydoğuş, 2006 ve Duran, 2003):

Tablo 2. Gelişmişlik düzeyine göre teşvikler

Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler
-Rekabet gücünün devamlılığı -Teknolojik gelişmede süreklilik -Sermaye kaçışını önlemek -Bölgesel eşitsizliği gidermek -Verimlilik artışını sağlamak	-Ekonomik kalkınma -Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması -Uluslararası rekabet gücünü kazanma -Verimlilik artışı -İstihdam imkanlarını geliştirme

Tablo 2'nin devamı

- Problemlı sektörlerde devlet yardımı -İş sağlama potansiyelinde artış	-Teknoloji transferi -İhracatı artırmak -Sanayileşme -Yabancı sermaye çekme -Kaynakların Etkin kullanımı -Küreselleşmeye uyum -Gelir eşitsizliğinde adaleti sağlama
--	---

Kaynak: Aydoğuş, 2006 ve Duran, 2003

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin teşvikler konusunda yapmış olduğu farklı uygulamalar amaca yöneliktir ve ülkelerinin mevcut iktisadi durumları neticesinde alınan kararlardır. Ancak uluslararası literatürde geçerli olan bu kararlar özele indirgenip ulusal bir boyut kazandırıldığında; bir ülke içerisinde bölgeler arasında bulunan gelişmişlik farkları da yapılacak olan yatırım teşviklerini etkilemektedir. Özellikle Türkiye açısından değerlendirildiğinde planlı ekonomiye ilk geçiş dönemlerinden itibaren Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) gibi birçok bölgesel teşvik uygulamaları getirilmiştir.

2.5.4.Kapsamına Göre Teşvikler

Kapsamına göre teşvikler özel ve genel amaçlı olmak üzere ikiye ayrılmakta ve farkları Tablo 3'te şu şekilde sunulmaktadır (Sevinç, 2014 ve Buyrukoğlu, 2014):

Tablo 3. Kapsamına göre teşvikler

Genel Amaçlı Teşvikler	Özel amaçlı Teşvikler
-Ekonominin bütünü kapsar. -Seçici özelliği yoktur. -Faaliyet alanı önemli değildir. -Ülke genelini kapsar. -Büyük ölçekli yatırımlar -Yabancı sermaye politikası -Gelişmiş sanayi politikaları -Kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi	-Ekonominin tümünü kapsamaması -Faaliyet alanının önemli olması -Seçicilik kriterinin bulunması -Bölgesel ve yöresel kalkınma -Kalkınmada Öncelikli Yörelere -Çeşitli Destekler -Bölgesel Teşvik politikaları -KOBİ faaliyetlerinin desteklenmesi

Kaynak: Sevinç, 2014 ve Buyrukoğlu, 2014

2.5.5.Yatırım Teşvikleri

Küresel ekonominin hızlı değişim sürecine girmesiyle birçok ekonomik belirsizlik ve kaygı oluşmuştur. Adaptasyon sürecindeki sıkıntılar, kalkınma sürecindeki ilerlemeler ve gerilemeler, dünya ekonomisine stratejik açıdan uyum, bütünleşme veya

entegrasyon sorunları, küresel boyutta rekabet edilemez pazarların bulunması gibi nedenlerle ülkelerin neredeyse tamamı yatırım teşviklerinin önemi anlamakta ve teşviklerin çeşitliliğini artırmakta, devlet desteklerinden istifade olanaklarını kolaylaştırmaktadır. Sadece sektörel veya bölgesel bazda değil aynı zamanda ülke çapında yatırım teşviklerine ulusal bir boyut kazandırarak ekonomik tedbirler alınmakta, üretim ve istihdama bu yolla fayda teminini hedeflemektedir.

Yatırım teşviklerine dönemsel veya yapıldığı bölge açısından bakıldığında uygulanış biçimi bakımından birbirinden farklı hedefleri görülmektedir. Büyük veya küçük ölçekte iktisadi gelişmişlik düzeyini artırma hedeflenirken yatırım oranının düşük olduğu bölgelere de bazı cezbedici olanaklar sunulmaktadır. Yatırım oranının düşük olduğu bölgelere yapılan her türlü destek aynı zamanda uzun vadede ülkenin cari açığının kapanmasına katkı sunmaktadır (Buyrukoğlu, 2014).

2.5.5.1. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları

Yatırım teşviklerinden yararlanabilmek için; yatırımın faaliyet alanı ve büyüklüğü, çalıştırılacak kişi sayısı veya istihdam olanakları, fiziki alanı, sermayesi, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik boyutu, üretim kapasitesi, katma değere olan katkısı, bölgesel ve yöresel etkileri, yatırımın süresi, kısa ve uzun vadede getirileri, ülke açısından mali değeri ve iktisadi faydaları, küresel anlamda rekabet ve markalaşma potansiyeli, yatırıma veya yatırımcıya ait bilgi ve belgelerin tam ve eksiksiz olması, yasal dayanağının bulunması gibi gerekçeler veya kıstaslar yatırım teşviklerinden yararlanmak için zorunlu şartlardır. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları Tablo 4’te belirtilmiş ve bu araçların neyi ifade ettiği açıklanmıştır (Ekinci, 1997, Buyrukoğlu, 2014, Gökmen ve Kartaloğlu, 2012):

Tablo 4. Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik araçları

1-Gümrük Vergisi Muafiyeti	10-Makine, Teçhizat Alımında KDV Desteği
2-KDV İstisnası	11-Teşvik Kredileri
3-Vergi İndirimi	12-Enerji Desteği
4-Faiz İndirimi	13-Arsa Sağlama
5-Yatırım İndirimi	14-Dış Kredi Teminat Mektubu Masraflarına Katkı
6-Gelir Vergisi Stopajı Desteği	15-Taşınma Desteği
7-Finansman Fonu	16-Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
8-Ar-Ge Yardımı	17-Sigorta Primi Desteği
9-Vergi, Resim Ve Harç İstisnası	

Kaynak: Ekinci, 1997 ve Buyrukoğlu, 2014

2.5.5.1.1. Gümrük vergisi ve fon muafiyeti

Gümrük muafiyeti, teşvik belgesi kapsamında ithali yapılacak yatırım malı, hammadde, ara malı ve işletme malzemelerinin ithali sırasında ödenmesi gereken gümrük vergisi, resim ve harçlardan muafiyeti kapsamaktadır.

2.5.5.1.2. KDV istisnası

Türkiye'deki Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 13. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendinde yatırım teşvik belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimlerinin KDV'den istisna olduğu hükmü yer almakta ve kanunda belirtilen sektörlerde faaliyet gösteren girişimcilere tanınan bir teşvik aracıdır.

2.5.5.1.3. Vergi indirimi

Devletlerin, kendi ülkelerine yatırım çekebilmek amacıyla, yabancı girişimcilerin yatırım yapmalarına uygun bir ortam hazırlamak veya ülke içerisindeki yatırımcıların farklı ülkelere yatırım yapmalarını engellemek üzere başvurdukları bir teşvik yöntemidir.

2.5.5.1.4. Faiz desteği

Avrupa Birliğinde A Grubu teşvikler arasında yer alan faiz desteği halen ülkemizde ve birçok Avrupa ülkesinde uygulama alanı bulmaktadır. AB'de yapılan teşviklerin sınıflandırılmasında nakdi yardımlar arasında yer alan faiz indirimi (faiz sübvansiyonu) söz konusudur.

2.5.5.1.5. Gelir vergisi stopajı desteği

Bölgesel kalkınmaya yönelik olarak, gelişmişlik düzeyindeki farkların azaltılması amacıyla, istihdam edilen işçilerin ücretlerine gelir vergisi stopajı desteği sağlanmaktadır. Nihai vergileme dışında stopaj geçici olarak kaynaktan alınmış vergi niteliğindedir.

2.5.5.1.6. Vergi, resim ve harç istisnası

İhracata yönelik yatırımlar için kredilerin alınmasından ödenmesine kadar geçen süre içinde yapılan her türlü banka, noter masrafı ve tapu masraflarından muaf olma durumudur.

2.5.5.1.7. Ar-Ge yardımı

AB ve ABD’de daha çok uygulanan bu teşvik yöntemi, son zamanlarda ülkemizde de uygulamaya konulmuştur. Çeşitli şekillerde uygulaması olan bu teşvik yönteminde, yatırım sırasında araştırma ve geliştirme faaliyeti yürüten kurumların, Ar-Ge ile ilgili yaptıkları harcamalarının tamamının vergilendirilebilecek gelirden indirilmesidir.

2.5.5.1.8. Yatırım indirimi

Ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla, özel sektörde faaliyet gösteren gelir vergisi mükellefi ve kurumlar vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır.

2.5.5.1.9. Finansman fonu

Finansman fonu, bir muafiyet ya da istisna uygulaması değildir. Vergi ertelemesine yönelik bir düzenleme olup, yapılacak yatırımların finansmanında kullanılır.

2.5.5.1.10. Teşvik kredileri

Teşvik belgesine bağlı olan yatırımların, orta ve uzun vadeli iç ve dış kredilerden ve özel kredilerden yararlanabileceği belirtilmiştir. Normal piyasa kredilerine göre daha düşük faiz oranıyla kredi verilmesidir.

2.5.5.1.11. Makine, teçhizat alımında KDV desteği

Teşvik belgesine istinaden düzenlenen küresel listelerde yer alan yeni veya yurt içinde imal edilen makine ve teçhizatın KDV’lerine puan şeklinde yapılan ilave kaynaklardan ve fon kaynaklarından yatırımcıya ödenen teşviktir.

2.5.5.1.12. Enerji desteği

Kalkınmada öncelikle bölgelerde, belirli sektörlerde yapılacak yatırımların, işletme dönemini takiben belli bir süre elektrik harcama giderinin bir kısmının fon kaynaklarından karşılanması ifade eden teşviktir.

2.5.5.1.13. Arsa sağlama

Kalkınmada öncelikli yerlerdeki sanayi bölgelerinde yapılacak olan yatırımlara devletin arsa sağlamasını ifade eden bir yatırım teşvikidir. Belli bir süreye tabidir. Ancak yatırım içeriğine, büyüklüğüne, sağlayacağı istihdama ve katma değere olan etkisine bakılarak hiçbir bedel ödenmeksizin de temin edilmektedir.

2.5.5.1.14. Dış kredi teminat mektubu masraflarına katkı

Türkiye’de döviz sağlayan, yatırım yapan, mal üreten girişimcilerin faaliyetlerine yönelik, kendi imkanları ile temin ettikleri dış krediye kamu bankaları aracılığıyla sağlanan teminat mektubu masraflarının belli bir kısmının fondan karşılanmasını kapsayan bir yatırım teşvikidir.

2.5.5.1.15. Taşınma desteği

Yatırımların, gelişmiş sanayi bölgelerinden kalkınmada öncelikli bölgelere taşınması durumunda fon kaynaklarından sağlanan krediyi ifade eden bir yatırım teşvikidir.

2.5.5.1.16. Sigorta primi işveren hissesi desteği

Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel uygulama kapsamında desteklenen yatırımların, teşvik belgesinde kayıtlı istihdam öngörülerini ile tutarlı olması kaydıyla, yatırımın tamamlanmasını müteakip gerçekleştirilen ilave istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmının devlet tarafından karşılanmasıdır.

2.5.5.1.17. Sigorta primi desteği

Bu destek; SGK’ye ödenen sigorta primlerinin işçiye ait bölümünün asgari ücrete denk olan kısmının; tamamlayıcı vize işlemlerinin yapılmasının ardından 10 yıllık bir

süreyle Ticaret Bakanlığı bütçesi aracılığıyla ödenmesidir. Stratejik açıdan büyük öneme haiz büyük hacimli yatırımlar, kalkınma amaçlı olarak teşvik belgesine atfen yapılması beklenen yatırımlar, Ar-Ge ve çevre yatırımları bu destekten yararlanabilmektedir.

2.5.5.2. Bazı yatırım teşviklerinde avantajlar ve dezavantajlar

Ekonomik ve sosyal açıdan bakılırsa yatırım teşvikleri, ekonomi üzerinde kilit etki göstermektedir. Yatırım teşvikleri iktisadi literatürde geçen kalkınma, refah, büyüme ve gelişme gibi ekonomik terimlerin temel kriterlerindendir. Ancak eleştirel bir bakış açısıyla bakılırsa yatırım teşviklerinin olumlu yanları olduğu gibi olumsuz bazı etkileri de bulunmaktadır (Buyrukoğlu, 2014).

Yatırım teşviklerinin uygulanmasının ardından olumlu veya olumsuz neticelerinin değerlendirilerek çıkacak rapora göre hareket edilmesi kaynak israfına engel olmanın bir yoludur. Bu durum yatırım teşviklerinin avantajları ve dezavantajları şeklinde kategorize edilmesini çok önemli kılmaktadır. Yatırım teşviklerinin sınıflandırılması; yatırımların veya herhangi bir iktisadi teşekkülün fizibilite aşaması, kurulması ve bu girişimlerin tüm aşamalarına yön vermektedir. Altı başlık halinde sunulan bazı teşviklerin avantajları ve dezavantajları şu şekildedir (Bulut, 2009):

Düşük oranlı kurumlar vergisi

Avantajlar:

- Yönetim açısından basittir.
- Kazanç kaybında tam şeffaflık bulunmaktadır.

Dezavantajlar:

- Fayda açısından düşünüldüğünde teşvikin olmaması halinde bile yatırımları ihtimal dâhilinde olan geliri yüksek sektörlerle kayması.
- Kârın transferi aracılığıyla vergiden kaçınma.
- Halihazırdaki yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde öngörülemeyen bir gelirdir.

Vergi tatili

Avantajlar:

- Yönetim açısından basittir.
- Yatırımcıların vergi ile bağlantısını koparır.

Dezavantajlar:

- Kurumlar vergisi oranlarının düşüklüğü.
- Uzun vadeli projeleri çekmeyebilir.
- Hâlihazırdaki yatırımları yeni yatırım gibi göstererek verginin ödenmemesine sebep olmaktadır.
- Önceden faaliyet gösteren işletmeler ile yeni işletmeler arasında rekabetle ilgili eşitsizlik meydana gelebilmektedir.
- Kazançta zorunlu vergi beyannamesi uygulanmadıkça kayıplar şeffaf olmayacaktır.

Yatırımlarda indirim ve vergi için kredi sağlanması

Avantajlar:

- Kazanç kaybında şeffaflık fazladır.
- Hedeflenen bazı yatırımlarda yayılma gücü yüksek olanlar tercih edilebilir.

Dezavantajlar:

- İşletme aktiflerini yeniden tanzim ederek indirimlerden istifade edebilmektedir.
- Yönetiminin basit olmaması
- Zarar mahsup işlemlerinde geleceğe yönelik faal bir sistem kullanılmıyorsa kısa sürede kara geçişi olmayan işletmelerin lehine değildir.

Hızlandırılmış amortisman

Avantajlar:

- Zarar mahsup işlemlerinde geleceğe yönelik faal bir sistem kullanılmıyorsa tüketim esaslı vergiye dönüşen kurumlar vergisi dönüşümü gerçekleşebilir.
- Uzun süreli etkinlikler için genel anlamda fark gözetilmemektedir.
- Yatırım indirimlerinde ve vergi kredilerinde avantaj.

Dezavantajlar:

- Zarar mahsup işlemlerinde geleceğe yönelik faal bir sistem kullanılmıyorsa kısa sürede kara geçişi olmayan işletmelerin lehine değildir.
- Yönetim açısından kısmen zorluk

KDV, gümrük vergisi gibi dolaylı vergilerde istisna

Avantajlar:

- Vergi idaresi ile verginin sorumlusu arasındaki ilişkiyi koparır.

Dezavantajlar:

- KDV istisnası açısından yararı fazla olmayabilmektedir.
- Kötü kullanıma yol açmaktadır.

İhracat İşleme Bölgeleri

Avantajlar:

- Vergi idaresi ile verginin sorumlusu arasındaki ilişkiyi koparır.
- İç piyasaya vergilendirilmemiş ürünler girebilir.

Dezavantajlar:

- Bölgesel tercihlerde sapma.

3. TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI, TEŞVİK BELGESİ VE KÜMELENME FAALİYETLERİ

3.1. Tarihsel Açıdan Yatırım Teşvik Dönemleri

Yatırım teşvikleri bir tarihsel akış içinde ele alınırsa; Cumhuriyetin kurulmasından sonra hızlı bir şekilde ekonomik kalkınmaya yönelik olarak bazı çalışmalar başlatılmıştır. Yeni yatırımlar ve yeni istihdam sahaları tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple çeşitli teşvik sistemi uygulamaları başlatılmış ve ülkenin bölgesel durumları göz önünde bulundurulmuştur. 1923 tarihinin akabinde milli piyasanın bütünleştirilmesi amaçlanmış ve Türkiye tarımının dünya ekonomisine entegrasyonu ile ilgili politikalar izlenmiştir.

1927 yılına gelindiğinde Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun çıkarılmasıyla özel yatırımcılara çeşitli teşviklerle destek sağlanmıştır. 1929 yılına gelindiğinde ise iktisadi bunalım sebebiyle ithal ikameci sanayi politikaları ile devlet, birçok sektöre öncülük ederek, bir rekabet unsuru veya rakip olarak değil bütünleyici ve destekçi, milli üretim endeksli girişimlerde bulunmuştur. Bazı ana tüketim malzemeleri, 1930 yılında kurulan sanayinin neticesinde, ülke içinden tedarik edilebilmiş ve dışa olan bağımlılığı kısmen de olsa azaltmıştır.

Devletçilik esaslı ekonomi politikasının 1942 yılına kadar devam etmesiyle teşvikler de verilmesine devam edilmiştir. Ancak; 1942 yılı itibarıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun yürürlüğünün nihayet bulmasıyla sona ermiştir. Yatırımlarla ilgili teşvik edici unsurların son bulmasıyla 1950 yılına kadar teşviksel açıdan bir boşluk yaşanmış ve devlet herhangi bir teşvik uygulamasında bulunmamıştır (Kıldış, 2012). 1950’lere kadar ki dönemi kapsayan devlet esaslı ekonomik sistem, bu tarihten sonra, üretim yapısını ithal ikameci bir anlayışla sürdürmüştür (Ataay, 2001).

1960 yılı; Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla, ekonomide yatırım teşvikleri açısından sistemli ve planlı dönemin başlangıcı olmuştur (Eser, 2011). 1960 yılına kadar yatırım teşvikleri konusunda geniş anlamda, sistematik ve sürdürülebilir bir anlayış söz konusu olmamıştır. Ekonomik sistem, 1960 - 1980 yılları arasında sanayi sermayesi tabanlı, ithal ikameci bir anlayışla sürdürülmüştür. 1980 yılı itibarıyla

küresel bir entegrasyon hamlesi yapılmış ve ihracat öncelikli ürünlerin üretimi dikkat çekmiştir. Bu dönem ve sonrası Türk Ekonomisi önemli düzeyde ithalat endeksli bir hale gelmiş ve sürekli sorun olacak olan cari açık oranlarında büyüme gerçekleşmiştir (Akdeve ve Karagöl, 2013).

Ekonomide meydana gelen hızlı kalkınma, gelişmeler ve küresel boyutta iktisadi ivmenin hız kazanması; yatırımlara yapısal, bütünüleyici, tamamlayıcı hareketlilik kazandıran, yeni ve etkin kararların alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple 2012 yılı itibarıyla yeni teşvik uygulamaları ve sistemleri ihdas edilmiş, kapsayıcılığı ve genişliği bakımından şimdiye kadar uygulanan tüm teşvik sistem ve uygulamalarından daha ileri olma özelliği kazanmıştır. Yatırım teşvikleri aşağıda dönemsel ve ait olduğu yıllar itibarıyla detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

3.1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Teşvikler

Devlet olarak yatırım teşvik politikalarıyla ilgili çalışma veya uygulamalara 19. yüzyıl itibarıyla başlandığına dair genel görüş bulunmaktadır. İlk teşvikler 1863 yılında, Islah-ı Sanayi adıyla kurulan bir komisyon ile birlikte başlamıştır. Ancak yasal mahiyette ilk uygulama 15 yıl geçerliliğini korumuş olan 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı'dır. Geçici bir niteliği vardır ve bu yasa aynı zamanda 28 Mayıs 1927 tarihli Cumhuriyet döneminde çıkan yasaya da kaynaklık etmiştir.

Osmanlı Devleti sosyolojik, politik ve ekonomik olarak birçok alanda bir yıkım içerisinde olduğu, hatta yarı sömürge haline geldiği halde tutunma gayreti ve sanayileşme hedefi ile bu kanunu çıkarmıştır. Geçici olan bu yasadan, en fazla yararlanma imkanı bulanlar gayrimüslimler olmuştur (Kasalak, 2012). Gümrük vergilerinden muaflık getiren bu yasa neticesinde; sanayi ile ilgili mal ve malzeme, hammadde, ara mal alımlarında kolaylıklar sağlanmış ve 1000 Lirayı aşan 5 hp motor gücü kullanımı yapan sanayi girişimcilerine hak tanınmıştır (DPT, 1994). Aynı yıllarda yine başka isimlerde birbirini takiben teşvik kanunları çıkarılmış ve çeşitli teşvik uygulamaları yapılmıştır. Sırasıyla, bu kanunlar yoluyla sağlanan teşvikler şöyledir (Pakdemirli, 1981'den aktaran Sarıöz, 2006):

Çıkarılan Kanunlar:

- 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati
- 1914’de “Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi
- 1917 Tarihli Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati’nin Sureti Tatbiki Hakkında Nizamname

Sağlanan Teşvikler:

- Sanayinin tesis edilmesi için arazi tahsisinin yapılması (5000 metrekare ile sınırlı)
- Yatırıma konu ve işletme için gerekli mal ve malzeme tedarikinde gümrük vergisi ödememe
- Emlak, öşür, ruhsatname, inşaat gibi; vergi, bedel ve harçlardan muaf olunması.
- Yararlanan Firma Sayısı: 117 (Firmalara teşviklerle ilgili bilginin ulaşmamış olması veya bilgi sahibi olunmaması yararlanma sayısını etkilemiştir).

1913 tarihli yasanın yürürlüğünden itibaren geçen iki yılda, Birinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle; dünyada politik, jeopolitik, coğrafi, sosyolojik yıkımlar ve değişiklikler meydana gelirken 1915 yılında birçok farklı alanda faaliyet gösteren işletmelerin sayımı yapılmıştır. Bu sayım neticesinde elde edilen veriler Tablo 5’te gösterilmiştir (Çavdar, 2003, s. 123):

Tablo 5. İllere göre faaliyet gösteren işletmeler

Faaliyet Alanı	İstanbul	İzmir	Diğer yerler	Toplam
Gıda Sanayi	45	23	10	78
Toprak Sanayi	20	1		21
Deri Sanayi	11			11
Ağaç Sanayi	15	9		24
Dokuma Sanayi	15	8	55	78
Kâğıt ve Matbaa	55	11		66
Kimya Sanayi	5	8		13
Toplam	155	62	65	282

Kaynak: Çavdar, 2003, s. 123

1915 yılında sayımı yapılan işletmelerin yaklaşık %90’ının tarım veya tarıma dayalı endüstrilerden oluştuğu görülmektedir. Osmanlı sanayisi, sayısal ve alansal bazda

incelendiğinde en yüksek oranlı kuruluşların gıda ve dokuma sanayisine ait olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca ulaşım, haberleşme, limanlara yakınlık, politik veya Avrupa ile ticari bağlantılar vb. sebeplerle işletmelerin genel olarak büyük kent merkezlerini tercih ettikleri bilinmektedir (Yaşar, 2003). Faaliyet alanlarına ve kuruldukları şehirlere göre Tablo 5'te de görüldüğü gibi işletmelerin kayda değer kısmı İstanbul ve İzmir civarında bulunmaktadır.

Osmanlı Dönemi sanayisi; her ne kadar teşvik bazlı adımlar atılmış olsa da günün şartları itibarıyla; kalkınmış ve gelişmiş Avrupa'nın ileri teknik donanımlı, rekabette çok ileri olan sanayisinin çok gerisinde kalmıştır. Ayrıca kapitülasyonlar, yetersiz rekabet gücü vb. nedenlerle kayda değer ilerlemeler yaşanmamıştır (Yaşar, 2003). Gelenekçi bir yapıya sahip olan Osmanlı ekonomisinin dünya ticaret hacminden almış olduğu paya bakıldığında %1'den de daha düşük olduğu bilinmekte ve bu oranla iç ekonominin ne seviyede olduğu anlaşılmaktadır (Alpay, 2008). Avrupa sanayisinin gerisinde kalmış olsa da Osmanlı Döneminde; deri, ağaç, marangozluk sanayileri ve doğramacılıkla ilgili faaliyetler, kutu, diğer ağaç, ham ipek sigara kağıdı ve buz imalatları sanayileri, yün iplik ve pamuk ipliği, yünlü, ipekli ve diğer dokuma sanayileri, matbaacılık, kırtasiye sanayileri, ayrıca tütün, konserve, şekerleme, makarna, un sanayii ve çeşitli gıda sanayileri bulunmaktadır.

3.1.2. 1923-1960 Arası Dönemde Teşvikler

Savaşlar nedeniyle iktisadi bakımdan Osmanlı Ekonomisi yıkık durumdaydı. Ülke kaynakları savaş maliyetlerini karşılayamadığından yüksek oranda borçlanma mecburiyetinde kalınmıştır. Genelde var olan üretim erkekler tarafından yapılmaktaydı. Bu savaşlar neticesinde üretimde; erkeklerin savaşa katılması nedeniyle düşüşler görülmüş, faal işletmeler kapanmış, göç ve işsizlik gibi çok büyük sorunlar yaşanmıştır. Zaten tükenme noktasında olan kaynaklar savaşlar sebebiyle orduya tahsis edilince tamamen bitmiştir (Coşkun, 2003). Osmanlı dönemindeki sanayilerin hacmi küçük ve istihdam edilen kişi sayısı çok düşük miktarlardaydı. Üretim sonucu elde edilen mal ve ürünler ise kalite bakımından değerlendirildiğinde çok zayıf kalmaktaydı. 585 iş yerinde, 1915 yılında sayım yapılmış ve sadece 30000 sanayi işçisinin olduğu görülmüştür (Semiz, 1996'dan aktaran Özer ve Güner, 2007).

Tüm bu istatistiksel, sayısal, alansal, sosyolojik, politik ve ekonomik veriler ışığında iktisadi olarak gerilemiş olan Osmanlı Devleti, 4 yıl sürecek bir Kurtuluş Savaşı'na da maruz kalmıştır. Tüm kaynakların tükenmesi ve Cumhuriyetin ilan edilmesiyle her şeyin devletten beklendiği bir ekonomik ortama girilmiştir. Bunun neticesinde Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda iki dönemde incelenebilecek 1923-1929 ve 1929-1938 yılları arasında teşvik uygulamalarına gidilmiştir (Özer ve Güner, 2007).

3.1.2.1. Kuruluş dönemi teşvikleri I (1923-1929)

Teknoloji dışı ilkel metotlarla tarım üretimi yapan, eğitilmiş iş gücünün olmadığı, genel olarak ithal ürünlerin kullanıldığı, ulaşım sektöründe yetkin firmaların ülkeyi terk ettiği, Osmanlı döneminden kalan borçların olduğu bir ülke olan Türkiye'de sorunları giderilebilmesi ve çeşitli tedbirler alınabilmesi amacıyla 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır. Alınan kararlar şunlardır (Karataş, 1998, Parasız, 1998, Yavi, 2001 ve Kasalak, 2012):

- Sendikal hakların verilmesi
- İç piyasa üretimin desteklenmesi
- Çalışanlara amele yerine işçi denilmesi
- İç ekonomiye fayda sağlama şartıyla, yerli olmayan girişimcilere izin verilmesi
- Yerli olmayan lüks sayılabilecek ürün alımından uzaklaşılması
- Yönetimi ve idaresi bulunan tütün rejisinin kaldırılması
- Tütünün dış satımının işlenmiş olarak yapılması
- Tütün ticaretine ve tarımsal faaliyetlerine izin verilmesi ve vergilerinin nihai yüklenicisinin tüketici olması
- Yerine uygun bir vergi ihdas edilecek olan *aşar* vergisinin sonlandırılması
- Temettü ile ilgili vergilerin gelir vergisinden sayılması
- İç piyasadaki gümrüklerin iptal edilmesi
- Gümrük tarifelerinde koruyucu politikaların izlenmesi
- Ziraat Bankası ile ilgili yeni tanzimler yapılması
- Kredi verme amaçlı Sanayi Bankası tesis edilmesi
- 5 yıldan sonra 25 yıl boyunca devam ettirilmek üzere daha önce çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun mevcut duruma uygun şartlarla güncelleştirilmesi

- Demiryolu, liman ve ulaşımla ilgili her alanda altyapı olarak gelişimler sağlanması
- Ülke limanlarına kabotaj hakkı tanınması
- Çalışma ile ilgili saat düzenlemelerinin yapılması, günlük olarak 8 saat çalışma ile haftada bir gün süreyle dinlenme hakkı tanınması
- Yerli ürünler fiyat anlamında pahalı olsa dahi kamu tarafından yapılan alım işlemlerinde dış ürünlerin tercih edilmemesi
- Ülke çapında sanayi odalarının yaygın hale getirilmesi
- Çıraklar yetiştirmek amacıyla yeni okulların açılması
- Yabancı ülkelere giden mühendislere ihtisas amaçlı eğitimler konusunda destek olunması
- Hastalıkla mücadele edilmesi, hasta ve hastane masraflarını karşılamak üzere sağlık vergisi getirilerek temettü vergisine dahil edilmesi
- Geceleri çalışma zorunluluğu olan yerlerde işçilerin için en fazla 4 saat çalışması şartı getirilmesi
- Asgari ücret uygulaması ve bu ücretin 3 ayda bir olmak üzere tespiti, kaza ve ihtiyarlık sigortası gibi hakların verilmesi.

Bu dönemde, 1927 tarihinde güncelleştirilerek çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu aracılığıyla sağlanan teşviklerle ilgili ayrıcalıklar şunlardır (Sarıöz, 2006):

- İmalata konu maddeler için ihtiyaç duyulursa %10 prim hakkı tanınması.
- İspirto, tuz ve patlayıcı madde kullanan firmalara indirimler sağlanması veya prim ödenmesi.
- Kamu kurumları tarafından yerli ürünlerin, ithal kalitenin yakalanması şartıyla %10 pahalı olsa dahi satın alınmasının zorunlu olması.
- Telgraf ve telefon hatlarında yatırımcılara özel yapılaşma izni verilmesi.
- Yatırımcılara, belediye sınırları dışında bedelsiz arazi verilmesi, yatırım sınırlar dahilinde ise bedelin ödenmesinde on yıl erteleme hakkı verilmesi
- Belediyelerin ruhsatlar vasıtasıyla almış olduğu resim ve harçlardan yatırımcıları hariç tutması.

- Hisse senedi ve tahvillerinin damga resminden, sanayi ve maden faaliyetleri yürüten firmaların hariç tutulması.
- Yapımda ve faaliyet alanını büyütme işlemlerinde kullanılacak olan inşaat malzemelerinin, hammadde, alet, mal ve malzemenin, yedek parça, işletmeye dair taşıma giderleri, yükleme ve boşaltma alanlarının inşasının, yurtiçinde bulunmayan malzemelerin giriş ve gümrük işlemlerinde resimlerden muaf olması.
- Yatırımlara, kurulum ve inşa amaçlı gereken mal ve malzemenin tren ve vapurla taşınmasında %30 indirimle gidilmesi veya o miktarda prim ödemesi.

Yine bu dönemde önemli sayılabilecek iki önemli durumdan biri Lozan Anlaşması diğeri ise dünya ekonomik buhranının yaşanmasıdır. Lozan Anlaşması ile birlikte Türkiye'yi ekonomik olarak ilgilendiren bazı kararlar alınmakta ve yeni iktisadi uygulamalara etki etmekteydi. Dünya ekonomik buhranında ise Türkiye'de kanunsal ve kurumsal olarak yatırımcılara destek olunmaktaydı. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlara istinaden ticaret ve sanayi alanında mali destek sağlanması amacıyla bankalar kurulmuş ve sermaye birikimine katkı için cüzi fiyatlara devlet arazileri, vergilerde muafiyetler, taşıma alanındaki fiyatlarda indirimle gidilmiştir.

3.1.2.2. Kuruluş dönemi teşvikleri 2 (1929-1938)

Dünya ekonomik buhranının tesiriyle yaşanan sorunlar ülkemizde de etkisini göstermekteydi. Tarımsal ve hammadde olarak fiyatlarda düşüşler, dış ticarete negatif yönde bir akış meydana gelmekte ve paramız değer kaybetmekteydi. Yaşanan bu sorunlara tedbir amaçlı;

- TL değer kaybına önlem almak için koruma kanunu çıkarılmış,
- Tarım sektöründe düşen fiyatlara engel olmak için dolaysız müdahale girişimleri yapılmış,
- Gümrüklerde tarife değişikliği ve dış alımda sınırlama,
- Dış piyasada karşılıklı anlaşmalar gibi iktisadi tedbirler alınmıştır (Altıparmak, 2002).

İktisadi açıdan devletçi bir politika izlenen bu dönemde, yatırım malları tabanlı endüstri üretiminden ziyade tüketim ve ara mal üretimini esas alan ithal ikameci bir

yapı gözlemlenmiştir (Parasız, 1998). Genel olarak bu dönem incelendiğinde devlet; yatırımcılara kolaylıklar, imkanlar sağlayarak iktisadi kalkınmayı, büyük bir ivme ile gerçekleştirmek istemekteydi. Yeni bir devlet olması nedeniyle ve sürekli savaşların sebep olduğu siyaset, halkın ekonomik durumu, sosyolojik, psikolojik her bakımdan çökük vaziyet; devleti her alanda tedbirler almaya ve iktisadi alanda da teşvik yapmaya zorlamıştır. Yine bu dönemde 1934 yılından 1936 yılına kadar, birçok fabrika kurulmuş ve bu fabrikalar devlet tarafından desteklenip teşviklerle kamu imkanlarından yararlandırılmıştır.

3.1.2.3. 1938-1960 yılları arası dönemde teşvikler

Cumhuriyet Döneminde, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu güncellenerek ilk defa uygulanmaya başlanmıştı. 2. Dünya Savaşı sebebiyle bazı ekonomik yüklerin binmesi sonucu bu teşvik uygulamalarına son verilerek devlet esaslı kalkınma ve gelişmeyi hedefleyen bir siyaset izlenmekteydi. Bu amaçla 1960 yılına kadar çeşitli yıllarda farklı amaçlar güden şu teşviksel uygulamalar getirilmiştir (Altay ve Karabulut, 2017):

- Hızlandırılmış sanayi planı (1946).
- İktisadi Kalkınma (1947) veya Vaner Planı.
- Özel kesimin kamu idareleri tarafından desteklenmesi ile ilgili iktisat kongresinde alınan kararlar yeniden söz konusu olsa da 1950 yılına kadar özel girişimcilere hiçbir teşvik uygulanmamıştır (1948).
- Kredi sağlama amacıyla banka kurulması (1950).
- Yabancı sermayeyi teşvik eden yasaların çıkarılması (1951).
- Turizm müesseseleri ile turizmi destekleyici kanunların çıkarılması (1953)
- Yabancı Sermaye ile ilgili yasanın değiştirilmesi (1954).
- Maden arama Teşvikleri (1954).

3.1.3. 1960-1979 Arası Dönemde Teşvikler

DPT'nin 1962 yılında kurulmasıyla yatırımlara ve dış satıma devlet yardımlarıyla müdahale edilmiştir. Sanayi ile ilgili alanlarda faaliyet gösteren sektörler ekonomide itici güç olarak kabul edilmiş ve bu dönemde ülke içi sanayinin kalkındırılması ve özel kesimin etkinliğinin artırılması amacıyla sanayi sektörü desteklenerek teşvikler

verilmiştir. 1963'ten 1979 yılına kadar hem özel kesim hem de kamu kesiminin desteklenmesi ile karma ekonomik bir model meydana geldiği görülmektedir. Bu dönemde 1963-1977 yıllarını kapsamak üzere üç dönem beş yıllık kalkınma planları yapılmıştır. Kararname ve tebliğler ile yürütülen bu yıllar arasında teşviklerin verilebilmesi amacıyla bazı kanunlar ihdas edilmiş, yatırım indirimi gibi yeni teşvik araçları belirlenmiştir (Yavan, 2011).

Osmanlı Döneminden 1927 yılına kadar güncelleştirilerek uygulanan Teşvik-i Sanayi Kanunu hariç tutulursa, bu döneme; planlı ekonomiye geçişin başlangıcı veya yeni bir geçiş dönemi denilebilmektedir. Bu dönemde başlayan teşvikler, beş yıllık on dönemi içine alacak şekilde 1963 yılından 2018 yılına kadar süregelmiştir. 1960 yılı destekleme, özendirme faaliyetlerinin uygulanması anlamında teşviklerin planlı olarak ilk yapıldığı tarih olarak görülmektedir. Planlar doğrultusunda hareket edilen bu yıl itibarıyla, teşviklerle ilgili tedbirlerin ve araçların tümüyle devlet tarafından üstlenildiği bir döneme adım atılmıştır. İktisadi refah ve kalkınma ile ilgili verilen teşvikler tüm bölgeler için düşünülmüştür. (Sevinç, 2014). Bu döneme denk gelen 5 yıllık 3 dönem kalkınma planı bulunmaktadır. Bu yıllarda verilen teşvikler başlıklar halinde aşağıda açıklanmaktadır (DPT, 1963, Aşıkoğlu, 1988, Duran, 1998'den aktaran Sevinç, 2014, <https://www.ekodialog.com>, 2019):

3.1.3.1. 1963-1967 Birinci kalkınma planı teşvikleri

- Teşvikler sağlamada yeni sistemler getirilmeli ve yeni çalışmalar yapılmalı.
- Özel Sektörün yatırım yapabilmesi için daha fazla desteklenmesi.
- İvedileştirilmiş ve yaygın hale getirilmiş ithal ikameci sanayi politikası.
- Sanayileşmenin ülke çapında adil bir şekilde desteklenmesi ve iktisadi denge unsuru olarak kullanılması.
- Kamu ve özel girişimcilere aynı düzeyde fırsat tanınması.
- Üretimi destekleyici ve teşvik edici kolay kredi temini
- Hammaddenin dış satımında küresel fiyat eşlemesi yapılarak ihracat sanayisinde milletlerarası rekabeti güçlendirmek
- İstihsal vergisi hayata geçirilerek montaj endüstrisinin imalat endüstrisine dönüşümünü sağlamak.

- Hızlandırılmış amortisman uygulaması ve hammadde alımına ilişkin gümrük vergilerinin ihracat sanayi faaliyetlerinde iadesi.

3.1.3.2. 1968-1973 İkinci kalkınma planı teşvikleri

- Teşviklerle ilgili belge sisteminin getirilmesi.
- Faiz farklarının geri verilmesi.
- Taksitlendirme, istisna ve indirim yoluyla gümrük vergilerinde kolaylık sağlanması.
- Yatırıma konu faaliyetlerde indirim oranlarının artırılması.
- Karma girişim faaliyetlerine katılım payı.
- Teşvik fonları sağlanması ve geliştirmeler.

3.1.3.3. 1974-1979 Üçüncü kalkınma planı teşvikleri

- Tarım haricinde hızlandırılmış sanayileşme ile 1.6 milyon insana iş sağlanacak.
- GSMH yıllık bazda ortalama % 7,9 düzeyinde artırılabacak.
- Sektörel açıdan tarımda % 4-4,5, sanayide ise %11,5-12 oranında bir büyüme sağlanacak.
- 1963-1971 yılları arasında ihracattaki %7'lik artışın, ithalata dayalı faaliyetlerin azaltılması amacıyla, %9,4 e çıkarılması.
- 1972 yılında gerçekleştirilen %19,6'lık tasarruf oranı 1977 yılında %25,5'e çıkarılacak.
- Yatırım oranları şu şekilde olacak: Tarım %12, sanayi %45 hizmet %43.
- Bu dönemde 291 Milyar TL'lik yatırım yapılması sağlanacak.
- GSYH'nin sektörel oluşum yüzdeleri şu şekilde olacak: Sanayi %27, tarım %23, hizmetler %50.

Bir önceki dönemde yapılan teşvik politikaları ve uygulamalarının çoğu bu dönemde de yapılmıştır. Bu dönem teşviklerinin hedefinde karma ekonomi kapsamında ve yerel olarak iktisadi gelişme politikaları çerçevesinde özel sektörün katkısının sürece bağlı olarak artırılması bulunmaktadır. Riskin düşürülmesi, karlılığın artırımı, kaynakların etkin ve adil kullanımının sağlanması ve piyasa anlamında ekonomik etkinliklerin

tanzim edilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu dönem, teşvik siyasetinde özel sektöre öncü ve kılavuz özelliği taşımaktadır.

3.1.4. 1980-2005 Arası Dönemde Teşvikler

1980 yılı itibarıyla 24 Ocak 1980 tarihli kararla, ekonomiyi revize etmek ve fonksiyonellik kazandırmak amacıyla bir iktisadi istikrar politikası benimsenmiştir. Bu kararla, ihracat endeksli bir sanayileşme politikası uygulanarak geleneksel, ithal ikameci politik anlayış rafa kaldırılmıştır. Bu dönemde arza dair darboğazlara çözüm getirmek, enflasyonun dengeli bir şekilde kontrolü, piyasa fiyat oluşumu ve dışa dönük ekonomi gibi politikalar uygulanmıştır. Yine bu dönemde alınan kararlara bağlı olarak maliye ve para politikalarında, döviz kurunda ve dış ticarete temel değişiklikler yapılmıştır. Yapısal anlamda sanayileşmede değişimler yapılarak, tarıma dayalı imalat anlayışından sanayiye dayalı bir üretim anlayışına doğru akış gerçekleştirilmek istenmiştir. Serbest piyasa anlayışı, ekonomik düzen için uygulanan politikaları değişime uğratmış ve planlı karma ekonomi anlayışının yerini aldığı gözlemlenmiştir. Vergilerde iade, ihracat yapanlar için kredi ve teşviklerin verilmesi ve döviz kuru politikaları gibi ekonomide yapısal değişiklikler uygulanmaya başlanmış ve bu yolla daha fazla sanayi ürününün ihraç edilmesi, ihracata dayalı kaliteli ürün imalatı, kapasite verimlilik artışı gibi amaçlar hedeflenmiştir (Ekinci, 1997). Yine bu dönemde 24 Ocak kararları doğrultusunda aşağıda özet nitelikte sunulan şu kararlar alınmıştır (Günem, 2007):

- Devletin ekonomideki payını azaltan önlemler almak amacıyla %32,7 oranında devalüasyon işlemi yapılmış ve bu yolla günlük kur ilanı sistemi uygulanmıştır.
- Tarım yapmak suretiyle elde edilen ürünlere destek vermek amacıyla yapılan alımlara, KİT'lerdeki uygulamaya eşdeğer olacak şekilde sınır getirilmiştir.
- Sübvansiyonlar; gübre, enerji ve ulaştırma alanlarında hariç tutulmak üzere kaldırılmıştır.
- Karlara ilişkin transferlerde kolaylıklar getirilmiştir.
- Yabancı sermayeye ilişkin teşvikler getirilmiş ve dış ticaret serbestliği sağlanmıştır.

- Yurtdışında müteahhit faaliyeti yürütülen hizmetler destek kapsamına alınmıştır.
- İthalatın liberal hale getirilmesi kademeli olarak gerçekleştirilmiş, ihracatta ise; vergisel iadeler, kredilerde düşük faiz, bazı gümrük muafiyetleri ve faaliyet gösterdiği alana göre sektörler teşviksel uygulamalar ile desteklenmiştir.
- Altın ve döviz alım satım işlemlerinde serbestlik getirilmiştir.
- Dövizle ilgili piyasaların kontrolü uygulamalarına son verilmiştir.
- Serbest faiz oranları ve reel faiz uygulamalarına izin verilmiştir.
- Fiyat kontrolü ve sınırlama işlemleri son bulmuş, piyasa kurallarının geçerli olması amaçlanmıştır.

1980-2005 arasında uygulanan teşvikler ise aşağıda 1980-1994 ve 1994-2005 arası dönemler olarak iki başlık halinde incelemekte ve bu dönemler arasında uygulamaya konulan dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci kalkınma planlarına değinilmektedir.

3.1.4.1. 1980-1994 Arası dönemde teşvikler

1980 yılı itibarıyla ihracat teşvikleri ve yatırımcıların teşvik edilmesi daha önemli bir hale gelmiştir. Köklü değişikliklerin yapılması ile yeni döneme girilen Türkiye’de bu döneme kadar süregelen para, kredi ve dövizle ilgili politikalarda değişikliğe gidilmiş, ithalat, kambiyo ve yabancı sermaye mevzuatlarında büyük değişimler söz konusu olmuştur. İçe dönük, korumacı sanayi anlayışı değişim göstererek dışa dönük bir yapıya dönüşmüştür. Küresel ekonomiye entegre olma yolunda adımlar atılan bu dönemde büyük ekonomik değişimler gerçekleşmiştir (Yavan, 2011). 1980 yılı itibarıyla küresel boyutta yaşanan değişimlere yönelik ekonomide, tekno-ekonomik paradigma ve dışa açılma kavramları adı altında iki yönlü değerlendirme yapılmıştır (DPT, 2000):

Tekno-ekonomik paradigma açısından yaklaşıldığında, yapısal değişim yaşayan piyasa ekonomileri yeni bir sürece girmiştir. Uzun vadede sanayileşmede bağımsız bir faktör olan teknolojik değişimin, yapılanma sürecindeki restorasyonun anlaşılabilmesi ve denetim aracına tabi olmasını sağlayan dahili bir unsur olmasıyla, tüm üretim ve kaynak fonksiyonlarını etkileyen bir ekonomi girdisi olarak kabul edildiği

görülmüştür. Ürün süreç ve iş akışının doğru ve isabetli bir şekilde yönetimi amacıyla teknolojik yeniliği önemseme, otomasyon, üretimde esneklik kavramı, kalitede bütünlük anlayışı ile birlikte, pazar ve hizmetin küreselleşmesi, kalkınmanın temel unsuru olan bilim ve teknolojik altyapının inşa edilmesi, bilim temelli hızlı ticaret anlayışı yeni ekonominin özelliklerindendir.

Dışa açılma açısından yaklaşıldığında ise; piyasaya öncülük eden küresel pazar kavramı, ekonomide yeni liberal yaklaşım ile yeni bir anlayış getirerek rekabet gücü ile ihracata eş anlam kazandırmıştır. Bilim ve teknolojinin, sanayileşme sürecinde geç kalan ülkelerde, etkinliğini ve fonksiyonelliğini artırarak dış ticarete ve ihracata yönelik adımların atılması sağlanmıştır. İthal ikameci politikaların yerine ihracata yönelik adımlar atılmıştır. Ekonomide özel sektörün yoğunluğunun artırılması yönünde anlayış hakim kılınmaya çalışılarak şu stratejiler izlenmiştir:

- Verimli bir artış için teknolojik imkanlardan yararlanma,
- Kaynakların verimli ve etkin bir şekilde dağılımı,
- Rekabet gücüne sahip alanlara öncelik tanıma,
- İhracata yönelik adımlar atma,
- Müdahalesiz bir şekilde iç piyasada dengelerin oluşması

1980 yılı öncesi ithal ikamesi esaslı kalkınma politikaları bu tarihten itibaren yönünü ihracat esaslı politikalara çevirmiştir. Kaynakların teşvik amaçlı kullanımı yoğunlaştırılmıştır. İhracatta performans esasına dayalı nakit destekler sağlanmış ve vergi iadesi teşvik primleri gibi destekler getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde yapılmayan yatırımların miktarları yüksek gösterilmiştir. Yatırımların prim ödemeleri ile ilgili usulsüz durumlar söz konusu olduğu için uygulamadan vazgeçilmiştir. Yerine destekleme kredisi konulmuş olsa da yatırımlar için nakit anlamında büyük öneme haiz, destek primi teşvikleri verilmiştir. AB ile uyum kapsamında 1990'lı yıllarda, teşviklerden yararlanacak yatırımların uzun vadede küresel boyutta rekabet gücüne sahip özellikte olması zorunluluğu nedeniyle nakit kredilerinin yerini büyük çoğunlukta bölgesel ve vergisel teşvikler almıştır (Leblebici, 2002). Türk Vergi Sistemi'nde mali özelliğe sahip teşvikler Tablo 6'da belirtilmektedir (Altay ve Karabulut, 2017):

Tablo 6. Türk vergi sisteminde mali özelliğe sahip teşvikler

Gelir Vergisi	Kurumlar vergisi	KDV ve ÖTV
- Esnaf, dar mükellef ve ihracatçı muafiyetleri - Sergi-panayır ve PTT acentaları kazançları istisnası - Teknoloji geliştirme amaçlı bölgelerde elde edilen kazançlara dair istisnalar - Eğitim ve öğretim amaçlı faaliyet yürüten işletmelere ait kazançlarda istisna - Asgari geçim indirimi -Teşvik ikramiye ve mükâfatlarında, telif yoluyla elde edilen kazançlarda istisnalar -Ar-Ge ve destek programı dahilinde çalışan personellere yapılan ücret ödemelerinde istisna -Rehber, ebe, sünnetçi, sağlık memuru, arzuhalci muafiyetleri -Menkul sermaye iradı, gayrimenkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlara ilişkin istisnalar -Ar-Ge ile ilgili yapılan harcamalarda indirim -Eğitim ve sağlıkla ilgili yapılan harcamalarda indirim	- İştirak kazançları istisnası - Sermayeye eklenen fonlar ve kar payları - Yurtdışında yapılan inşaat, bakım ve onarım, montaj işleri ile teknik hizmetler yoluyla elde edilerek genel sonuç hesaplarına geçirilen kazançlar - Kooperatifler için risturn istisnaları	- İhracat ve ithalat istisnaları - Araçlar değerli maden ve petrol aramaları ile ilgili istisnalar - Ulusal güvenliğe dair yapılan harcamalarda ve yatırımlarda istisnalar - Taşımacılık istisnası - Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılan bir kısım teslim ve hizmetlere dair istisnalar.

Kaynak: Altay ve Karabulut, 2017

Kamu kesimi açıklarında ve enflasyonist yönelimlerde 1980’li yılların sonlarında genişletici mali politikaların etkisi ile artış izlenmiş ve ödemeler dengesi cari işlemler hesabının büyük oranda açık verdiği gözlemlenmiştir. 1988 yılında bozulan ekonomik dengelerin yeniden tesis edilmesi amacıyla para ve maliye politikalarında daraltıcı önlemler alınmış ve bunun sonucunda ekonomik büyüme ivmesinde düşüş yaşanmış, cari işlemler hesabı fazla vermiş fakat enflasyonun önemli derecede düştüğü görülmüştür. İhracatın, 1980 - 1987 döneminde önemli ölçüde artış gösteren hızının; 1988 yılı itibarıyla düşmesi 1980’li yıllarda tatbik edilen ihracat esaslı sanayileşme modeli uygulamalarının verimliliği konusunda endişeler yaşatmıştır. 1980’li yılların sonlarında başlayan ve 1990’lara kadar uzanan Türkiye’deki enflasyon sorunu ve seçimlerin ekonomiyi negatif yönde etkilemesi sonucunda ekonomide yaşanan duraksama sebebiyle dönemin siyasileri tarafından 5 Nisan kararları uygulamaya konmuştur (Ekinci, 1997).

Enflasyonun düşürülmesi, istikrarın sağlanması, ihracatın artırılması, iktisadi ve sosyal refah ortamının oluşturulması ve ekonomik refah ortamının devamlılık arz edebilmesi amacıyla 5 Nisan 1994 yılında alınan kararlardan bazıları şunlardır (<https://www.ilimvemedeniyet.com>, 2019):

- Hedeflenen enflasyon ile döviz kurunun dengeli ve uyumlu olmasını sağlayacak bir kur politikası uygulanacak ve spekülatif bir hareket oluşumuna engel olunacaktır.
- Merkez Bankasının yürütülmesi daha özerk bir anlayışla sağlanacak, hazine ve kamu kesiminin merkez bankasında temin ettiği kredilere kısıtlama getirilecektir.
- KİT fiyatları 6 aylık bir süre içinde dondurulacaktır.
- 1994 yılı bitimine kadar çay ve şeker fiyatlarında zam uygulaması yapılmayacaktır.
- Denetim altına alınan kamu açıkları ve büyük miktardaki paraların denetlendiği bu yeni ortamda, özel kesimin fiyat belirlemelerini bu kapsam dahilinde yapmaları beklenecektir.
- Hızlı bir şekilde, bütçede oluşan açıkların giderilmesi hedefiyle akaryakıttan alınan vergilerin bütçe payının %50'den %70'e çıkarılması sağlanmıştır.
- KİT'lerin hazineye olan borçlarının hızlı bir şekilde ödenebilmesi amacıyla yeni ve gerekli değişiklikler düzenlenmiştir.
- Kamu kurumları arasında nakil şeklinde uygulama getirilerek personel ihtiyacı karşılanacak ve yeni personel alımı yapılmayacaktır.
- Tarımsal teşvikler açısından doğrudan ödeme ve kredi kolaylığı sağlama gibi fiyat destekleri harici konulara yoğunluk sağlanacaktır.
- İhracatımız için büyük öneme sahip Eximbank; kredi ve sigorta yatırımlarının kapsamı 1994 yılında genişletilip sürdürülmesinin sağlanması ile Eximbank'a gerekli kaynak aktarımı yapılması ve bu gerekçeyle Eximbank'a 1 milyar dolarlık kredi tahsisinin yapılması sağlanacaktır.
- Sağlık ve emeklilikte özel sigortalar teşvik edilecektir.

3.1.4.2. 1994-2005 Arası dönemde teşvikler

1996 yılında Türkiye’de yatırım teşviklerine politik açıdan bakıldığında büyük öneme haiz yeni bir döneme girilmiş ve değişiklikler yaşanmıştır. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olunması ve AB ile Gümrük Birliği anlaşmalarının yapılması 1996 yılı itibarıyla yapılacak teşvikleri etkilemiş ve bir önceki yılda yapılmış olan anlaşmaların gereği olarak birçok yükümlülüğü kabul edilmiştir. Bu yükümlülükler neticesinde yapılan değişiklikler ve verilen teşvikler şu şekilde aktarılabilir (Yavan, 2011):

- Bölgesel gelişmişlik seviyesinin esas alınması ve yatırımlarda sektörel farklılık gözetilmemesi,
- Çevrenin korunması gibi yatay yardım olarak adlandırılan teşviklerin uygulanması,
- KOBİ ve Ar-Ge’nin desteklenmesi,
- 1995 sonrasında nakit esaslı teşvikler yerine istisna ve muafiyetlerin uygulanması,
- 1996 yılında KOBİ’lere destek amacıyla, Teşvik Kararnamesi’nin çıkarılmasıyla Hazine Müsteşarlığı kontrol ve idaresinde bulunan yatırım teşviklerinden KOBİ’ler yararlandırılmıştır.
- Açık mevzuatla Ar-Ge ve çevreye dair yapılan yatırımlarla ilgili olarak teşvikler verilmiştir.
- 1996, 1997, 1998, 1999 yılında düzenlemeler yapılmış ve OHAL bölgesi ve KÖY’lerde (Kalkınmada Öncelikli Yörelere) yatırımlar teşvik edilmiştir.
- Doğu ve Güneydoğuda bulunan 23 ilde tamamlanmamış, sermaye bakımından yetersiz kalmış, yatırımla ilgili faaliyetlere kısmen geçilmiş veya hiç başlanılmamış olan yatırım projelerine düşük faiz imkanı ile kredi tahsisi sağlanmıştır.
- 1997 yılında 98/1 sayılı karar ile OHAL bölgesinde bulunan Van, Diyarbakır, Siirt, Tunceli, Şırnak ve Hakkâri illerinde enerji desteği olarak elektrik tüketiminin %50’sinin devlet hazinesinden karşılanması.
- 1998 yılında OHAL bölgesi ve KÖY’lerde yatırımların teşvik edilmesi, istihdam sağlanması gibi kararlar alınmış ve yine aynı yıl en az 10 kişi çalıştıran işyeri veya işletmeler için 22 ili kapsayan tüm yerlerde vergisel

indirimler sağlanmış, istihdam teşvik uygulamaları ile arazi ve arsa tahsisleri yapılmıştır.

- 1999 yılında iktisadi kalkınma anlamında gelişmemiş olan 25 ilde, yatırım teşvik belgesi verilen yatırımcı veya firmalara, yatırımlarını tamamlamalarının ardından 3 yıl süre ile sırasıyla, %50, %40, %25 oranlarında enerji tüketim desteği verilmiştir.
- 2001 yılı itibarıyla, milli geliri kişi başına 1500 dolardan daha düşük olan illerde ve 2003 Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) açısından eksi değere sahip olan illerde bulunan firmalara enerji ve karşılıksız arazi tahsisi desteği sağlanmış, çalışanlardan alınan gelir vergisi ve SGK primlerinde indirim söz konusu olmuştur.
- 2000’li yıllar itibarıyla özel sektör yatırımcılarının bölgesel kalkınmadaki katkılarını artırmak hedefiyle yeni teşvikler verilmiş ve bu kapsamda 2004 yılı 5084 sayılı kanun ile 36 ili kapsayan teşvik uygulamaları, 2005 yılında 5084 sayılı kanunda yapılan değişikliklerle 49 ile çıkarılmıştır.
- Her yıl çıkarılan kararnameler ile yeni teşvikler verilmiş ve teşviklerin öneminin 1980 sonrasında artmasıyla yatırımlarda; kaynak kullanımını destekleme primleri (KKDP), fon kaynaklı krediler (FKK), gümrük vergisi, toplu konut fonu, katma değer vergisi, vergi, resim ve harç, bina inşaat harcı, gelir, ve kurumlar vergisi istisnaları, yatırım indirimi, ithalde KDV ertelemesi, taşınma, faiz, kalite ve standart sağlama, SSK primi işveren, enerji destekleri ve yerli makine-teçhizatta KDV desteği (teşvik primi), uygun koşullu kredi, yatırım finansman fonu, arsa tahsisleri ve dış kredi teminat mektuplarına katkı gibi teşvik araçları kullanılmıştır.

3.1.4.3. 1980-2005 arası kalkınma planları

Bu dönemde, 1979 yılında başlayıp 1983 yılında biten dördüncü beş yıllık kalkınma planı ile 2005 yılına kadar devam eden beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci kalkınma planları uygulanmıştır. Bu dönemlere ait en önemli özellikler başlıklar halinde şu şekilde belirtilmektedir (<https://ekonomihukuk.com>, 2019):

4. *Beş yıllık kalkınma planı (1979-1983)*

- Kamu kesimi tarafından ağırlıklı olarak sanayileşme stratejisi politikaları benimsenmiştir.
- Kendi kendine yeten bir ekonomi ile ödemeler dengesinde iyileştirme hedeflenmiştir.

5. *Beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)*

- İhracatı öne alan uygulamalara ağırlık verilerek Türkiye ekonomisinde dışa dayalı politikalar amaçlanmıştır.
- Kamu eliyle ekonomiye müdahale en aza indirgenmeye çalışılmıştır.
- Liberal ekonomi anlayışıyla dış ticaret ve yabancı sermaye politikaları uygulanması amaçlanmıştır.
- Konut yatırımlarında ve altyapı yatırımlarında artışlar amaçlanmıştır.
- Bölgelerarası ekonomik dengesizliğin giderilmesi hedeflenmiştir.

6. *Beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)*

- Sosyal politikalara bu planda ağırlık verilerek öncelik kazandırılmıştır.
- Kaynaklarda artış gösteren bir ivme ile imalat sanayine yönlendirme hedeflenmiştir.
- Enflasyonun düşürülmesi temel amaç olarak benimsenmiştir.

7. *Beş yıllık kalkınma planı (1996-2000)*

- Yedinci beş yıllık kalkınma planı, Avrupa Birliği ile entegrasyon veya genel anlamda dünya ile bütünleşmek amacıyla küreselleşmede ortaya çıkacak sıkıntıları gidermek hedefiyle yapısal ve kurumsal olarak tedbirler alma amacıyla uygulanmıştır.

8. *Beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)*

- Bu kalkınma planı ile 2001-2023 yılları arası dönemi kapsayan uzun vadeli bir vizyon belirlenmiştir.
- Ekonomide istikrarın sağlanması temel amaç edinilmiştir.
- Yapısal anlamda ve kurumsal nitelikte değişimler yapılması amaçlanmıştır.
- Rekabet gücünde artış hedefi temel amaç olarak görülmüştür.

- AB ile bütünleşme ve bilgi çağına geçişte altyapı unsurlarının oluşturulması hedeflenmiştir.
- Gelirin eşit dağılımına önem verilerek farklılıkların en aza indirgenmesi amacı güdülmüştür.

3.1.5. 2005 Yılından Günümüze Teşvikler

Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri, Türkiye’de yatırım yapılacak bölgeler bakımından öncelikli olarak tercih edilmektedir. Teşviklerin birincil amaçları arasında bulunan bölgesel dengesizliğin giderilmesi amacıyla; 5084 sayılı kanun, 25365 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Buyrukoğlu, 2014). Bu kanun amacı, belirlenen illerde vergi ve sigorta primi, enerji desteği, bedelsiz arsa ve arazi gibi teşvikler verilerek yatırımların bu bölgelere yönelimini sağlamak ve bu doğrultuda istihdama yönelik imkanları artırmaktır (Eser, 2011). Çeşitli tarihlerde yedi kez değiştirilen 5084 Sayılı Teşvik Kanunu kapsamında bulunan illere il ve ilçe ilaveleri yapılmıştır. Buna ilişkin veriler Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. 5084 sayılı teşvik kanunu ve değişikliği kapsamında il ve ilçeler

5084 Sayılı Kanun Kapsamında Bulunan İller	5350 Sayılı Kanunla İlave Edilen İller	5615 Sayılı Kanunla İlave Edilen İlçeler
Adıyaman Afyonkarahisar Ağrı Aksaray Amasya Ardahan Bartın Batman Bayburt Bingöl Bitlis Çankırı Diyarbakır Düzce Erzincan Erzurum Giresun Gümüşhane Hakkari Iğdır Kars Kırşehir Malatya	Artvin Çorum Elazığ Kahramanmaraş Karaman Kastamonu Kilis Kütahya Nevşehir Niğde Rize Trabzon Tunceli	Gökçeada Bozcaada

Tablo 7'nin devamı

Mardin Muş Ordu Osmaniye Siirt Sinop Sivas Şanlıurfa Şırnak Tokat Uşak Van Yozgat		
36 İL	13 İL	2 İLÇE

Kaynak: 5084, 5350 ve 5615 Sayılı Kanunlar

Yine bu anlamda, yapılacak yatırımlara verilecek teşviklerde bölgeler ve iller arasındaki gelişmişlik farklarının etkisi söz konusu olmaktadır. Bölgesel kapasite ve il kapasitelerinin potansiyellerinin belirlenmesi ile bireysel refah arasında denge kurularak ve etkisinin ölçülmesi amacıyla, 61 adet değişken kullanılarak yapılan GTBA sonucunda, 4,51 ile -1,73 arasında değişen endeks değerleri elde edilmiştir. Bu sonuca ilişkin veriler Tablo 8'de sunulmaktadır (SEGE, 2011, s. 51):

Tablo 8. İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması

İL Kodu	İLLER	SEGE-2011 Sırası	SEGE-2011 Endeks Değeri	İL Kodu	İller	SEGE 2011 Sırası	SEGE 2011 Endeks Değeri
TR100	İstanbul	1	4,5154	TRB11	Malatya	42	-0,0785
TR510	Ankara	2	2,8384	TR332	Afyon	43	-0,0797
TR310	İzmir	3	1,9715	TR905	Artvin	44	-0,1046
TR421	Kocaeli	4	1,6592	TRA12	Erzincan	45	-0,1056
TR611	Antalya	5	1,5026	TR631	Hatay	46	-0,1302
TR411	Bursa	6	1,3740	TR821	Kastamonu	47	-0,1471
TR412	Eskişehir	7	1,1671	TR813	Bartın	48	-0,1976
TR323	Muğla	8	1,0493	TR722	Sivas	49	-0,2208
TR211	Tekirdağ	9	0,9154	TR833	Çorum	50	-0,2405
TR322	Denizli	10	0,9122	TR823	Sinop	51	-0,2479
TR424	Bolu	11	0,6394	TR903	Giresun	52	-0,2564
TR212	Edirne	12	0,6383	TR633	Osmaniye	53	-0,2892
TR425	Yalova	13	0,6263	TR822	Çankırı	54	-0,3312
TR222	Çanakkale	14	0,5999	TR712	Aksaray	55	-0,3671
TR213	Kırklareli	15	0,5923	TR713	Niğde	56	-0,3761
TR621	Adana	16	0,5666	TR832	Tokat	57	-0,3821
TR721	Kayseri	17	0,5650	TRB14	Tunceli	58	-0,3892
TR422	Sakarya	18	0,5641	TRA11	Erzurum	59	-0,4327
TR321	Aydın	19	0,5597	TR632	Kahramanmaraş	60	-0,4677

Tablo 8'in devamı

TR521	Konya	20	0,5308	TR902	Ordu	61	-0,4810
TR612	Isparta	21	0,5272	TR906	Gümüşhane	62	-0,4814
TR221	Balıkesir	22	0,4764	TRC13	Kilis	63	-0,5733
TR331	Manisa	23	0,4711	TRA13	Bayburt	64	-0,5946
TR622	Mersin	24	0,4636	TR723	Yozgat	65	-0,6079
TR334	Uşak	25	0,3737	TRC12	Adıyaman	66	-0,9602
TR613	Burdur	26	0,3684	TRC22	Diyarbakır	67	-1,0014
TR413	Bilecik	27	0,3634	TRA22	Kars	68	-1,0923
TR812	Karabük	28	0,2916	TRA23	Iğdır	69	-1,1184
TR811	Zonguldak	29	0,2758	TRC32	Batman	70	-1,1203
TRC11	Gaziantep	30	0,2678	TRA24	Ardahan	71	-1,1384
TR901	Trabzon	31	0,2218	TRB13	Bingöl	72	-1,1920
TR522	Karaman	32	0,1864	TRC21	Şanlıurfa	73	-1,2801
TR831	Samsun	33	0,1579	TRC31	Mardin	74	-1,3591
TR904	Rize	34	0,1550	TRB21	Van	75	-1,3783
TR423	Düzce	35	0,1056	TRB23	Bitlis	76	-1,4003
TR714	Nevşehir	36	0,1029	TRC34	Siirt	77	-1,4166
TR834	Amasya	37	0,0510	TRC33	Şırnak	78	-1,4605
TR333	Kütahya	38	0,0198	TRA21	Ağrı	79	-1,6366
TRB12	Elazığ	39	-0,0103	TRB24	Hakkâri	80	-1,6961
TR715	Kırşehir	40	-0,0211	TRB22	Muş	81	-1,7329
TR711	Kırkkale	41	-0,0687				

Kaynak: SEGE, 2011, s. 50

Daha önce yatırım teşvikleri başlığı altında tanımları ve özellikleri yazılan 5084 sayılı kanun kapsamında öngörülen teşvikler ise şunlardır:

- Gelir vergisi stopajı teşviki,
- Sigorta primi işveren hissesi teşviki,
- Bedelsiz yatırım yeri tahsis
- Enerji desteği

2004 yılında düzenlenen 5084 sayılı kanun, 2008 yılı hariç olmak üzere 2009 yılına kadar değişikliğe uğramıştır. 2006 yılında Ar-Ge kapsamlı teşvikler ve bölgesel anlamda yapılan düzenlemeler bu değişikliğin en önemlilerindendir. Bu değişiklikler; yatırımların hızlandırılması ve yatırım faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde sürdürülmesini sağlamak hedefiyle yapılmıştır. Yatırım teşviklerinde var olan eksikleri gidermek amacıyla, özel sektörün bazı talepleri de değişikliklerin yapılmasında etkili olmuştur (Sevinç, 2014). 2005 yılında AB ile tam üyelik ve müzakere sürecine girilmesi neticesinde AB kurallarına uygun, izlenebilir ve

denetlenebilir bir teşvik sistemine ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu anlayış ile Türkiye'nin yeni bir teşvik sistemine geçmesi gerektiği düşünülmüştür. Aynı zamanda 2008 yılında küresel boyutta ortaya çıkan ekonomik krizden önemli oranda etkilenen Türkiye ekonomisinin sarsılmış olmasının etkisiyle yeni bir teşvik sistemine geçiş zorunlu hale gelmiştir. 2009 yılı itibarıyla uygulamaya konan bu yeni teşvik sistemi, resmi gazetede yayınlanarak “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile yürürlüğe girmiştir (Yavan, 2011).

3.1.5.1. Yeni Yatırım Teşvik Sistemi

2009 yılında geniş çaplı bir yapıya sahip olan yeni bir teşvik sistemi Türkiye’de uygulamaya konmuştur. 18.02.2009 tarih ve 5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’da” yer alan bu teşvik sistemi, sektörel, bölgesel ve büyük projelerin desteklenmesi hususunda ihdas edilmiştir (Karakurt, 2010). 2009 yılı 15199 sayılı kararda açıklandığı üzere 2009 yılı teşvik sistemi uygulamasının hedefleri arasında;

- Tasarrufların katma değeri yüksek olan yatırımlara yönlendirilmesi,
- Üretimde artış,
- İstihdam artışı,
- Yatırımlarda devamlılığın sağlanması,
- Kalkınmada sürdürülebilirlik,
- Güçlü rekabet ilkeleri doğrultusunda, teknolojik ve Ar-Ge kapsamlı büyük yatırımlara yönelimin sağlanması,
- Doğrudan yabancı yatırımların artırılması,
- Bölgesel olarak sosyo-ekonomik dengesizliğin giderilmesi,
- Çevrenin korunmasına ilişkin yatırımlar,
- Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi,

gibi teşvikler bulunmaktadır (2009/15199 sayılı karar madde 1).

Son on yılda birçok kez değiştirilen ve yenilenen yatırım teşvikleri, 2012 yılında yeniden revizyona uğrayarak bir kez daha değiştirilmiştir. 2004 yılında 5084 sayılı kanun ve 2006 yılında 5035 sayılı kanun ile ve 2009 yılında ise tümüyle yeniden

tasarlanmıştır. 2012 yılı itibarıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından yeni bir teşvik sistemi daha duyurulmuştur (Acar ve Çağlar, 2012).

2012 yılı itibarıyla uygulanan yeni teşvik sistemi araçları önceki yatırım araçlarına benzer nitelik taşımaktadır. Tablo 9’da 2009, 2012 ve 2016 yılları arasında sunulan teşvikler gösterilmiştir (Yılmaz, 2016, <http://www.tcmbblog.org>, 2019):

Tablo 9. 2009, 2012, 2016 yılları teşvik araçları

2009 Türkiye Geneli Teşvik Araçları	2012 Türkiye Geneli Teşvik Araçları	2016 Yatırım ve Proje Teşvik Araçları
Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği	Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği Gelir Vergisi Stopaj Desteği	Vergi İndirimi Yatırım Yeri Tahsis Gümrük Vergisi Muafiyeti KDV İstisnası Faiz Desteği Sigorta Primi Desteği Gelir Vergisi Stopaj Desteği Enerji Desteği Ücret Desteği

Kaynak: Yılmaz, 2016, <http://www.tcmbblog.org>, 2019

2012 yılında yatırımların desteklenmesi ile ilgili düzenlenen teşvik araçları; bölgesel teşvikler, öncelikli yatırım alanlarına verilen teşvikler, genel teşvikler, stratejik ve büyük ölçekli yatırımlar olmak üzere 5 başlık halinde şu şekilde açıklanmıştır (Altay ve Karabulut, 2017):

1. Bölgesel teşvikler: Bölgesel teşvikler, bölgelerarası dengesizlikleri ve farkları gidermek amacıyla illerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak yatırımların teşvik edilmesini öngörmektedir. Bu kapsamda SEGE (2011)’ e göre illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları yapılarak 6 bölgeye ayrılmıştır. Tablo 10’da illerin sıralamaları şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 10. İller bazında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara Antalya Bursa Eskişehir İstanbul İzmir Kocaeli	Adana Aydın Bolu Çanakkale Denizli Edirne Isparta	Balıkesir Bilecik Burdur Gaziantep Karabük Karaman Manisa	Afyonkarahisar Amasya Artvin Bartın Çorum Düzce Elazığ	Adıyaman Aksaray Bayburt Çankırı Erzurum Giresun Gümüşhan	Ağrı Ardahan Batman Bingöl Bitlis Diyarbakır Hakkari

Tablo 10'un devamı

Muğla	Kayseri Kırklareli Konya Sakarya Tekirdağ Yalova	Mersin Samsun Trabzon Uşak Zonguldak	Erzincan Hatay Kastamonu Kırıkkale Kırşehir Kütahya Malatya Nevşehir Rize Sivas	Kahramanmaraş Kilis Niğde Ordu Osmaniye Sinop Tokat Tunceli Yozgat	Iğdır Kars Mardin Muş Siirt Şanlıurfa Şırnak Van
8 İl	13 İl	12 İl	17 İl	16 İl	15 İl

Kaynak: SEGE, 2011

Bölgesel anlamda güncel olarak verilen teşvikler Ticaret Bakanlığı'nın <https://ticaret.gov.tr/destekler> sitesinden yararlanılarak Tablo 11-A-B-C-D ve E'de şu şekilde hazırlanmıştır:

Tablo 11-A güncel teşvikler

Destek unsurları	1.Bölge	2.bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.bölge	6.Bölge
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 11-B güncel teşvikler

Destek unsurları	1.Bölge	2.bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.bölge	6.Bölge	1.Bölge
Vergi İndirimi	Vergi İndirim Oranı	%50	%55	%60	%70	%80	%90
	Yatırıma Katkı Oranı	%15	%20	%25	%30	%40	%50
	Yatırım dönemi vergi indirimi	YOK	%10	%20	%30	%50	%80
	İşletme dönemi vergi indirimi	%100	%90	%80	%70	%50	%20

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 11-C güncel teşvikler

Destek unsurları		1.Bölge	2.bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.bölge	6.Bölge
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Uygulama Süresi	2 Yıl	3 Yıl	5 Yıl	6 Yıl	7 Yıl	10 Yıl
	Destek Tutarının Azami Miktarı (Destek Tutarının Sabit Yatırım Tutarına Oranı)	%10	%15	%20	%25	%35	%50

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 11-D güncel teşvikler

Destek unsurları		1.Bölge	2.bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.bölge	6.Bölge
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği	İç Kredi	YOK	YOK	3 Puan	4 Puan	5 Puan	7 Puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi	YOK	YOK	2 Puan	2 Puan	2 Puan	2 Puan
	Azami Destek Tutarı (Bin TL)	YOK	YOK	500	600	700	900

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Tablo 11-E güncel teşvikler

Destek unsurları	1.Bölge	2.bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.bölge	6.Bölge
Sigorta Primi Desteği	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 Yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	✓
İnşaat-Yapı Harçları Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Emlak Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Damga Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

2.Öncelikli yatırım alanlarına verilen teşvikler: 2012 yılında başlatılan yeni yatırım teşvik sisteminde, Türkiye’de geliştirilmesi öncelikli olan sektörler belirlenmiş ve bu sektörlerle; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği gibi teşvikler sağlanmıştır. Belirlenen sektörler şunlardır:

- Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri, termal turizmi ile ilgili turizm konaklama yatırımları,
- Madencilik faaliyetleriyle ilgili yatırımlar,
- Demiryolu veya denizyolu vasıtasıyla yük veya yolcu taşımacılığı yapılmasına dair yatırımlar,
- Savunma sanayi kapsamında yapılan yatırımlar,
- Bazı sanayi alanlarında (otomotiv, uzay, savunma) test merkezleri, rüzgâr tüneli veya bu anlamdaki yatırımlar,
- En az 50.000 metrekare kapalı alan kapasiteli fuar alanı ile ilgili yatırımlar,

- Özel kesimin kreş ve gündüz bakımevleri ile okul öncesi eğitim, ilkökul, ortaokul ve lise ile ilgili yapmış oldukları eğitim yatırımları,
- Ar-Ge projeleri kapsamında; TÜBİTAK, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve KOSGEB desteğiyle geliştirilen ürünlerle ilgili yatırımlar,
- En az 300 milyon TL tutarındaki motorlu kara taşıtları ana sanayinde yapılacak yatırımlar, motor ile ilgili en az 75 milyon TL tutarındaki yatırımlar, motor, motor kısımları ve ilgili aksamlar, aktarma organları, aktarma organlarına ait aksamlar ve otomotiv elektroniğine dair yapılacak en az 20 milyon TL'lik yatırımlar,
- Madenlerin girdi olarak kullanıldığı, 3213 sayılı Maden Kanunu ile tanımlı yapılan 4-b grubu elektrik üretimi yatırımları,
- Enerji verimliliğine dayalı mevcut imalat sanayisi ile ilgili tesislerde yapılacak olan yatırımlar,
- Elektrik üretiminin atık ısıdan geri kazanım yolu ile elde edilmesine dair yatırımlar,
- Sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ve yeraltı doğalgaz depolama ile ilgili en az 50 milyon TL tutarındaki yatırımlar,
- Lisanslı olmak şartıyla depoculukla ilgili yatırımlar,
- Nükleer enerji santrali yatırımları,
- Alüminyum yassı mamullerinin, direkt soğutmalı slab döküm ve sıcak haddeleme yöntemi kullanılarak üretiminin yapılmasına dair entegre yatırımlar.
- Karbon elyaf üretimi veya bir arada olması kaydıyla karbon elyaftan mamul kompozit malzeme üretimine dair yatırımlar,
- Yüksek teknolojlili sanayi sınıfı olarak değerlendirilen ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından tanımlanan teknoloji yoğunluk endeksli ürünlerin üretimine dair yatırımlar,
- Arama Ruhsatı veya Sertifikası Maden Kanunu'na göre düzenlenmiş yatırımcıların, ruhsat almış oldukları sahalarda yapacakları maden arama yatırımları.
- Yenilenebilir enerji esasına dayalı olarak türbin ve jeneratör imalatı ile rüzgâr enerjisi elde etmek için kullanılan kanat imalatına dair yatırımlar.

3.Stratejik yatırımlara yönelik teşvikler: Stratejik Yatırımlara Yönelik Teşvikler 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda yer alan üçüncü teşvik uygulamasıdır. Yüksek oranda ithalat bağımlılığı olan ara malı ve nihai ürünleri ikame edecek üretimlerin yapılmasına kaynaklık ettiğinden, bu kapsamda desteklenecek yatırımlar stratejik olarak ifade edilmektedir. Katma değeri yüksek, ithal ikame esasına dayalı ürünlerin yurtiçindeki üretim oranların artırılması cari dengenin sağlanması konusunda pozitif bir etki yapacaktır. Ancak bu uygulama ile 4 esasa dayalı olarak teşvik sağlanmaktadır. Buna esaslar şunlardır:

- 50 milyon TL'yi aşan sabit yatırımlar.
- Yatırım yapıldıktan sonra üretimi yapılacak ürünün ithalat miktarının, yurtiçinde yapılacak üretim miktarından fazla olması gerekmektedir.
- Yüzde 40'ı aşan oranıyla katma değer oluşturan yatırımlar (Rafineri ve petrokimya yatırımları hariç).
- Son bir yılda, asgari olarak 50 milyon dolarlık ithalat değeri olan ürün üretilmesi.

4.Büyük ölçekli yatırımlar: Küresel boyutta rekabet gücü elde etme, Türkiye'nin teknolojik kapasitesini ve Ar-Ge çalışmalarını artırma hedefi kapsamında, 12 sektörün bölgesel anlamda gelişmişlik oranına bakılarak, farklı yollarla teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu hedef doğrultusunda büyük ölçekli yatırım teşviki uygulamaları kullanılmakta ve bu uygulamalar bölgesel yatırım teşvik uygulamalarına göre avantajlı görülmektedir. Bu uygulamadan yararlanabilmek için belirtilen esaslar şu şekilde sıralanmaktadır (2012/2205 Sayılı BKK, Ek-3):

- Asgari olarak 1 milyar TL'lik rafine işleme tabi tutulmuş petrol ürünleri imalatı.
- Asgari olarak 200 milyon TL tutarında kimyasal madde ve ürünlerin imalatı yapılan yatırımlar, liman ve hizmetleri ile havalimanı ve motorlu kara taşıtları ana sanayi ile ilgili yatırımlar.
- Asgari olarak 50 milyon TL tutarındaki ilaç üretimi, hava ve uzay taşıtları ve bunlara ait parçaların imalatı ve makine imatları ve nihai metal üretimi yatırımları, transit boru hattıyla taşımacılık hizmetleri, elektronik sanayi, tıbbi

alet, hassas ve optik cihazların imalatı, motorlu kara taşıtları yan sanayi, demiryolu ve tramvay lokomotifleri ve vagon imalatı.

5.Genel teşvikler: 2012/3305 sayılı BKK’de teşvik edilmeyecek yatırım konuları belirlenmiştir. Belirli asgari şartları taşımak koşuluyla, herhangi bir teşvik kapsamına girmeyen veya desteklenmeyen teşvikler arasında yer almayan yatırımlara sağlanan teşviklerdir.

2012 yılı yeni teşvik uygulamaları ile bölgesel ayırım kapsamında; 1. bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi yüksek olan illeri, 6. bölge ise sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesi daha düşük olan illeri içine almaktadır (Savrul ve Doğru, 2013, s. 17). Diğer bölgeler ise sırasıyla gelişmişlik endeksine göre sıralanmakta ve sağlanan teşvikler mevcut sıralamaya göre yapılmaktadır. Bu doğrultuda 3, 4, 5 ve 6.bölgelerde; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, faiz desteği gibi teşvikler sağlanmaktadır. Sadece 6. bölgede ise; yatırım yeri tahsis, sigorta primi ve gelir vergisi stopajı desteği olmak üzere bölgesel teşvikler verilmektedir.

3.1.5.2. 2005 sonrası Dönemde Uygulanan Kalkınma Planları

Bu dönemde uygulanan kalkınma planları 2007-2013, 2014-2018 ve 2019-2023 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Planlanan ve hedeflenen politikalar şunlardır (<https://ekonomihukuk.com>, 2019, Sarıöz, 2006, DPT, 2006, DPT, 2013, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, 2019):

9. Beş yıllık kalkınma planı (2007-2013)

- İstikrarlı büyümede devamlılık amaçlanmıştır.
- Gelirde adalet ilkesi benimsenmiştir.
- Küresel rekabet gücüne sahip olma amaçlanmıştır.
- Bilgiye değer veren toplum olma ilkeleri çerçevesinde hazırlanan bir plan olarak değerlendirilmektedir.

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

- “Nitelikli insan, güçlü toplum” kavramı doğrultusunda insan merkezli bir kalkınma stratejisinin uygulamaya konulması ve gelişmişliğin toplumun her kesimine eşit ve adil bir biçimde yaygınlaştırılması hedefiyle başlatılmıştır.
- “Yenilikçi üretim, istikrarlı yüksek büyüme” kavramı doğrultusunda yapısal dönüşüm odaklı üretim ve refah artışı esaslı politikalar güdülmüştür.
- “Yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir çevre” kavramı doğrultusunda çevreci, sosyo-ekonomik faydaları temel alan hedeflerle; toplumsal hayatın, şehir merkezleri ve kırsal yaşam alanlarında kaliteli, sürdürülebilir bir anlayışla ve bölgelerarası denge unsurunun sağlanması politikaları amaçlanmıştır.
- “Kalkınma için uluslararası işbirliği” kavramı doğrultusunda küresel boyutta iktisadi ve sosyal dinamikler ile ilişkilendirilmiş politikalar temel alınmıştır.
- Orta vadeli, yıllık ve kurumsal stratejik programlar ile onuncu kalkınma planının etkinliği hedeflenmiş, bölgesel gelişmelere yönelik çalışmalar ve sektör bazlı stratejik uygulamalar gerçekleştirilmiştir.
- GSYH’nin 2018 yılı itibarıyla 1,3 trilyon dolara, kişi başına düşen gelirin ise 16 bin dolara çıkarılması amaçlanmıştır.
- 277 milyar dolarlık ihracat hacmine ulaşılması ve işsizlik oranının % 7,2’ye düşürülmesi hedeflenmiştir.
- 2023 vizyon hedefleri doğrultusunda 2 trilyon dolarlık bir GSYH ile 25 bin dolarlık kişi başı milli gelir amacı güdülmektedir. Yine ihracat hacminin 500 milyar dolar olması ve %5’lik bir işsizlik oranı amaçlanmaktadır. Enflasyonda ise düşük, tek haneli, kalıcı bir oran yakalanmak istenmektedir.

11. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)

- Güçlü ekonomi ve istikrarın sağlanması,
- Rekabet esasına dayalı üretim ve verimlilik,
- Nitelikli insan ve güçlü toplum,
- Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre,
- Hukuk devleti anlayışı, demokratik yaklaşım ve iyi yönetim,

3.2. Yatırım Teşvik Belgesi

İktisadi kalkınma programına uygun ve yararlı olduğu düşünülen yatırımlar için, yatırımcıya müsteşarlık tarafından verilmektedir. Yatırımlar ile ilgili özellikleri, tespit ve değerleri içermektedir. Şartlara uygun olarak, üzerinde yazılı yardım ve desteklerden yararlanma olanağı sunulan bir belge olup şu başlıklar altında incelenmektedir (İnce, 2008):

- Süre uzatımı.
- Yatırımın finanse edilmesi.
- Belgenin yeniden düzenlenmesi.
- Yatırımla ilgili devir işleminin yapılması.
- Yatırımın tamamlanma süresi.
- Belgenin iptali.

3.2.1. Süre Uzatımı

Teşvik belgesinde belirtilen süre kapsamında yatırımın bitirilmesi zorunludur. Gereken sürede bitirilmemesi halinde sürenin sona erdiği tarihten itibaren üç ay içinde ilgili yerlere başvurularak yatırım kapsamında alınmış olan ilk sürenin yarısı kadar ilave bir süre alınabilmektedir.

3.2.2. Yatırımın Finanse Edilmesi

Belge dahilinde finanse edilecek yatırımda öz kaynak oranı asgari % 20'dir. Ancak bu oranın aranmadığı yatırımlar da bulunmaktadır. Bunlar; Kamu kurum ve kuruluşu yatırımları, uçak ve helikopter dış alımı, yap-işlet-devret modeli kapsamında yatırımlar, finansal kiralama şirketleri tarafından yapılan kiralama yatırımları, tersane, gemi ve yat inşası yatırımlarıdır.

3.2.3. Belgenin Yeniden Düzenlenmesi

Teşvik belgesinde yazılı ve tespit edilen hususlar gereğince yatırımın yapıldığı süre boyunca yapılan iş ve işlemler doğrultusunda değerlendirme yapılmakta ve neticesinde, tanzim eden kurum tarafından değiştirme işlemine tabi tutulmaktadır.

Teşvik belgesinde yatırım tutarında meydana gelen %100'lük bir artış veya %50 oranının üzerinde bir azalış husule gelmesi durumunda yatırımcılar tarafından belgenin revize ettirilmesi işlemidir.

3.2.4. Yatırımla ilgili devir işleminin yapılması

Vize işlemi henüz yapılmamış fakat yatırıma konu faaliyete başlanılmış ise tamamen yeni bir faaliyet kapsamında tanzim edilmiş teşvik belgesi dahilindeki faaliyetin bütünüyle; diğer yatırım türlerinde ise var olan yatırım ile birlikte devir, temlik ve satışının yapılmasına; müsteşarlık tarafından belge içeriğinde çeşitli düzenlemeler yapılarak izin verilebilmektedir.

3.2.5. Yatırımın tamamlanma süresi

Yatırımın tamamlanması işlemi, teşvik belgesi kapsamında tespit edilen süre dahilinde bitirilmesi gerekmektedir. Tespit edilen sürenin sona ermesiyle altı ay içerisinde vize tamamlama işlemleri için teşvik belgesi başvurusunu inceleyen ve değerlendirme işlemi yapan kuruma müracaat zorunluluğu vardır. Bu işlemin yapılmaması durumunda müsteşarlık tarafından, teşvik belgesi iptal işlemine tabi tutulabilmektedir.

3.2.6. Belgenin İptali

Yatırım teşvik belgesinin iptali, Resmi Gazete'de ilan edilmek üzere Hazine müsteşarlığı veya görevli kurum-kuruluşlar tarafından yatırım yeri tespitinin ve süre uzatım işlemlerinin yapılmamış olması durumunda gerçekleştirilmektedir. Hazine müsteşarlığı 2002/1 nolu tebliğe göre teşvik belgesi dahilindeki yatırım faaliyetlerinin ilgili mevzuat hükümlerine uyarlılığını denetleme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca Hazine Müsteşarlığı konuyla ilgili her türlü tedbir almaya, yatırımın her safhasındaki görevlere dair takip ve kontrol işlemi yapmaya ve gerekirse bilgi ve belge istemeye yetkilidir. Ayrıca söz konusu mevzuata mugayir durumların olması halinde teşvik belgesinin iptaline ilişkin yetkisi de bulunmaktadır.

3.2.7. Teşvik Belgesi Şartları ve Hedef Kitle

Teşvik belgesi yatırımcıların yatırım yapma amaçlarını, düzeyini miktarını göstermektedir. Bazen beyan edilen yatırım sermayesinin üst veya altında tutarlarla faaliyet gerçekleştirilebilmektedir. Bazen de söz konusu yatırım programı iptal edilerek yapılmamaktadır. Yapılan her yatırım için teşvik belgesi verilmemekle birlikte bu belgeyi alamama sebepleri şu şekilde sıralanmıştır (<http://geka.gov.tr>, 2019):

- Yapılan yatırımın kayıt dışı olması
- Teşvik olarak içerik dışı yatırımlar
- Yatırımcıların teşviklerle ilgili yatırımları önemsememesi
- Yatırımın karar aşamasında teşvik belgesi tanziminin unutulması
- Diğer bir ülkeden alınan teşviklerin yasal olarak faydalanmaya engel olması
- Eksik belge beyanı
- Asgari yatırım miktarı şartının sağlanmaması.

Yatırım teşvik belgesinden; uygulama dahilindeki desteklenme koşullarına uymak şartı ile yararlanabilecek kitle aşağıda belirtilmektedir (<https://dengemusavirlik.com>, 2019):

- Yani teşvik uygulamaları kapsamında yabancı sermaye yararlanabilmektedir.
- Kamu kesimi, kurum ve kuruluşlar.
- Sermaye tabanlı şirketler, birlikler, kooperatifler, gerçek kişiler veya iş ortakları.
- Üniversiteler ve kamu kuruluşu niteliği taşıyan meslek kuruluşları.
- Vakıflar ve dernekler.

3.3. Teşviklerin Kısaca Etkinliği

Teşviklerin başarılı olma kriterlerinden biri de ne derece etkin olduğu konusudur. Kamu idaresinin sorumluluğunda “Teşviklerin neden uygulanması gerekiyor?” sorusu akla gelmektedir. Teşviklere ilişkin kıstaslar uygulamaların başarılı/başarısız olması ile ilişkilidir. Teşviklerin etkinliğinin sağlanması bazı prensiplere bağlanmakta ve şu şekilde ifade edilmektedir (Sevinç, 2014):

- Uygulamalarda hedefler çok açık bir şekilde ortaya konulmalı.
- Tercih edilen araçların ne derece doğru ve etkili olduğu bilinmeli.
- Kamu idaresi ile tam bir işbirliği sağlanmalı.
- Hiyerarşik ve bürokratik düzen açısından işlemlerde ivedilik sağlanmalı.
- Şeffaflıyet tüm uygulamaların esası olmalı.
- Kapsam, boyut, tür, zaman, ulusallık ve bölgesellik gibi araçların tespitin yapılması.

Teşviklerin uygulamasında süreç ve etkinliğin sağlanması bakımından uyulması gereken ilkeler Tablo 12’de şu şekilde gösterilmektedir (Sevinç, 2014):

Tablo 12. Teşvik uygulamasında süreç ve etkinlik

Teşvik Uygulamasında Süreç ve Etkinlik		
Öncesi	Esnasında	Sonrasında
-Alan tercihi -Tür ve şartlar -Süre	-Ne kadar etkin olduğu -Değerlendirme -Etkinliği az olan teşvik yerine yenisinin ikame edilmesi -Karşılaştırma	-Sonuç çıkarılması -Sonucun değerlendirilmesi -Teşviklerle ilgili yeni uygulamalar ve yol haritası belirleme

Kaynak: Sevinç, 2014

Tablo 12’de gösterilen ilkelere uyulması her ne kadar teşviklerin etkinliğinin artırılmasında faydalı olsa da, teşviklerin etkinliğinin azalmasına neden olan durumlar da söz konusudur. Bu durumlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır. (Takım ve Ersungur, 2018):

- Teşviklerin uygulanmasındaki dağınık idari yapı,
- Sağlıklı bilgi eksikliği ve toplanan bilgilerin birbirine uyumsuz olması,
- Teşviklerle ilgili sorumlu bir bakanlık olsa da neredeyse yirmiye yakın kurum-kuruluşun doğrudan veya dolaylı bir şekilde görevlendirilmiş olması,
- Görevli kamu kurumu sayısının çok olması nedeni ile yatırımcıların hangi kurumdan hangi desteği alacağını bilmemesi ve bunun sonucunda teşviklerden yararlanılmasının zorlaşması,
- Kurumlar arası koordinasyon eksikliği,

- Teşvik mevzuatının sürekli değişmesi ve bununla ilgili kayıtların düzenli ve düzgün bir şekilde tutulamaması,
- Teşviklerin uygulanmasında yetkili olan kurum ve kuruluşların yetkilerinin veya görevlerinin sürekli bir şekilde değişime uğraması,
- Siyasi kaygılar nedeniyle teşviklerin yanlış yerlere kanalize edilmesi,
- Yatırım teşvikleriyle ilgili uygulama araçlarının değerlendirme ve performansa tabi tutulması ancak sonuçlarının faydalı olacak biçimde ölçülmemiş olması,
- Kurumsal yapıdaki çok başlılığın denetim unsurunun etkinliğini azaltması,
- Tasarruf sorunu ve kaynakların verimsiz kullanılması,
- Kalkınma planlarında veya yıllık programlarda yeri olmayan teşvikler verilerek kaynak israfına sebep olunması,
- Verimlilik, şeffaflık ve ölçülebilirliğin zayıf olması.

Teşviklerin daha etkin bir şekilde uygulanması sağlayacak bazı öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler şunlardır (Takım ve Ersungur, 2018):

- Teşviklerin uygulanmasında yapısal önlemlerin de dikkate alınması,
- İşçi ve işverene bağlı istihdamla ilgili teşviklerin yeniden gözden geçirilmesi,
- Yeni teşvikler verilmesi ile halihazırdaki yararlı teşviklerin hükmünü yitirmesine sebep olunmamalı,
- Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye veya toplumdan topluma sosyo-ekonomik ve kültürel sorunların farklılık göstermesi nedeniyle söz konusu teşvikler de buna göre uygulanmalıdır.
- Bir ülkeden model alınan teşvik politikası başka bir ülkede bulunan mevcut koşullara göre dizayn edilmediğinde veya farklılıklar dikkate alınmadığında başarısız sonuçlar alınabilmektedir.
- Bir yatırımcıya aynı türden yardımın defalarca verilmemesi ve kaynak kullanımının eşit dağılımının sağlanması gerekmektedir. AB kriterlerinde olduğu gibi bir firmaya devlet tarafından verilen aynı türde teşvik için 10 yıllık bir süre vardır. 10 yıl geçmedikçe aynı firmaya aynı türde teşvik verilmemektedir.

- Teşvik verilebilmesi için asgari koşullar bulunmakta ve birçok yatırımcının teşviklerden yararlanmasını zorlaştırmaktadır. Teşvik belgelerinde mevcut olan asgari yararlanma şartları kolaylaştırılıp hafifletilmelidir. Örneğin; yapılan yatırımlara teşvik verilebilmesi için gereken asgari tutarlarda düşürülme sağlanabilir.

3.4. Kümelenme Kavramı ve Faaliyetleri

Kümelenme kavramsal olarak değerlendirildiğinde iktisadi olarak yatırıma konu faaliyetler bakımından birbirlerine yakın mal ve hizmet üreten veya her türlü ekonomik etkinlik yapan firmaların, ortak çalışmalar yapması veya kendilerini destekleyen kurum kuruluş ve oluşumlarla işbirliği yapması olarak tanımlanmaktadır (Günaydın, 2013). Başka bir tanıma göre kümelenme; işletmelerin birbirlerine üretim koordinasyonu ile bağımlı olduğu, bu oluşuma destek veren kurumlar ve müşterilerin oluşturduğu yapıya denmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, faaliyet alanı belli olan sektörlerin kendileriyle aynı özellikleri taşıyan ve eksiklerini gideren şirketler, firmalar ve kuruluşlarla korelasyon şeklinde bağlantı kurmasıdır (Çağlar, 2006). Yine kümelenmenin en kısa tanımını yapmak gerekirse; birlikteliğe açık her türlü yapının destek olmasıyla yatırıma konu faaliyetlerde sektörlerin işbirliğine gitmesidir.

Kümelenme faaliyetleri ilgili çalışmalara tarihi olarak bakıldığında çok eski olmadığı anlaşılmaktadır. Literatür ve kavramsal açıdan ilk inceleme 1990 yılında Porter tarafından yapıldığı bilinmektedir. Türkiye’de ise Porter (1999) yaptığı çalışmalar neticesinde Orta Doğu Rekabet Stratejileri Merkezi ve özel sektörlerin dahil olması ile başlamıştır. Ülkemizin küresel ekonomideki rekabetinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Günaydın, 2013).

Kümelenme faaliyetlerinde şirketlere yatırımcılara görevler atfedilirken aynı zamanda devletinde bu faaliyetlerdeki aktif rolü ve izlediği politika gözden geçirilmeli ve bazı öneriler dikkate alınmalıdır. Öneri olarak; devlet sadece siyasi amaçlı gelişen, büyüyen, yükselen kümelenmelere odaklanmak yerine tüm kümelenme faaliyetlerine destek sağlamalı ve kümelenme ile ilgili yeni bir oluşum kurmaktan ziyade hâlihazırda mevcut olan ve birleşim aşamasında olan kümelenmeler desteklenip geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Yatırımlarda yabancı sermayenin de dikkati çekilerek yeni

kümelenme adımları atılması için taban oluşturulmalıdır. Tüm kümelenme girişimlerinde devlet kolaylaştırmaya yönelmeli, katılım sağlamaya çalışmalıdır. Kümelenme faaliyetlerine; diğer ülkelerdeki örnekler üzerinden öğrenilen tecrübe ve bilgi ışığında bakıldığında kamu-özel sektör işbirliği yüksek oranda başarılı olmaktadır. Politika açısından ise devlet tarafından kümelenmeye katılacak unsurların rollerine daha verimli bir şekilde biçim verilmesi, yapıcı rol üstlenilmesi, farklı büyüklükteki oluşumlar arasında ilişki sağlanması, genel olarak fırsat odaklı tarzla hareket beklenilmektedir (Çağlar, 2006).

Kümelenmeye üretim açısından bakıldığında iş bölüşümü ile uzmanlaşma, zaman tasarrufu, kalite ve verim sağlamaktadır. Aslında bu kavram tarih açısından bakıldığında Osmanlı Döneminde de “Teşrik-i Mesai” düsturu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel olarak faaliyet gösteren bazı sektörlerin birbirleriyle işlerinde kolaylık sağlamak için işbirliğine gittikleri bilinmektedir. Ancak bununla ilgili bilgiler genel olarak yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklardan gelmektedir.

Kümelenmeler oluşturulurken yeni işletmelere, birimlere ve yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurulan her birim ait olduğu bölgede istihdam olanakları açısından fayda sağlamakta ve işsizliğin azalmasına katkıda bulunmaktadır (Alsaç, 2010). Kümelenmeler, iş paylaşımı ile hız ve kolaylıklar sağlayarak bilgi ve kaynakların etkin kullanımında rol oynamaktadır. Şirketler birbirleriyle yarış içinde değil uzlaşi halinde, ortak bir yaklaşım ve düzen içinde hareket etmektedirler. Üretim, hizmet veya faaliyetin her aşamasında verimsizliğe veya gelişmeye engel olan veyahut eksiklik içeren tüm unsurlar incelenmekte ve faaliyet içerisinde rol alanlar üzerinde çözümci, düzeltici, geliştirici, verim almaya yönelik kapasite ve performans artırıcı politikalar izlenerek çalışmalar yapılmaktadır. Aynı zamanda kümelenmenin rekabet üzerinde güçlendirici etkisi vardır. Kümelenme faaliyetleri rekabet gücünü üç yoldan şu şekilde etkilemektedir (Çağlar, 2006):

- Verimlilik ve üretkenlik.
- Yenilikçiliğin gelişmesi ve tetiklenmesi.
- Ticari hale gelme sürecinde hızlilik.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından kümelenme faaliyetlerinin hedefleri, destek kapsamı, miktarı ve hedef kitlesi üç başlık halinde şu şekilde ifade edilmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019):

3.4.1. Kümelenme Faaliyetlerinde Hedefler

- Yürütülecek işbirlikleri tesis etmek, bu faaliyetlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesini sağlamak,
- Verimliliğin artırılması yenilikçilik ve rekabet gücü kazandırmak,
- Küresel dış satımdan daha fazla hissedar olmak,
- Ürünlerin üretimini büyük oranda ileri teknoloji ile yapmak
- Eğitimli ve işgücü olarak nitelikli çalışanlara sahip, toplum yapısına entegre ve duyarlı, çevre dostu gelişmiş sanayi sistemi oluşturmak.

Bu hedefler doğrultusunda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü tarafından amaca yönelik olarak birliktelik kuran; üniversite ve firma sayısı, koordinasyon amaçlı diğer kurum ve kuruluş sayıları, kuruluş ve işletmelerin ne düzeyde ilişki içerisinde olduğu ile ilgili durumlar, kalite bazında artış yapan ve yapısal olarak aynı fiziki ortamı kullanan veya faydalanan firma sayıları, yeni ürün, güncellenmiş geliştirilmiş ürün sayıları takip edilecektir.

3.4.2. Kümelenme Faaliyetlerinde Destek Kapsamı ve Miktarı

Kümelenme faaliyetlerinde destek kapsamı 5 yıl ile sınırlıdır. Ancak; çeşitli gerekçelerle yedi yıla kadar uzatılabilmektedir. Kümelenme destek kapsamı uygulama usul ve esaslarında yer alan faaliyetler, farkındalık ve etkinliği geliştirme, piyasa ve faktörel şartları geliştirme, verimlilik artırıcı faaliyetler ve yenilikçi faaliyetler olmak üzere dört başlıkta şu şekilde gruplandırılmaktadır:

Farkındalık ve etkinliği geliştirme

- Temsil amaçlı hukuksal yapılaşma.
- Kümelenmede işbirliği yapanların koordine edilmesi, farkındalıklarının artırılması organizasyon düzenleme ve firmalar tarafından tanışma ve tanıtma etkinlikleri düzenlenmesi.

- Hukuksal olarak oluşturulan yapının güçlü hale getirilmesi.
- Ortak marka şuuru oluşturma ve tanıtım reklamı yapılması.
- İç piyasa dahil olmak üzere pazar geliştirme girişimleri, özendirme ve lobi faaliyetleri.
- Küresel pazar yapısıyla ilişki ve diğer kümelenme faaliyetleriyle etkileşim kurma.
- Strateji, planlar hazırlama ve gelişmiş analizler düzenleme.
- Teşvikler için başvuru hazırlıklarının yapılması.

Piyasa ve faktörel şartları geliştirme

- Kaliteli eleman yetiştirme ve geliştirme.
- Ara malı ve hammadde kalitesini artırma ve maliyeti azaltma.
- Fiziki altyapının ortak kullanımına ilişkin yatırımlar.
- Sanayilerin üniversitelerle birliktelik kurması.
- Bilgi üniteleri kurularak pazar hakkında bilgi toplanması.
- Temel stratejik bilgiye ulaşım

Verimlilik artırıcı faaliyetler

- Sertifika ve akredite işlemleri.
- Laboratuvar kurulumu.
- Yenilebilir enerji kullanımı ve enerjinin verimliliği uygulamaları.
- Hammadde ve ara malı tedariki ile ilgili etkinlikler.
- Ortak çalışma saatleri, ulaşımda birlik, sanayi açısından ortak yaşam.
- En iyi küme uygulamasının yaygın hale getirilmesi.
- Depo ve atölyelerin ortak kullanıma sunulması.

Yenilikçi faaliyetler

- Farklı tasarımlar ve üretkenlik artırıcı uygulamalar.
- Araştırma ve geliştirme amaçlı laboratuvar kurulumu.
- Test, benzetim, numune hatları gibi ortak platformların tesisi.
- Tanıtım ve transfer işlemi, teknoloji kullanarak takip etme birimlerinin kurulması.

- Yenilik amaçlı destekçi uygulamalar

Kümelenme kapsamında mali destek amaçlı hibe verilmektedir. Miktarı ise 25 milyon TL'dir. 5 yıllık süreyi kapsamaktadır. İş planının tamamlanması neticesinde geri ödemesiz destek oranı toplam bütçenin yarısını ve her kalem esas alınarak hesaplandığında %75'ini geçmemektedir.

3.4.3. Kümelenme Faaliyetlerinde Hedef Kitle

Yenilikçi olmak ve rekabet gücü elde etmek için bir yapı dahilinde olmak isteyenler uygulamanın hedef kitlesidir. Belli bölgelerde ve birbiriyle ilişkili sektörlerde veya ekonomik geliştirme, iyileştirme, kalkınma amaçlı bir araya gelen kurum, kuruluş, tüzel ve özel yapıların tümü kümelenmede faaliyetlerinde birlikteliği ifade eder.

Bazıları şunlardır:

- Sanayi, organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgeler.
- Dış satımda ortaklık yapan birlikler.
- Yerel ve il özel idareleri, araştırma geliştirme kurumları, üniversiteler.
- Bazı teknoloji geliştirme bölgeleri ve sanayi odaları.

3.4.4. Üniversite ve Sanayi İşbirliği

Bilim esaslı iktisadi faaliyetler geliştirebilmek amacıyla üniversite ve sanayi işbirliğinin önem olduğu görülmektedir. Bilim ve teknolojiye son yirmi yıla bakıldığında, sanayi sektörü bakımından sermaye, emek ve hammadde dışındaki en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bilim ve teknoloji aynı zamanda yapısal anlamda sanayinin değişimine katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerde veya araştırma ve geliştirme birimlerinde üretimi sağlanan bilgilerin; ticari boyut kazandırılarak piyasaya sürüldüğü görülmektedir. Gelişmiş iletişim ağı ile birlikte teknolojisi güçlü ve üretimde yeni teknikler kullanan bilim ve teknoloji tabanlı üniversiteler ucuz ve kaliteli mal üretiminde etkin rol oynamakta ve sanayi ile işbirliği yapmaktadır. Henüz çok etkin bir şekilde olmasa da sanayi ve üniversitelerin işbirliği yapmasıyla birlikte teknopark, yenilik ve bilim merkezleri, araştırma ve geliştirme merkezleri adı altında yeni oluşumlar meydana gelmektedir. Ancak bu işbirliğinin tesis

edilmesi bakımından bazı yapısal sorunların meydana geldiği ve bu sorunların neticesinde bazı önerilerin dikkat alınması gerektiği görülmektedir. Bu sorunlar ve öneriler şöyle sunulmaktadır (DPT, 2000):

Sorunlar

- Üniversiteye ait teknik donanım ve işgücünden herhangi bir bedel ödemeksizin veya çok az bir karşılık vermek üzere yararlanmak.
- Özkaynaklar yerine teşviklerden veya düşük faizle sunulan kredi imkanlarından yararlanılarak araştırma ve geliştirmeden ziyade yatırım endeksli harcama yapılması
- Daha çok güncel problemlere yönelerek kalıcı sorunlara ve teknolojik eksikliklere çözüm bulmamak.
- Sanayi kesiminin üniversitelerle ilgili daha önce edindiği kötü tecrübe, karşılıklı rollerin belirlenmemesi, üniversitelerin politikaları sebebiyle bilimsel ve teknolojik yetersizliğin olması ve liyakatli çalışan sayısının az olması.
- Üniversitelere güven açısından yeterli oranda başarıya ulaşmış proje bulunmaması veya var olsa bile tanıtımının yetersiz olması.
- Bürokrasi engeli ve çeşitli süreçlerin uzaması
- Sanayi kesimi olarak kurumsallaşma sorunu, gelenekçi yaklaşım, eğitim seviyelerindeki düşüklük, karar mekanizmalarındaki eleman yetersizlikleri.

Öneriler

- Araştırma ve geliştirme bilincinin oluşturulması.
- Sanayi ve teknoloji geliştirme amaçlı bölge tespiti yapılması ve bu bölgeye uygun araştırma ve geliştirme teşvik araçlarının sağlanması.
- Ar-Ge personeli çalıştırma zorunluluğu getirilmesi
- İşgücü ve donanım eksiklerinin giderilmesi ve maddi kaynak sağlanması
- Üniversiteler tarafından sanayi kesimine kendi bilim, teknik ve teknolojik kaynaklarının tanıtımının yapılması.
- Proje desteği için masalar kurulmalı doğrudan veya dolaylı olarak teşvikler yapılmalı.
- Bürokratik engeller aşılmalı, süreçlerin uzamaması ve işbirliğinin akıcı bir şekilde işlerliğinin sağlanması

- Üniversite çalışanlarının projelerde etkin görev alabilmesi için yasal dayanak oluşturulması ve bu yolla ücret desteği sağlanarak özendirici adımlar atılması.
- Doktora ve yüksek lisans eğitimleri için sanayi kesiminden destek alınması ve işbirliği ve Ar-Ge ile alakalı bilimsel çalışmalara önem verilmesi.
- Sanayi ve üniversite işbirliği konusunda proje veya çalışma yapmayan akademik üyelere doktora tez yürütme yetkisi verilmemeli ya da akademisyenin yüksek lisans veya doktora öğrenci sayısı yürüttüğü proje sayısı ile orantılı olmalı.
- Yetişmiş teknik elemanlar temin edilmeli ve eğitilmiş işgücüne önem verilmeli
- Bürokratik iş ve işlemlerin yapılması ve ekipman sağlamak amacıyla teknopark kavramı geliştirilmeli ve bu merkezler aracılığı ile sanayiye ve üniversitelere hizmet verilmeli.
- Teknoparklar bilim ve teknolojik olarak doğru politikalarla sevk ve idare edilmeli, alanına göre verimlilik sağlamak için şubeleşmeye gidilmeli.
- İthal edilen mal-malzeme ve teknik-teknolojik ekipmanlar hem sanayi hem de üniversite adına vergiden muaf tutulmalı.

3.4.5. Kümelenme Faaliyetlerinde Dünya ve Avrupa

Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler kümelenme faaliyetlerinde çeşitli politikalar üretip düzenlemeler yaparken, gelişmekte olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin amaçlarına yakın yaklaşımlarla kümelenme faaliyetleri yürütmektedirler. Ülkeler ve beklentileri açısından bakıldığında kümelenme hedefleriyle ilgili şu örnekler verilebilmektedir (Tutar, Tutar ve Eren, 2011):

- Ekonomik olarak istikrarlı gelişim, eğitim yenilikleri ve teknolojik ilerlemeler. (İrlanda)
- Dış satımda kalite seviyesini artırma. (Hindistan).
- Teknolojik yenileşmenin gelişim ve desteğinin sağlanması. (AB, ABD)
- Sanayide rekabet potansiyelini güçlendirmek. (Hindistan, Yeni Zelanda, İtalya, Meksika)
- Dış sermayenin ülkeye gelmesini sağlamak. (Çek Cumhuriyeti)
- Yeni piyasa ve pazar arayışları. (Hindistan, Meksika İtalya)

- Yeni istihdam sahaları oluşturmak. (İtalya, İngiltere)

Fransa; idari yapısı ve büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde büyük oranda ülkemizle benzerlik göstermektedir. Fransa'nın kümelenme konusunda gelişmiş ve başarı elde etmiş olduğu birçok çalışma bulunmaktadır. (Alsaç, 2010). Dünya Ekonomik Forumu'nun küresel rekabet bildirisine göre yayınlanan bilgiler doğrultusunda rekabet etme potansiyeli sıralamasında İsveç dördüncü Fransa ise on sekizinci sıradadır. Türkiye kümelenme faaliyetlerini geliştirme bakımından kırk altıncı sırada yer alırken rekabet gücü olarak elli üçüncü sırada kalmaktadır. Almanya, ABD, Japonya, İngiltere gibi iktisadi olarak gelişmiş ülkelerin ise rekabet potansiyeli açısından sıralamada ilk on ülke arasında olduğunu görmekteyiz (<http://www3.weforum.org>, 2019).

4. AVRUPA BİRLİĞİ VE ABD'DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI

4.1. Avrupa Birliği ve Yatırım Teşvikleri

Ekonomik entegrasyon amaçlarıyla başlayan Avrupa Birliği programı süreç içerisinde sosyo-politik ve kültürel bir bütünleşmeye dönüşmüştür. Bu bütünleşme ile birlik sınırları içerisinde bölgesel politikalar eşliğinde sosyal dengesizliği gidermek amaçlanmıştır. Çeşitli fonlar aracılığı ile geliri düşük olan ülkelere yardım politikası uygulanmaktadır. Bunun sonucunda az gelişmiş bölgeler ile gelişmiş bölgeler arasındaki dengesizliği en aza indirmek ve buna sebep olan unsurların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Ekonomik entegrasyonun sağlanması esasına dayanarak refah seviyesi yüksek olan bölgelerden düşük olan bölgelere kaynakların kanalize edilmesiyle finansal bir dayanışma gerçekleştirilmektedir. Bu durum AB'nin en temel ortak politikalarından biri olması nedeniyle büyük öneme sahiptir (Koçak, 2011). Türkiye ise bu dayanışma ve ortak harekete dahil olmak isteyen ülkelerden biridir. Bu hedefle AB'ye uyum yasaları çerçevesinde birçok alanda yenilikler, kanun değişiklikleri ve reformlar yapılmaktadır (Uslu, 2007). Avrupa Birliği tarihine kısaca değinmek gerekirse önemli durum ve anlaşmalarla ilgili kronolojik olaylar şu şekilde gerçekleşmiştir (<https://www.ab.gov.tr>, 2019 ve European Council Conclusions, 2014):

Tablo 13. Avrupa Birliği siyasi tarihi kısa özeti

Schuman Planı	-Kalıcı barış çabaları -9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletleri, Jean Monnet tasarısını temel alarak Robert Schuman tarafından kömür ve çelik ile ilgili alınan kararların bağımsız nitelikte ve uluslar üstü bir kuruma devrilmesi için davet edildi.
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)	-Schuman Planının devamı niteliğinde 1951 yılında kurulmuştur. -Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg, İtalya, Hollanda olmak üzere 6 üye devletten oluşmuştur.
Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)	-1957'de Roma antlaşması imzalanmıştır. -Siyasi bütünlük hedeflenmiştir. -Kömür ve çeliğin yanı sıra bazı sektörlerde işbirliği amaçlanmıştır. -Hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı ve ortak pazar kurulması amacı güdülmüştür.

Tablo 13'ün devamı

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)	-Kuruluş tarihi 1 Ocak 1958 Roma anlaşması. -Üye devletlerin koordinasyonunda barışçıl amaçlarla güvenli bir biçimde nükleer enerjinin kullanılması hedeflenmiştir.
Füzyon Antlaşması ve Avrupa Toplulukları	-1965 yılında imzalanmıştır. -Füzyon Anlaşması veya diğer adıyla Birleşme Anlaşması'dır. -Daha önce kurulan AKÇT, AET, EURATOM topluluklarının tek çatı altında toplanması, tek bir konsey ve tek bir komisyona bağlanması amaçlanmıştır.
Gümrük Birliği	Mamul mallarda gümrük vergilerinin kaldırılması amaçlanan süreden önce gerçekleşmiştir.
İlk Genişleme, Üyelik Talebi	-İngiltere Danimarka ve İrlanda başvuru yapmıştır. -Fransa 1963-67 tarihlerinde iki kez veto yetkisini kullanarak İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmıştır. -Zorlu pazarlıklar sonucu başvuru yapan 3 ülke 1970'te üyelik almıştır.
Topluluğun Genişlemesi	-1981 yılında Yunanistan'ın, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in üye olmasıyla toplam üye sayısı 12 olmuştur.
Avrupa Tek Senedi	-Küresel durgunluk ve mali yüklerle ilgili tartışmalar negatif bir hava oluşmasına sebep olmuştur. -1984 yılı itibarıyla karamsar ortam etkisini yitirmiş yerini canlılık ve umut almıştır. -Komisyon tarafından hazırlanan Beyaz Kitap'a istinaden Ocak 1993 tarihine kadar tek pazar amacı güdülmüştür. -1987 yılında uygulamaya konulan Avrupa Tek Senedi ile toplulukla ilgili tüm anlaşmalar değişmiştir.
Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği	-3 Kasım 1990 yılında Doğu-Batı Almanya birleşmiştir. -Merkez ve Doğu Almanya Sovyet denetiminden kurtulmuş ve demokratik bir sürece girmiştir. -Aralık 1991 yılında Sovyet Birliği dağılmıştır. -Yaşanan tüm bu gelişmeler Avrupa'nın siyasi yapısını değiştirmiştir. Bağları güçlendirme amacıyla Maastricht'te toplanıldı ve yeni bir anlaşma için müzakerelere başlandı. -Avrupa Birliği anlaşması 1 Kasım 1993 tarihi itibarıyla geçerli kılınmıştır. -1999 yılına kadar parasal birlik amaçlandı. -Dış güvenlik, Avrupa vatandaşlığı, adalet

Tablo 13'ün devamı

	ve iç işlerinde bütünleşme politikaları oluşturulmasına karar verilmiştir.
Yeni Başvuru ve Genişleme	-1995 tarihi itibarıyla Avusturya, Finlandiya ve İsveç birliğe üye olmuştur. Böylece toplam üye sayısı 15 olmuştur.
Parasal Birlik	-1 Ocak 2002 yılında Euro tedavüle girmiş ve 12 ülke tarafından kullanılmaya başlanmıştır.
Yeni Üye Başvuruları	-2004, 2007 ve 2013 yılı itibarıyla yeni üye alımları gerçekleşmiş ve üye sayısı 28'e yükselmiştir.
Lizbon Antlaşması	-2007 yılında imzalanmıştır. -2009 yılında uygulanmaya başlanmıştır. -AB sistemindeki tikanıklarının giderilmesi hedeflenmiştir.
2008 Küresel Krizin AB'ye Etkisi	-Kamu açığının yükselmesi, -Rekabet gücünün azalması, -Ekonomik büyümede yavaşlama, -İşsizliğin artması ve mali sorunlar, -Euro alanı ekonomisin 4,1 oranında daralması (2009 yılı), -2010 yılında Yunanistan'da başlayan borç krizi diğer üye devletleri de etkilemiştir. -Sorunların çözümü için Avrupa 2020 Stratejisi, Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSM), Avrupa Finansal İstikrar Fonu (EFSF), Avrupa Sömestri, Avro Paketi, Altılı Paket, Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM), Bankacılık Birliği gibi mekanizmalar ihdas edilerek krizin etkilerden kurtulma çabaları gösterilmiştir.
Günümüz Avrupa Birliği	-Aralık 2013 tarihindeki Avrupa Konseyi Avrupa Birliği Üye Devletler için 2014 yıllık büyüme anketinde belirlenen beş temel politika önceliğini onaylamıştır. Bunlardan birincisi; farklılaşmış büyümeye uygun mali konsolidasyonu sürdürmek, ikincisi; geri kazanıma yönelik kredi verilmesi, üçüncüsü; büyümeyi teşvik etmek, dördüncüsü kamu yönetimini modernize ederken işsizlik ve krizin sosyal sonuçları ile mücadele etmek ve sonuncu olarak; rekabet edebilirlik. -Avrupa konseyi tarafından 2014 yılında rekabeti artıran politikalar, istihdam alanı oluşturma ve işsizlikle mücadele, özellikle genç işsizliği ve işgücü piyasalarının işleyişinin iyileştirilmesine yönelik reformların izlenmesi ile ilgili konulara vurgu yapılmıştır. Yine bu yılda 2013 yılının mali analizleri, makroekonomik ve mali dengesizlikleri, ulusal reform programları,

Tablo 13'ün devamı

	istikrar ve yakınsama programları gibi konular ele alınmıştır. 2020 yılı stratejisine yönelik esasların değerlendirilmesi yapılmıştır. Komisyon iletişimi, akıllı strateji, sürdürülebilir büyüme hedefine ulaşmanın önemine vurgu yapılmıştır. -Göç krizleri, Brexit, aşırı sağ ve popülist anlayışların yükselmesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. -2015 yılında düzensiz göç krizinin ortaya çıkışı Schengen Bölgesinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Birlik Devletleri arasında tartışmalar ve fikir farklılıkları ortaya çıkmıştır. -Göç krizinin çözümü için Türkiye ile 18 Mart mutabakatı yapılmıştır. Bu mutabakatla Ege Denizi yoluyla AB'ye doğru gerçekleşen düzensiz göçün önüne geçilmiş ve yaşanan can kayıpları ciddi oranda azalmıştır. -23 Haziran 2016 tarihinde %52'lik referandum oranıyla Birleşik Krallık birlikten ayrılmıştır. -Günümüz AB'nin mevcut politikaları üye devletler tarafından değerlendirilmekte, krize yönelik önlemler alınmakta iktisadi olarak yenilikler hedeflenmekte ve mevcut politikalar gözden geçirilmektedir.
--	---

Kaynak: <https://www.ab.gov.tr>, 2019 ve European Council Conclusions, 2014

Kuruluşu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na dayanan Avrupa Birliği 2. Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir ortamın oluşmasıyla birlikte bazı Avrupa ülkeleri arasında ortak hareket etme anlamında bir görüş birliği meydana gelmiş ve bunun sonucunda ise Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Paris Anlaşması yapılmıştır. 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan bu anlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur (Bilici, 2007). Topluluğun kurulması ile üye devletler arasında ortak hareket anlayışla benimsenmiştir. Ortak düzenleme yapılan konulardan biri de yatırım teşvikleridir. Avrupa Birliği yatırım teşvikleri veya yardımları; "Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar" adı altında bir alt başlık olarak Roma Anlaşması'nın Rekabete İlişkin Kuralları başlığı kapsamındadır (Buyrukoğlu, 2014).

4.1.1. AB’de Teşviklerin Amaçları

Avrupa Birliği’nin teşvik uygulamalarını biçimlendiren öğeler şu şekilde sıralanmaktadır (Buyrukoğlu, 2014):

- Hızlı bir şekilde iç pazarın tamamlanması
- Küresel pazar anlayışı ve bütünleşme
- Özel teşebbüsün AB çatısı altında yatırımlara özendirilmesi
- AB ülkelerinin, uluslararası alanda rekabette güçlenmesi

Bu kapsamda AB’nin yatırım teşvikleri amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Giray, 2008’den aktaran Buyrukoğlu, 2014, DPT, 2000, Sarıöz, 2006 ve Soylu, 2008):

- Avrupa Birliği ülkeleri arasında ekonomik düzey ve refah bakımından nispeten geri kalmış ülkelerin kalkınması için destek vermek,
- Hayat standardı açısından değerlendirildiğinde büyük ölçüde düşük standarda sahip olan ve işsizliğin çok fazla olduğu ülkelere teşvikler yoluyla katkı sağlamak,
- AB’ye üye olan herhangi bir ülkenin iktisadi olarak yaşadığı herhangi bir sorunu veya ekonomik kriz, dengesizlik, sanayi alanında geri kalmışlık gibi durumların giderilmesi ve iyileştirilmesini sağlamak,
- Üye ülkeler arasında yatırımların artırılmasını sağlamak,
- Ekonomiye katkı sağlayan KOBİ’lere destek olmak,
- Ortak çıkarlara hizmet eden projelere çeşitli destekler vermek,
- Ekonomik dalgalanmaların giderilmesi ve AB’nin önemli hedeflerinin gerçekleştirilmesi
- Fonlar yoluyla enerji verimliliği ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- Küresel rekabet gücüne sahip işletmelerin oluşumu desteklemek,
- Sanayi sektörüne teşvikler vererek ileri teknolojik yöntem ve uygulamalarla üretim yapan ABD ve Japonya gibi ülkelerin sanayileriyle rekabet edilebilmesini sağlamak,
- Üye ülkeler arasında ihracat sanayisi maliyeti konusunda eşit hak ve koşullara sahip olunmasını sağlamak,

- Girişim faaliyetleri ile ilgili yeni, özgün ve pratik politikalar üretmek ve üretim maliyetlerinin düşürülmesini sağlamak,
- Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Yeni iş imkanları sağlama yoluyla istihdamın artırılmasını sağlamak,
- Toplumsal ve bölgesel olarak üye devletlerin ekonomik ve refah açısından kaygılarını gidermek,
- Ortak pazar anlayışının hakim kılınması,
- Rekabeti bozan devlet müdahalelerine son verilmesi,
- Üye devletlerin diğer devletler karşısında ortak gümrük tarifesi uygulamasını sağlamak,
- Ortak bir ticaret politikasının oluşturulması
- Kültürel değerlerin korunmasına yönelik yardımlar ve mirasın korunması esası,
- Ortak çıkara ters düşmeyecek ve ticari koşulların olumsuz etkilenmesine mahal vermeyecek bir şekilde belirli bölgelerde ve sektörlerde faaliyetlere yönelik destek sağlanması.

4.1.2. AB’de Uygulanan Teşvik Sistemi

AT anlaşması 89. Madde devlet yardımlarına ilgili kararları içermektedir. Bu madde birçok kez değişikliğe uğramış, yeni kararlar eklenmiş, anlaşmazlıklar yaşanmış ve mahkeme kararları dahi eklenmiştir. Kararlar üye ülke görüşlerine açık olup, henüz yürürlüğe girmemiş birçok hüküm söz konusudur. AT komisyonu, devlet yardımlarını beş başlık altında kategorize etmektedir (Aygün, 2007 ve Buyrukoğlu, 2014):

- Anlaşmaya Dair Hükümler
- Genel Kurallar
- Bölgesel Yardıma İlişkin mevzuat
- Yatay Yardım Mevzuatı
- Sektörel Yardım Mevzuatı

AB’de devlet yardımları olarak verilen teşvikler Tablo 14’te belirtilmekte ve maddeler halinde ele alınmaktadır (Aygün, 2007, Buyrukoğlu, 2014, Soylu, 2008):

Tablo 14. AB devlet yardımları sınıflandırması

DEVLET YARDIMLARI			
A. Bölgesel Yardımlar	B. Yatay yardımlar	C. Sektörel yardımlar	
1.İstihdam 2.Yatırım 3.İşletme	1.Kobi Yardımı 2.Ar-Ge Yardımı 3.İstihdam Yardımı 4.Çevre Yardımı 5.Eğitim Yardımı 6.De minimis	A-Hassas Sektörler	B- Sektöre Özel Kurallar
		1.Motorlu Taşıtlar 2.Sentetik Elyaf 3.Kömür 4.Çelik 5.Gemi İnşası 6.Elektrik 7.Posta Hizmetleri	1.Tarım 2.Balıkçılık 3.Ulaştırma 4.Görsel ve işitsel yardımlar

Kaynak: Aygün, 2007, Buyrukoğlu, 2014 ve Soylu, 2008

A. Bölgesel Yardımlar: Az gelişmiş bölgelerin kalkındırılması ve gelişime katkı sağlama amaçlı devlet tarafından verilen yardımlardır. Bölgesel olarak istihdamın ve yatırımlar yoluyla ekonomik kalkınmanın sağlanması amaçlı işletmeler de dahil olmak üzere yapılan yardımlardır. Birbirlerine kıyasla geri kalmış, refah seviyesi düşük bölgelerin kalkındırılmasına yöneliktir. Rekabet koşulları dikkate alınmakta ve yapılan yardımlar belli bir süreye bağlanarak, AB mevzuatına uygun bir şekilde daha çok ihtiyaç olan bölgelere yöneltilmektedir. Yatırım, istihdam ve işletme gibi alanlarda da bölgesel yardım verilmesi bazı şartlara bağlanmıştır:

- İşletme kurarak 5 yıldan daha fazla faaliyet gösterecek girişimciler,
- Kapasite artırmak isten yatırımcılar,
- Ürün ve üretim aşamasında önemli değişiklikler yapmak isteyen yatırımcılar,
- Yatırımcı en az %25 oranda yatırımını karşılamak zorundadır.

Ayrıca bölgesel olarak yapılan yardımlarda bazı seçici kurallara riayet edilmelidir. Bu kurallar şunlardır:

- Bölgesel olarak amaçlanan yardımlar ulusal alanları kapsamamalıdır.
- Bölgesel yapılan yardımlarda coğrafya açısından bir alan tanımlaması yapılmalıdır.
- Sınırları belli olan kısıtlı hedefler esas alınarak uygulama yapılmamalıdır.

- Bölgesel problemin ne olduğu tespit edilmeli ve yapılacak olan devlet yardımının yoğunluğu buna göre belirlenmelidir.
- Yardım oranlarında var olan farklılık ve dalgalanma şeffaf bir şekilde ortaya konulmalıdır.

AB açısından değerlendirildiğinde bölgesel yardımların yapılmasındaki en temel olgu, AB'ye üye ülkeler arasında iktisadi refahta benzeşim ve sosyo ekonomik uyumun gerçekleştirilmesidir.

Tablo 15. AB’de bölgesel yardımların dağılımı (2011)

Ülkeler	Toplam Yardım Miktarı (Milyar €)	Ülkelerin GSYİH içerisindeki Payı (%)	Yardımanın GSYİH İçerisindeki Payının Bir Önceki yıla Göre Değişimi (%)	2009-2011 Yılları Arasında GSYİH içerisindeki Payı (%)
Belçika	1,24	0,34	-0,21	0,46
Bulgaristan	0,02	0,05	0,01	0,07
Çekya	1,17	0,76	0,12	0,64
Danimarka	0,83	0,35	0,03	0,51
Almanya	12,46	0,48	-0,08	0,56
Estonya	0,02	0,11	0,01	0,11
İrlanda	0,67	0,43	-0,18	0,51
Yunanistan	2,17	1,01	0,24	0,86
İspanya	3,71	0,35	-0,05	0,40
Fransa	10,48	0,52	-0,12	0,60
İtalya	2,92	0,18	-0,01	0,24
Güney Kıbrıs	0,10	0,54	0,02	0,49
Letonya	0,06	0,29	-0,12	0,27
Litvanya	0,12	0,40	0,10	0,37
Lüksemburg	0,08	0,19	0,00	0,22
Macaristan	0,86	0,86	-0,89	1,33
Malta	0,09	1,43	0,29	2,17
Hollanda	1,78	0,30	-0,02	0,30
Avusturya	1,51	0,50	-0,12	0,58
Polonya	2,13	0,58	-0,17	0,73
Portekiz	1,75	1,02	0,16	1,64
Romanya	0,28	0,21	0,05	0,17
Slovenya	0,33	0,91	0,13	0,89
Slovakya	0,16	0,23	-0,13	0,33
Finlandiya	1,06	0,56	0,12	0,49
İsveç	2,79	0,72	-0,03	0,76
İngiltere	4,18	0,24	-0,04	0,26

Kaynak: European Commission, 2012

AB'nin bölgesel olarak yaptığı yardım, toplam yardımın yüzde 42'sine denk gelmektedir. Parasal toplam ise 52,96 milyar Euro olduğu görülmektedir. En fazla yardımı Almanya ve Fransa alırken en az yardımı Bulgaristan ve Estonya almaktadır.

B.Yatay Yardımlar: AB'nin genel iktisadi politikaları çerçevesinde sosyal ve ekonomik fayda temin etmek için KOBİ, Ar-Ge, çevre, eğitim, yapılandırma ve kurtarma gibi alanlarda sağlamış olduğu teşviklerdir. Herhangi bir sektörel ya da coğrafi alan hedef alınmamaktadır. Bu yardımların temelinde sosyo-ekonomik gelişim amacı yatmaktadır. Yatay yardımlar kapsamına giren teşvikler başlıklar halinde şu şekilde açıklanmaktadır:

KOBİ: KOBİ'lere sağlanacak yardımlar birime göre değerlendirmekte ve yatırım veya hizmet olup olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Küçük ölçekli yatırımlar için %15 oranında destek verilirken, orta boy işletmeler için bu oran %7,5 olarak belirlenmiştir. Bölgesel olarak yardım alabilen KOBİ'ler içinse belirli kriterleri karşılamak koşuluyla bölgesel yatırım tavanını geçmeme şartıyla %10 ve %15 olarak iki farklı oran belirlenmiştir. Oranlar, ekonominin gelişmesini kolaylaştırmaya veya ekonomik gelişmeyi desteklemeye yönelik faaliyetler olarak kategorize edilen duruma göre değişmektedir. KOBİ'ler bazı durumlarda AB Komisyonu onayı olmadan da devlet teşviklerinden yararlanabilmektedirler.

Ar-Ge Yardımı: Ar-Ge yatırımlarında maliyet yükünün çok fazla olması ve topluluğun rekabete yönelik gücünü artırmasıyla ilişkili olarak kabul edilen ve muafiyet tanınan yardımları kapsamaktadır.

İstihdam Yardımı: Daha önce de bahsedildiği gibi işsizliğin çok fazla olduğu ve ciddi boyutlara ulaştığı bölgelerin iktisadi olarak gelişmesini ve kalkınmasını destekleyecek yardımların verilmesidir.

Çevre Yardımları: Roma anlaşmasıyla çevreye ve çevrenin korunmasına dair bazı politik kararlar alınmış ve buna ilişkin teşviklere, yardımlara yer verilmiştir. İnsan sağlığının korunmasına, çevrenin kaliteli olmasına, korunmasına hatta geliştirilmesine yönelik yardımlar yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca doğal

kaynakların etkin ve adil bir biçimde kullanılmasını sağlamak, bölgesel ve küresel çevre sorunlarını gidermek amacıyla tedbirler alınarak teşvikler verilmesi amaçlanmıştır. Çevrenin korunmasına dair enerji ve yenilenebilir enerji teşviklerine şunlar örnek gösterilebilir:

- Enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji yatırımları ile ilgili maliyetlerin %40'ına kadar yardım verilebilmektedir.
- Yenilebilir enerji faaliyetlerinin gösterildiği alan kalkınmada öncelikli olarak desteklenen bölgelerde ise gereğinin ispatı koşulu ile yatırım maliyeti %100'e kadar desteklenebilmektedir.

Eğitim Yardımları: Bir firmaya eğitim amaçlı verilen yardımlardır. Eğitimin kapsamı istenilen alanda olabilmektedir. Odak noktası, çalışanlara bilgi, beceri kazandırmaya yöneliktir. Kısacası iş ve iş hayatına ilişkin olarak çalışanlara verilen eğitimi kapsamaktadır. Özel ve genel olmak üzere iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Yardımın tavan oranları ise şu şekilde belirlenmiştir:

- Büyük ölçekli İşletme/Özel eğitim %25
- KOBİ/Özel eğitim %35
- Büyük ölçekli İşletme/Genel eğitim %50
- KOBİ/Genel eğitim %70
- Büyük ölçekli İşletme/Özel-Genel eğitim %25
- KOBİ/Özel-Genel eğitim %35

De minimis: Komisyona bildirim yükümlülüğünden muaf tutulan bu yardım küçük tutarlardaki yardımları kapsamaktadır. Tavan miktarı 100000 (Yüz bin) Euro olarak belirlenen yardım daha sonra değiştirilen Komisyon Tüzüğü (2006) ile 200000 (iki yüz bin) Euro olarak güncellenmiştir. Ancak taşımacılık alanında 100000 (Yüz bin) Euro ile sınırlı tutularak özel bir mevzuat çıkarılmıştır.

C.Sektörel Yardımlar: Belirli alanda üretim yapan sektörlerin Japonya ve ABD gibi ülkeler karşısında güçlü rekabete sahip olabilmesi adına devlet tarafından desteklemesiyle ilgili yardım unsurlarını içermektedir. Kısacası rekabet gücüne

yönelik yardımlardır. Toplam yapılan yardımın % 26,39'una denk gelmektedir. AB tarafından sektörel bazda yapılan yardım oranları Tablo 16'da şu şekilde gösterilmektedir:

Tablo 16. AB'de sektörel yardımlara ilişkin dağılım toplamı (2011) (%)

Sektör	AB Toplam Yardım Payı
Çevre ve enerji tasarrufuna yönelik yardımlar	23,40
Bölgesel olarak yapılan yardımlar	26,39
Ar-Ge ve Yatırım	18,93
KOBİ	4,62
Ticaret	1,46
İstihdam yardımı	2,74
Kültür	3,47
İhracat ve Küreselleşme	0,59
Bireysel tüketicilere sosyal destek	6,43
Mirasın korunması	0,12

Kaynak: European Commission, 2012

Yine European Commission 2009'a göre 1992-2008 yılları arasında sektöre göre verilen yardım oranları Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17. AB'de sektörel yardımlara ilişkin dağılım toplamı (1992-2008) (%)

Tarım	Bölgesel Teşvik	Kömür	İmalat	KOBİ	Çevre Yardımı	Ar-Ge	Finansal Hizmetler
20	18	12	11	7	7	7	7

Kaynak: European Commission, 2009

Tablo 17'den de anlaşılabacağı üzere en fazla sektörel yardım tarım alanında yapılmıştır. Ancak 2008 yılı krizi patlak verince tüm yardımların %76'sı finansal hizmetlere (Bankacılık Sektörü) kaydırılmıştır.

Devlet yardımları, piyasa ekonomisine bir müdahale aracı olarak görülse de gelişmiş ülkelerin çoğunda süreklilik arz eden bir şekilde yoğun olarak kullanılmaktadır. Yardımların yapılış biçiminin ve uygulanış şeklinin, bulunulan zamana göre değerlendirilerek ve amacına uygun olmadığı düşünülerek çoğu kez değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu anlamda devlet yardım yardımları, halen rekabete yönelik bir güç, teknoloji ve bilim alanlarında yenilik yapma ve imkan sağlama ve küresel piyasa amacına ulaşmada bir araç olarak kullanılmaktadır. Avrupa Birliği tarafından dikkate alınan bu durumun, uygulamalar ve sağlanan yardımlar açısından bakıldığında

oldukça önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Örnek olarak bazı sektörel yardımlara aşağıda değinilmektedir (Soylu, 2008):

Posta hizmetleri ve görsel işitsel yardımlar: Posta Hizmetleri kamu alanında da yapılan bir hizmet olması ve maliyetlerinin yüksek olması gerekçesiyle Komisyon mevzuatına uygun yardımlar yapılmaktadır. Görsel ve işitsel yardımlar ise kültürel değerlerin ve mirasın korunmasına ilişkin yardımlar esas alınarak, iç pazarı bozmayacak şekilde AB Konseyi tarafından üye devletlere kültürel mirasın korunmasını amaçlayan yardımların verilmesidir. Bu yardımlara Radyo-TV yayıncılığına verilen yardımlar da dahil edilmiştir.

Tarım ve balıkçılık: Roma Anlaşması'nda devlet yardımları ile ilgili önceliği olan yardımlardır. Tarım konusunda, yapısal ve doğal koşullar nedeniyle gelişmemiş olan işletme ve yatırımcıların korunması ve kalkındırılması hedeflenmiştir. Düşük faizli kredi gibi olanaklar verilmektedir. Balıkçılık sektöründe ise ortak bir anlayış kapsamında modern balıkçılığı destekleme, balıkçılık ile ilgili tekne ve teçhizatın yenilenmesi ayrıca çiftlik balıkçılığının desteklenmesi, kıyı bölgelerine mali destek verme gibi yardım unsurlarını içermektedir.

Kömür-çelik: Kömür ve çelik alanında ise çalışma koşullarında iyileştirme yapılması, verimlilik ve değişimler nedeniyle oluşan dengesizliğin giderilmesi esasıyla yardımlar verilmesi amaçlanmıştır. İlk yasal dayanağı ise AKÇT anlaşmasıdır. 2002 yılı itibarıyla anlaşma son bulmuştur.

AB'de teşvik araçları: Avrupa Birliği'nde; nakit, (hibe/prim) borç, sektörel yardım, çevre/enerji, Ar-Ge, bölgesel kalkınma, KOBİ, çalışan eğitimi ve istihdam, ihracat, bilim/teknoloji, yatırım faktörleri, indirgenmiş sosyal güvenlik ve vergi indirimi gibi teşvik araçları kullanılmaktadır. Özellikle Avrupa'da bazı sektörler vergi esaslı teşviklere daha fazla ihtiyaç duymaktadır (Giray, 2004). Belirtilen teşvik araçlarının nihai hedefi iktisadi kalkınma, refah, artan büyüme, ekonomik istikrar, bölgesel kalkınma ve üye ülkelerin yabancı sermayeye yönelik olarak cazibe merkezi haline gelmesidir.

4.1.3. AB’de Yatırım Teşviklerinde Ülke Örnekleri

AB’de gerçekleştirilen yatırım teşviklerine 3 ülke üzerinden örnekleme yapılacaktır. Bu ülkeler Almanya, Fransa ve İtalya’dır. Avrupa Birliği’ne üye devletler arasında en fazla yardımı yapan ülkeler Almanya, Fransa ve İtalya’dır. 2009 verilerine göre Avrupa Birliğine üye devletlerin yapmış olduğu yardım miktarları Tablo 18’ de gösterilmiştir (Yavan, 2011):

Tablo 18. Avrupa ülkeleri devlet yardımı miktarları (2002-2008)

Sıra No	ÜLKE	YARDIM MİKTARI (MİLYAR EURO)
1	Almanya	127
2	Fransa	72
3	İtalya	46
4	İngiltere	35
5	İspanya	34
6	Polonya	21
7	İsveç	18
8	Hollanda	16
9	Finlandiya	15
10	Macaristan	14
12	Danimarka	12
13	Portekiz	11
14	Çek Cumhuriyeti	11
15	Romanya	9
16	Avusturya	9
17	Belçika	9
18	İrlanda	8
19	Yunanistan	6
20	Slovakya	2
21	Güney Kıbrıs	2
22	Slovenya	2
23	Bulgaristan	1
24	Letonya	1
25	Malta	1
26	Litvanya	1
27	Lüksemburg	1
28	Estonya	0

Kaynak: Yavan, 2011

Almanya Fransa ve İtalya’da verilen teşvik araçları Tablo 19’da gösterilmektedir.

Tablo 19. Almanya Fransa ve İtalya'da teşvik araçları

Teşvik Araçları	Almanya	Fransa	İtalya
Nakit (Hibe-Prim)	✓	✓	✓
Borç	✓		✓
Vergi İndirimi	✓	✓	✓
İndirgenmiş Sosyal Güvenlik			
Ar-Ge	✓	✓	
Çevre-Enerji			
Bölgesel Gelişmişlik	✓	✓	✓
KOBİ'ler			
Çalışan Eğitimi	✓	✓	
İhracat			
Teknoloji			✓
İş ve İstihdam	✓	✓	
Yatırım Varlıkları			
Sektörel			

Kaynak: EU, 2010, <http://www.aik-invest.hr/en/>'den aktaran, Öz ve Buyrukoğlu, 2018 s.147

4.1.3.1. Almanya'da yatırım teşvikleri

Almanya yönetim olarak federal bir yapıya sahiptir. 1990 yılında birleşen, 16 eyalete ve 81 ile sahip olan Almanya'nın nüfusu 80 milyonu aşmıştır. En büyük üç şehri sırasıyla Berlin, Hamburg ve Münih'tir. Dünya ekonomi sıralamasında ABD, Japonya ve Çin'den sonra 4. büyük ekonomiye sahip olan Almanya; ihracat bakımından da en büyük hacme sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Her anlamda müthiş bir disipline sahip olan Almanya; AB içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bilim ve teknoloji doğrultusunda ekonomisini çok ileri düzeye taşımayı başarmıştır.

Tablo 20'de 2011-2017 yılları arasında Almanya ekonomisine ait temel istatistiksel veriler gösterilmektedir (<http://web.archive.org>, 2019):

Tablo 20. Almanya'nın 2011-2017 yılları arası temel ekonomik verileri

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYİH (Milyar Euro)	2703,1	2758,2	2826,2	2932,5	3043,7	3144,0	3263,3
Kişi başına GSYİH (Euro olarak)	33,673	34,296	35,045	36,211	37,260	38,180	39,454
GSYİH artışı (Reel)	3,7 %	0,7 %	0,6 %	1,9 %	1,5 %	1,9 %	2,2 %
Enflasyon oranı (Yüzde olarak)	2,5 %	2,1 %	1,6 %	0,8 %	0,1 %	0,4 %	1,7 %

Tablo 20'nin devamı

İşsizlik oranı (Yüzde olarak)	5,9 %	5,4 %	5,2 %	5,0 %	4,6 %	4,2 %	3,8 %
Bütçe dengesi (GSYİH'nın %'si)	1,0 %	0 %	0,1 %	0,3 %	0,6 %	0,8 %	1,1 %

Kaynak: <http://web.archive.org>, 2019

Almanya AB içinde sanayisini en ileriye taşıyan ülkedir. Serbest ticaret anlayışını benimseyen Almanya'nın dış ticarete dair politikaları diğer üye ülkeleri de etkilemektedir. Almanya, serbest ticaret anlayışını benimsemiş olsa da belli zamanlarda sanayisini dış ticarete karşı koruma amaçlı tarife dışı uygulamalar yapmaktadır. Bu Anlamda iç piyasanın dış piyasaya karşı korunması amacıyla ilaç, steril araç ve teşhis ile ilgili ürün üretimi, paket yapımı, ürünlerin depolama işlemleri ve etiketlenme sürecine dair standartların Almanya'ya olan ihraç maliyetlerini yükselterek önlemler alınmaktadır (Ekinci, 1997).

Almanya'nın gelişmişlik seviyesi, nüfusu ve tarihi incelendiğinde AB'ye üye ülkeler arasında en fazla dikkat çeken ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Almanya tarihsel nedenlerle oluşan doğu-batı bölgeleri arasındaki refah ve kalkınma seviye farklarını gidermek amacıyla birçok teşvik uygulamaları gerçekleştirmiştir. Ülke içi yatırımların artırılması ve bölgesel farkların giderilmesi hedefiyle teşvikler; yerli-yabancı farkı gözetilmeden verilmiştir. Almanya'nın uygulamakta olduğu teşvik politikaları geri kalmış bölgelere öncelik tanınması esasına dayalı olarak yapılmakta ve kapasite artırımı kapsamında hareket edilmektedir. Teşvikler; AB, Alman Hükümeti ve Federal Hükümetler tarafından verilmektedir. Almanya'da başta doğu bölgeleri olmak üzere ekonominin geliştirilmesine yönelik olan GRW ulusal teşvik programı 2014 yılı değişikliği ile öncelikli bölge sayısını artırmış ve kapsamını genişletmiştir (Sevinç, 2014).

AB'ye üye ülkelerde yatırım teşvik politikalarına ve yatırımcılara yönelik danışmanlık hizmeti niteliğinde yardımcı birimler bulunmaktadır. Almanya'da yatırımlarla ilgilenen sorumlu birim; Federal Dış Ticaret ve Yatırım Ajansı, Federal Almanya Cumhuriyeti Dış Ticaret ve Yabancı Yatırım kuruluştur. Kuruluşun amacı endüstriyel ve teknolojik yatırımların Almanya'da teşvik edilmesi ve içi pazara

yönelik yatırımcıların tespiti veya Almanya’da yatırım yapmak, yatırımını genişletmek ve artırıcı faaliyetlerde bulunmak isteyen yabancı yatırımcılara danışmalık hizmetinin verilmesidir (Buyrukoğlu, 2014).

Almanya’da yatırıma yönelik verilen yardımlar, yatırıma dair faaliyetlerinin konusuna ve yatırım faaliyetinin yapılacağı bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Almanya’nın yatırım projelerine sağladığı en önemli teşvik aracı yatırım yardımlarıdır. Yapılan yardımlar içinde en yoğun olanları ise nakdi yardım ve vergisel indirimlerdir. Almanya’nın yatırımlara yönelik sağladığı teşvikler aşağıda sıralanmaktadır (Ekinci, 1997, DPT, 2000, Sevinç, 2014, Sarıöz, 2006 ve Buyrukoğlu, 2014):

- AB Kalkınma Fonu aracılığı ile KOBİ’lere düşük faizli kredi temini,
- İktisadi kalkınma açısından gelişmemiş bölgelerde yatırım yapanlar için taşıma yardımı sağlanması ve hızlandırmış amortisman uygulamaları,
- Nakdi yardımlar ve vergisel indirimler
- KDV indirimleri
- Çevrenin korunmasına ilişkin yardımlar
- Ticari kredilerde tercihe bağlı olarak kredi faiz oranı uygulamaları
- KOBİ’lere danışmanlık işbirliği ve desteği
- KOBİ’lere yönelik Ar-Ge destekleri, yönetim ve eğitim yardımları
- Sübvansiyonlar, şartlı krediler ve vergi kolaylıkları
- Yeni ürün geliştirme desteği ve hibeler
- Yurtdışı fuar katılımına destekler
- Patent, malzeme, arsa ve taşınmaz alımı, yeni şube açılması gibi durumlarda devlet destekleri
- Ar-Ge destekleri ve pazara yayma yardımları
- Teknolojik parkları destekleme
- Araştırma projelerini geliştirme destekleri
- Ar-Ge çalışmalarının artırılmasını teşvik etmek ve istihdam edilen personele tahsisat verilmesi
- İhracata yönelik destekler ve sigorta-garanti sistemi ve ihracat kredisi temini

- KDV iadesi, gümrük vergisi iadeleri ve gümrükten muaf tutulan serbest liman uygulaması
- Kredi garanti kuruluşlarının riskine ortak olma
- Tarıma verilen teşvikler kapsamında direkt ödemeler, piyasa düzenlenmesi
- Kırsal kalkınma programları ve tarımsal fonlar
- Diğer bölgesel amaçlı verilen yardımlar

4.1.3.2. Fransa’da yatırım teşvikleri

Yönetim şekli cumhuriyet olan Fransa 22 idari bölgeden oluşmaktadır. Sırasıyla en büyük üç şehri Paris, Marsilya ve Lyon’dur. Fransa Avrupa’da olduğu kadar dünyada da güçlü ekonomik ve siyasi bir yapıya sahiptir. Egzotik doğası ve turizm merkezleri ile cazibesi yüksek bir ülke unvanını taşımaktadır. Son yıllardaki ülke politikaları sayesinde yatırımlara yönelik en sıcak merkezlerden bir olarak görülmektedir. Avrupa’nın büyük pazarlarından biri olan Fransa, yatırımcıların göz ardı edemeyeceği bir ülkedir. İş yanlısı bir ortamın hakim olduğu Fransa, dünyaya tamamen açıktır. Fransa ekonomisi ile ilgili ekonomik veriler dikkate alınarak şunlar söylenebilir (<http://www.investineu.com>, 2019):

- İyi kurulmuş finansal bir yapıya sahiptir.
- Yüksek vasıflı iş gücüne sahiptir.
- Bir iş kurulmak istendiğinde kolaylıklar açısından bütün dünyada üçüncü sıradadır.
- Fransa, dünya ülkeleri arasında ihracatta 6. ithalatta 4. yabancı yatırımcı alımında ise 3. sıradadır.
- Fransa yatırımlarını genişletmek isteyen yatırımcılar için ideal bir seçenektir.
- Serbest ticaret ve çeşitli yatırımcılara olan yaklaşımıyla ilgili politikaları sadece Avrupa’da değil diğer dünya ülkeleri arasında da öne çıkmaktadır.
- Avrupa’nın adeta kalbinde olan Fransa, Avrupa’da üs kurmak ve faaliyet göstermek isteyen yatırımcılar için kayda değer avantajlar sunmaktadır.
- Bilim ve teknoloji alanında son derece gelişmiş yatırımlar yapılmaktadır.
- Fransa kendisini, Avrupa ülkelerine bağlayan kara ve demiryolu dahil olmak üzere son derece gelişmiş ulaşım ağı ve altyapı tesislerine sahiptir.

- Fransa sanayisi üretim endeksi sürekli artış eğilimi göstermektedir.
- Ar-Ge, otomotiv, inşaat, biyoteknoloji, yazılım ve multimedya, telekomünikasyon, hava ve uzay taşımacılığı endüstrisi, raylı sistemler, lojistik, bilgisayar donanımı ve çevre birimleri gibi bazı sektörlerin yanı sıra yeşil ve temiz çevre ile ilgili teknolojik geliştirme alanlarında faaliyet gösterilmektedir.
- 65 milyonu aşan nüfusuyla tüm Avrupa'daki en büyük ikinci pazardır.
- Fransa'da 2015'te 0,8, 2016'da 1,1, 2017'de 2,2 ve 2018'de 2,1 oranında ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.
- 2013 yılında 0,884 oranı ile çok yüksek, BM insanı gelişmişlik endeksi elde etmiştir.
- Fransa dünyanın beşinci büyük ekonomisidir.
- Yabancı yatırımcı oranı oldukça yüksek olan Fransa en büyük yatırım merkezi haline gelmiştir. Yirmi üç binden fazla yabancı şirketi barındırmaktadır. Yabancı yatırımcılara ait pazar payı %23'ün üzerindedir.
- Fransa'da faaliyet gösterilen kilit alanlardan biri de nükleer enerji endüstrisidir. Fransa 60 nükleer santrale sahiptir.
- Fransa nükleer enerji ile elektrik üretiminde pazarın liderliğini yapmaktadır ve bu sektörde bir yatırım alanı haline gelmiştir.

Tablo 21'de 1980-2017 yılları arasında Fransa ekonomisine ait temel istatistiksel veriler gösterilmektedir (<http://web.archive.org>, 2019):

Tablo 21. Fransa'nın 1980-2017 yılları arası temel ekonomik verileri

Yıl	GSYİH (Milyar Euro olarak)	Kişi başı GSYİH (Euro olarak)	GSYİH artışı (reel)	Enflasyon oranı (Yüzde olarak)	İşsizlik (Yüzde olarak)	Bütçe dengesi (GSYİH'nın % 'si olarak)
1980	453,2	8,435	%1,8	%13,1	%6,2	%-0,4
1981	511,7	9,470	%1,1	%13,3	%7,4	%-2,4
1982	587,9	10,821	%2,5	%12,0	%8,1	%-2,8
1983	652,8	11,945	%1,2	%9,5	%7,4	%-2,5
1984	709,6	12,927	%1,5	%7,7	%8,5	%-2,7
1985	760,5	13,788	%1,6	%5,8	%8,7	%-2,9
1986	817,8	14,759	%2,4	%2,5	%8,9	%-3,2

Tablo 21'in devamı

1987	859,8	15,442	%2,6	%3,3	%9,2	%-2,0
1988	929,4	16,607	%4,7	%2,7	%8,8	%-2,5
1989	1001,8	17,805	%4,4	%6,6	%8,7	%-1,8
1990	1058,6	18,711	%2,9	%0,3	%8,4	%-2,4
1991	1097,1	19,304	%1,0	%3,4	%8,6	%-2,8
1992	1136,8	19,906	%1,6	%2,5	%9,4	%-4,6
1993	1148,4	20,018	%-0,6	%2,2	%10,3	%-6,3
1994	1186,3	20,609	%2,3	%1,7	%10,7	%-5,4
1995	1225,0	21,211	%2,1	%1,8	%10,5	%-5,1
1996	1259,0	21,730	%1,4	%2,1	%10,8	%-3,9
1997	1299,7	22,365	%2,3	%1,3	%10,9	%-3,6
1998	1358,8	23,307	%3,6	%0,7	%10,7	%-2,4
1999	1408,1	24,072	%3,4	%0,6	%10,4	%-1,6
2000	1485,3	25,235	%3,9	%1,8	%9,2	%-1,3
2001	1544,6	26,026	%2,0	%1,8	%8,5	%-1,4
2002	1594,3	26,711	%1,1	%1,9	%8,3	%-3,1
2003	1637,4	27,244	%0,8	%2,2	%8,5	%-3,9
2004	1710,7	28,274	%2,8	%2,3	%8,8	%-3,5
2005	1772,0	29,066	%1,6	%1,9	%8,9	%-3,2
2006	1853,2	30,184	%2,4	%1,9	%8,8	%-2,3
2007	1945,7	31,486	%2,4	%1,6	%8,0	%-2,5
2008	1995,8	32,121	%0,2	%3,2	%7,5	%-3,2
2009	1939,0	31,041	%-2,9	%0,1	%9,1	%-7,2
2010	1998,4	31,841	%2,0	%1,7	%9,3	%-6,8
2011	2059,3	32,651	%2,1	%2,3	%9,2	%-5,1
2012	2086,9	32,929	%0,2	%2,2	%9,8	%-4,8
2013	2115,3	33,208	%0,6	%1,0	%10,3	%-4,0
2014	2147,6	33,542	%0,9	%0,6	%10,3	%-3,9
2015	2194,2	34,125	%1,1	%0,1	%10,4	%-3,6
2016	2228,9	34,524	%1,1	%0,3	%10,0	%-3,4
2017	2288,1	35,309	%1,8	%1,2	%9,4	%-2,6

Kaynak: <http://web.archive.org>, 2019

Küresel ekonomik kriz ve büyümede süreklilik gibi problemlere karşı Fransa'nın çözümü yatırımlar ve destekler olmuştur. Rekabet gücünü artırmak hedefiyle birçok yatırım teşviki sağlamış ve özellikle 2007 sonrası reformlarla yatırım teşviklerini

yoğunlaştırmıştır. Pozitif yönde bir ortam oluşması amacıyla mali desteklerin kapsam ve çeşitliliği artırmış neredeyse her alanda yatırım teşviki başlığı altında destekler, yardımlar, kolaylıklar, özendirmeler ve finansal imkanlar sağlamıştır (Buyrukoğlu, 2014). Bu doğrultuda Fransa'nın yatırımlara yönelik verdiği teşviklere ve aldığı önlemlere aşağıda örnekler verilmiştir (Ekinci, 1997, Sarıöz, 2006, Buyrukoğlu, 2014, Sevinç, 2014 ve <http://www.mondaq.com>, 2019):

- Yerli ve yabancı yatırımcıya yönelik düzenleyici ve düzeltici önlemlerin alınması,
- Vergi sistemlerinde reformların yapılması,
- İş ve şirket yasalarında büyük değişiklikler ve esneklikler getirilmesi,
- Şirket kanunlarının basitleştirilip değiştirilmesi,
- Patent dosyalama sistemini basitleştirme ve vergi kredilerinde iyileştirme,
- İdari işbirliği, seminer ve yönlendirmelerin yapılması,
- Yatırım faaliyetlerinde hibe desteği,
- Belli oranları yakalayan yatırımcılar için yatırım primi desteği,
- Vergisiz işletme bölgesinde yatırım yapan girişimcilere faaliyet gösterdiği sanayi alanında ve kapasite artırımında belli oranlarda kurumlar vergisi indirimi veya muafiyeti
- Ar-Ge çalışmalarının hibe ve uygun kredi ile teşvik edilmesi,
- Geri kalmış bölgelere yönelik olarak uzun vadeli ve düşük faizli kredi temini,
- KOBİ'lere destek kapsamında muhasebe sisteminin basitleştirilmesi, sosyal sigortalara ilişkin kolaylıklar getirilmesi, işçi primi ve aile fertleri priminin belli oranlarda vergiden düşürülmesi,
- İhracat kredi sigorta sistemi,
- Dış pazara yönelik geliştirici tedbirlerin alınması,
- Rekabete dair yeni politikaların izlenmesi,
- İhraç malı alıcılarına ticari bankalar aracılığı ile orta ve uzun vadeli finansman sağlanması,
- Ağır veya hafif endüstri ürünlerine yönelik belli oranlarda risk teminatının sağlanması,

- Alsace Kalkınma Ajansı (ADA) aracılığı ile bölgesel kalkınma ve yatırım projelerine destek verilmesi,
- Bölgesel işletmelerin küresel olarak yabancı yatırımcılarla veya işletmelerle olan münasebet ve iletişimlerinin desteklenmesi,
- Teknolojik yeniliklerin devlet tarafından teşvik edilmesi,
- Ar-Ge'ye dair yapılan harcamaların yapıldığı yıl esas alınarak gelir vergisinden indirilmesi,
- IFA (Invest in France Agency) aracılığı ile yatırıma ve yatırımcıya özel iş fırsatları ve hizmetlerin sunulması,
- İstihdamı artırıcı politikaların izlenmesi,
- Tarıma dair makine ve teçhizatın modernize edilmesi yönünde destekler,
- Verimlilik, üretimin ve çeşitliğin artırılmasının yanı sıra tarımsal ürünlere devlet tarafından satın alma garantisinin verilmesi,
- Ticari bölgelerdeki yerler için vergi tatilleri bulunmaktadır.
- Hem endüstriyel hem de endüstriyel olmayan iş, işlem ve ürünler için hibeler bulunmaktadır.
- Sermaye yatırımına dair kredi temini,
- Almanya'da olduğu gibi tercihli faiz oranları ile kredi teşviki,
- Endüstri alanında bilimsel ve teknik araştırma, yönetim, mühendislik, danışmanlık, veri işleme gibi bazı alanlarda teşvikler verilmesi,
- Vergi imtiyazları ve ek yatırım teşvikleri,
- Yerel işletme vergilerinden muafiyet,
- Hızlandırılmış amortisman ve gümrüksüz ithalat destekleri verilmektedir.

4.1.3.3. İtalya'da yatırım teşvikleri

Yönetim şekli cumhuriyet olan İtalya, çok partili parlamenter demokrasi sistemi ile yönetilmektedir. İtalya, 20 idari bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerden beş tanesine, var olan yerel sorunları gidermesi ve çözüm sağlaması amacıyla özerk statü kazandırılmıştır. İtalya'nın üç büyük şehri Roma, Milano ve Napoli'dir. İtalya Avrupa'nın en büyük üçüncü, dünyanın ise sekizinci büyük ekonomisi olup; çok gelişmiş bir ekonomiye sahiptir (<http://web.archive.org>, 2019). İtalya ekonomisinin

bazı özellikleri maddeler halinde aşağıda şu şekilde belirtilmektedir (Çetin, 2006, <http://web.archive.org>, 2019, DPT, 2000, <https://www.ice.it/en>, 2019):

- 2016 yılında dünya ihracat sıralamasında sekizinci sırada yer almıştır.
- Dünya savaşlarından kötü etkilenen İtalya; tarıma dayalı ekonomiden dünyanın en gelişmiş ekonomileri arasına girebilmeyi başarmıştır.
- Sosyo-ekonomik bakımından yaşam kalitesinde dünyada sekizinci sırada yer almaktadır.
- Dünyada altın rezervi en yüksek üçüncü ülkedir.
- Daha kolay bir iş ortamı oluşturma amacıyla hızlı, kapsamlı, bir reform stratejisi uygulanmakta, eğitim, bürokrasi, adaleti geliştirme yönünde adımlar atılmaktadır.
- Araştırma ve inovasyon yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.
- AB'ye katkısı bakımından nitelendirildiğinde üçüncü sıraya yerleşmektedir.
- Üretici bir ülke olan İtalya, Almanya'dan sonra üretkenlik anlamında ikinci ülke konumundadır.
- Makine, mobilya, gıda, giyim robot, gelişmiş ve kaliteli otomotiv sanayisi, denizcilik, endüstri, moda tasarımı, gibi alanlarda ihracat yapmakta ve lüks mallar için küresel olarak en büyük merkezlerden biri olarak kabul edilmektedir.
- Etkili, yeniliği ve yenilikçiliği benimseyen bir ticari sektöre sahiptir.
- Endüstriyel bölgelerinde esnek üretim anlayışı bulunmaktadır. Bu üretim anlayışı ise firmalara talep değişikliğinde ivedi cevap verebilme potansiyeli kazandırmıştır.
- Politik alt kültür esasına dayalı homojen bir yapı ve uyum bulunmakta ve iktisadi işbirliği, kendisini politikalar dahil olmak üzere güçlü bir şekilde hissettirmektedir.
- Küçük işletmelerin profesyonel ve sosyal itibarını önemseyen yerel bankalar bulunmaktadır.
- KOBİ'lere yerel anlamda destek verilirken küreselleşme yolunda da rekabet edebilmelerine yardımcı olunmaktadır.

- Sanayi ile ilgili bölgelerde ileri teknoloji esaslı kümelenme faaliyetleri başarılı olmuştur.

Tablo 22’de 1980-2017 yılları arasında İtalya ekonomisine ait temel istatistiksel veriler gösterilmektedir (<http://web.archive.org>, 2019):

Tablo 22. İtalya’nın 1980-2017 yılları arası temel ekonomik verileri

Yıl	GSYİH (milyar Euro olarak)	Kişi başına GSYİH (Euro olarak)	GSYİH artışı (reel)	Enflasyon oranı (Yüzde olarak)	İşsizlik (Yüzde olarak)	Devlet borcu (GSYİH'nın %'si olarak)
1980	213,0	3,777	%3,4	%21,8	%7,4	n/a
1981	255,2	4,517	%0,8	%19,5	%7,6	n/a
1982	301,2	5,328	%0,4	%16,5	%8,3	n/a
1983	350,7	6,200	%1,2	%14,7	%7,4	n/a
1984	400,9	7,088	%3,2	%10,7	%7,8	n/a
1985	450,0	7,952	%2,8	%9,0	%8,2	n/a
1986	497,5	8,790	%2,9	%5,8	%8,9	n/a
1987	544,2	9,617	%3,2	%4,7	%9,6	n/a
1988	604,8	10,683	%4,2	%5,1	%9,7	%93,0
1989	664,0	11,721	%3,4	%6,2	%9,7	%95,5
1990	722,8	12,749	%2,1	%6,4	%8,9	%98,8
1991	789,6	13,915	%1,5	%6,2	%8,5	%102,3
1992	830,9	14,636	%0,8	%5,0	%8,8	%109,7
1993	855,9	15,062	%-0,9	%4,5	%9,8	%120,5
1994	905,2	15,926	%2,2	%4,2	%10,6	%127,1
1995	985,0	17,328	%2,3	%5,4	%11,1	%116,9
1996	1043,1	18,350	%1,3	%4,0	%11,2	%116,3
1997	1089,9	19,162	%1,8	%1,8	%11,2	%113,8
1998	1135,5	19,954	%1,6	%2,0	%11,3	%110,8
1999	1171,9	20,593	%1,6	%1,7	%10,9	%109,7
2000	1239,3	21,771	%3,7	%2,6	%10,1	%105,1
2001	1298,9	22,803	%1,7	%2,3	%9,1	%104,7
2002	1345,8	23,610	%0,2	%2,6	%8,6	%101,9
2003	1390,7	24,313	%0,2	%2,8	%8,5	%100,5
2004	1448,4	25,134	%1,6	%2,3	%8,0	%100,0
2005	1489,7	25,656	%1,0	%2,2	%7,7	%101,9

Tablo 22'nin devamı

2006	1548,5	26,553	%2,0	%2,2	%6,8	%102,6
2007	1609,6	27,495	%1,5	%2,0	%6,1	%99,8
2008	1632,2	27,647	%-1,1	%3,5	%6,7	%102,4
2009	1572,9	26,457	%-5,5	%0,7	%7,7	%112,5
2010	1604,5	26,873	%1,7	%1,6	%8,3	%115,4
2011	1637,5	27,313	%0,6	%2,9	%8,4	%116,5
2012	1613,3	26,813	%-2,8	%3,3	%10,7	%123,4
2013	1604,6	26,518	%-1,7	%1,2	%12,1	%129,0
2014	1621,9	26,682	%0,1	%0,1	%12,6	%131,8
2015	1652,6	27,183	%1,0	%0,1	%1,9	%131,5
2016	1680,9	27,708	%0,9	%-0,1	%11,7	%132,0
2017	1716,2	28,326	%1,5	%1,3	%11,3	%131,5

Kaynak: <http://web.archive.org>, 2019

İtalya, vergi kredileri, araştırma ve geliştirme yardımları, hibe ve farklı alanlarda faaliyet gösteren yatırımcılar için birçok teşviksel avantajlar sunmaktadır. İtalya'da yatırımlardan sorumlu birim, yatırım tanıtımı ve gelişim amaçlı bir devlet kuruluşu olan Invitalia tarafından yeni yatırımlar desteklenmekte, yerel kalkınmanın sağlanması amacıyla yardımlar yapılmaktadır. Ayrıca yatırım faaliyetinin her aşamasında destekler verilmekte ve şirketlere yardımlar yapılmaktadır (Buyrukoğlu, 2014). İtalya'da yatırım yardımlarına ilişkin teşvikler yoğun olarak daha çok güney bölgesinde uygulanmaktadır. Kuzey bölgelerinde ise gelişmiş sanayi sebebiyle daha çok KOBİ yardımları başlığı altında düşük oranlı faizli krediler ve Ar-Ge'ye yönelik teşvikler uygulanmaktadır. Ayrıca proje bazında otomatik olarak uygulanan sermaye yardımları bulunmakta ve %15 ile %56 oranları arasında değişkenlik göstermektedir. Çimento, bitkisel yağ, elektronik, yazılım gibi alanlarda faaliyet gösterenler dahil olmak üzere birçok sanayi kuruluşu ve hizmet sektörü bu yardımlardan yararlanabilmektedir (Ekinci, 1997). İtalya'nın yatırımlara yönelik verdiği teşviklere aşağıda bazı örnekler verilmiştir. (Çetin ve Işık, 2014, <https://www.ice.it/en>, 2019, DPT, 2000, Ekinci, 1997):

- Bölgesel ve sektörel olarak dış ticaret yapanlara, KOBİ'lere çeşitli destekler verilmektedir.

- Yatırımlara yönelik olarak stratejik anlamda özel ders hizmeti bulunmaktadır.
- Yabancı yatırımcılara faaliyetlerini yürütme, iş kurma ve genişletme konularında devlet desteği sunulmaktadır.
- Ar-Ge'ye dair çeşitli oranlarda vergisel indirimler bulunmakta ve bu çalışmalar kümelenme faaliyeti doğrultusunda yapılırsa, indirimlerin oranı % 40'a kadar çıkmaktadır.
- Makine ve sermaye mallarına yatırım yapanlar için destekler verilmektedir.
- Teknik ve bilimsel araştırmalarda kredi imkanı ve vergisel indirimler verilmektedir.
- Petrol, doğalgaz kaynaklarına erişim ve bu alanda çeşitli olanaklardan yararlanma imkanı tanınmıştır.
- İtalyan hükümeti tarafından yabancı yatırımcılara ve yatırımlara pozitif yönde ayrımcılık yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Böylece yabancı yatırımcının fırsat ortamında yatırımlara yönelmesi hedeflenmektedir.
- Yabancı yatırımcılara vergi avantajları, indirimli faiz oranları, yatırım kredileri, ihracatçılara devlet garantisi ve diğer finansal destekler sağlanmaktadır.
- İşsizlik oranının yüksek olduğu yerlerde yatırım yapan yatırımcıya 10 yıl süreyle vergi muafiyeti getirilmiştir.
- Coğrafi konum, yatırımın büyüklüğü ve yatırım yapılan sektörün alanı açısından bir değerlendirme yapılarak yatırım yapan yabancı yatırımcılara finansal anlamda destekler sunulmaktadır.
- 5 Yıldan daha fazla faaliyet gösteren işletmelere belli kriterler çerçevesinde vergisel indirimler verilmektedir.
- İşe alımlarda 36 aylık bir süre dahilinde yıllık 3000 Euro ile sınırlı sosyal güvenlik primi ödemesi devlet tarafından yapılmaktadır.
- Endüstri 4.0 ile ilgili eğitim yardımı verilmektedir.
- Enerji verimliliği konusunda mevcut binalarının verimliliğini %75'e kadar artırmak için yatırım yapan mükelleflere indirimler söz konusudur.
- Tarım çalışanı, çalışan nüfusun %18'ine denk gelmektedir. Topraklarının %30'u tarıma elverişli olan İtalya Hükümeti tarafından birçok tarımsal teşvikler bulunmaktadır.

- Çalışanların eğitim faaliyeti ile ilgili harcamaları %40'a kadar vergiden düşürülmektedir.
- Genel olarak bazı yatırımlarda toplam yatırımın %70'ine kadar faizsiz kredi imkanı sunulmaktadır.
- Daha fazla yeşil alan ve genişleme projeleri, imalat, turizm, çevre koruma alanındaki büyük ve yenilikçi yatırımlar %75'e kadar hibe ve düşük faiz oranları ile desteklenmektedir.
- SACE gibi ihracat kredi kuruluşları vasıtasıyla AB'ye üye olmayan ülkelerde yapılan fuar, piyasa araştırması, reklamlar vb. faaliyetler sigortalanmakta, siyasi ve doğal afet kaynaklı zararlar garanti altına alınmaktadır.
- Yeni projeler ve tevsî projeleri kapsamında araştırma merkezlerine, sosyal kesintilerle ilgili 10 yıllık bir süreyle muafiyet hakkı tanınmaktadır.
- Bilgi iletişim, nanoteknoloji, gelişmiş malzemeler, biyoteknoloji, gelişmiş üretim ve işleme, uzay gibi alanlarda yapılan faaliyetler ve Ar-Ge projeleri belli kriterleri karşılamak koşuluyla, 5 milyon ile 40 milyon Euro arasında yatırım yapanlar için hibe ve uygun oranlarda faiz imkanı tanınmaktadır.
- Enerji verimliliği Ulusal Fonu ile binalar, tesisler ve üretim süreçleri, bölgesel ısıtma ve soğutma ağlarına dair enerji verimliliği yatırımları, yatırımın %70'ine kadar desteklenmekte ve yine uygun kredi temini yapılmaktadır.

4.1.4. AB'de Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi

Ekonomik, mali ve politik olarak bakıldığında AB'nin temel taşlarının ilk atıldığı tarihi andan itibaren birlik içinde sosyal, iktisadi, siyasi, çevresel vb. birçok konuda bir güven ortamı söz konusudur. Belli zaman aralıklarında ulusal veya birlik çapında ekonomik krizler, sosyal ve siyasi sıkıntılar yaşanmış olsa da ezici bir çoğunlukla, AB oluşumunun birlik üyelerine daima olumlu etki ettiği görülmektedir.

Yatırım teşvikleri açısından değerlendirildiğinde ise teşvikler iktisadi kalkınma ve sosyal refahın sağlanması adına AB'nin temel unsurlarından biri olmuştur. Bölgelerarası dengesizliğin hatta birlik içindeki ülkeler arası dengesizliğin giderilmesindeki en büyük araç yatırım teşvikleri, devlet yardımları ve AB oluşumuyla kurulan kurum ve kuruluşlar olmuştur. Ar-Ge, teknik-teknolojik otomotiv sanayisi vb.

alanlardaki faaliyetlerin desteklenmesi iktisadi anlamda AB’de yaşanan krizlerin giderilmesinde adeta kurtarıcı bir etki yaptığı görülmektedir. AB geneli tetkik edildiğinde teşvik uygulamaları yatırım faaliyetlerinde pozitif sonuç doğurmuştur. İstihdam, sosyal refah, kalkınma, ekonominin canlanması; üretim, çeşitlilik ve verimliliğin artırılması; kaynak kullanımında adil kıstasların kullanılması ve bölgelerarası dengesizliğin giderilmesini sağlama da daima en büyük etken teşvikler olmuştur.

AB teşvikleri arasında özellikle Ar-Ge yatırımlarına dikkat çekilmekte ve buna dair teşviklerde çeşitlilik giderek artmaktadır. Türkiye’nin birliğe üye olma hedefi doğrultusunda düşünüldüğünde Ar-Ge yatırımlarına daha fazla destek vermesi ve buna dair çeşitliliği artırması beklenmektedir. AB’de faaliyet genişletme, modernizasyon, yenileme, kiralama, tamamlama, nakil, ulaşım, taşıma, devir, çevre koruma, ürün çeşitlendirilmesi, enerji verimliliğini artırma, alt ve üst yapı, entegre sanayi, krizlerin giderilmesi, darboğazın aşılması, kalite ve verimlilik gibi alanlarda teşviklerin verilmesiyle birlikte, AB ve AB esaslı kurum ve kuruluşlar tarafından etkinlik denetimi yapısal ve siyasal denetimler yapılmaktadır. Ayrıca neredeyse her ülkenin bir yatırım birimi bulunmaktadır.

AB’nin ekonomik ve politik yapısının istikrarlı ve güçlü olması ve teşvik uygulamalarının kullanılmasıyla; kolaylıklar sağlanması yabancı yatırımcıları çekmekte de başarılı olmaktadır. Bu ekonomik ve siyasi güç AB ülkelerine yapılacak yabancı yatırımlara müthiş bir iktisadi güven tesis etmektedir. Aynı zamanda teşvikler yeni pazar ve güçlü rekabetin oluşturulmasında büyük bir etken olarak kullanılmaktadır. AB’de günümüzde dahi stratejik ve coğrafi hedeflerin belirlenmesi, lojistik altyapının oluşturulması, düşük maliyetler ile üretimin yapılmasını teşvikler yoluyla gerçekleştirmekte ve bunu sağlayacak tedbirler alınmakta ve teşviklerin artırılması ve çeşitlendirilmesi yönünde politikalar izlenmektedir.

4.2. Amerika Birleşik Devletleri ve Yatırım Teşvikleri

ABD ekonomisi dünya genelindeki en büyük serbest piyasa ekonomisidir. Kamu etkisinin çok az olduğu ülkede üretim ve hizmete ait faaliyetlerin büyük çoğunluğu

özel sektör eliyle yapılmaktadır. Amerikan ekonomisi iki ana esasa dayalıdır. Birincisi; ülke doğal kaynaklar yönünden oldukça zengindir. İkincisi ise; ülke nitelikli işgücüne sahiptir. Aynı zamanda ABD toprakları çok verimli ve iklim koşulları yönünden yeterince elverişlidir. Ekonomik büyüme için gerekli olan neredeyse tüm yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahiptir. İktisadi anlamda her bakımından ileri seviye değerlere sahip olan ABD’de iletişim ve bilgi-teknoloji alanında kolay uyum esasına dayalı nitelikli işgücünün eğitilmesi konusu oldukça önem arz etmektedir. ABD, dünyanın en fazla beyin göçü alan ülkesidir. Bu durum var olan bazı iktisadi sorunlara çözüm olmakta ve kayda değer seviyede avantaj sağlamaktadır.

ABD ekonomisinin yönlendirilmesinde etkin olan faaliyet alanları; uzay ve havacılık, bilgisayar teknolojileri, telekomünikasyon, motorlu taşıtlar, kimyevi maddeler, iletişim, elektronik ve bilişim sektörü olduğu söylenebilir. Tarım ve hayvancılık sektöründe de başarılı bir ülkedir. Özellikle işlenmiş gıda ihracatının öncülerindendir. ABD ekonomisi dış ticaret açısından değerlendirildiğinde ise 2,6 trilyon dolarlık ithalat ve 1,7 trilyon dolarlık bir ihracat hacmine sahiptir. İthalat ve ihracat toplamında dünya lideri konumundadır (<https://ticaret.gov.tr>, 2019). Tablo 23’te ABD’nin 2016, 2017 ve 2018 yıllarına ait ihracat ve ithalat rakamları gösterilmektedir:

Tablo 23. ABD’nin dış ticaret miktarı (Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat
2016	2249,944	1451,024
2017	2408,476	1546,273
2018	2614,273	1664,056

Kaynak: ITC TRADEMAP

Aşağıda ABD ekonomisinin bazı özelliklerine değinilmiştir. (Giray, 2004, <https://www.iseworld.org>, 2019):

- Dünyaya açılan en büyük açık pazar niteliği taşımaktadır.
- Yatırım ve rekabet konusunda muazzam fırsatlar söz konusudur.
- Dünyanın en geniş market alanına sahiptir.
- Yirmi farklı ülke ile serbest ticaret anlaşması yapmıştır.
- İşgücü eğitilmiş, yetenekli ve yenilikçi bir yapıya sahiptir.

- Amerika’da faaliyet gösteren tüm firmalar üretkenlik bakımından dünyada en ön sıralardadır.
- 325 milyon nüfuslu ABD yaklaşık 20 trilyon dolarlık bir milli gelire sahiptir.
- Yüksek teknolojikli savunma sanayisi bulunmakta ve bu sektör imalat sanayisine olumlu anlamda kayda değer oranda etki etmektedir.

Amerikan ekonomisinin başarılı yapısına yatırım teşvikleri açısından bakılmak istendiğinde ise yakın tarihten başlamak üzere 1930 yılında “Smoot Hawley Tarife Yasası” tarımsal teşvikler amacıyla ihdas edilmiştir. Tarımsal destek kapsamında çıkarılan bu yasaya ekonomik krizin etkisiyle imalat sanayi ürünleri de dahil edilmiştir. 1934 yılında Ticaret Anlaşması yasası, çıkarılacak bütün ticaret yasalarına kaynaklık ve esas teşkil etmiştir. Daha sonra teşvik uygulamaları amacıyla 1962 tarihli “Ticareti Genişletme Yasası” çıkarılarak birçok korumacı politika izlenmiştir. 1974 yılında ise “Yeni Ticaret Reformu” yasası çıkarılmıştır. Bu yasanın özelliklerinden biri ABD Başkanı’na dış ticaret ile ilgili bazı yetkiler tanınmasıdır. 1988 yılına gelindiğinde yeni bir ticaret yasası çıkarılmış ithalatın doğrudan kısıtlanması ve ülkeler arasında farklı politik uygulamaların gerçekleştirilmesi ile ilgili kararlar alınmıştır (Ekinci, 1997).

Amerika’nın federal yapısı gereği ekonomik gücü ve siyasal yetkisi bu federal yapı içinde bölüşüme uğramıştır. Bu bölüşüm neticesinde iktisadi olarak farklı amaçlar edinilse de birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Sonuç olarak merkeziyetçi bir yapıdan ziyade eyalet, bölgesel, yerel ve belediye bazlı teşviklerin verilmesi söz konusu olmaktadır (TÜSİAD, 1990). ABD’de bölgesel, eyalet, yerel ve belediye bazlı verilen teşviklerden bazıları şunlardır:

- Kredi ve hibe programları.
- Altyapı ve enerji sektörüne yönelik verilen teşvikler.
- Vasıflı işgücü ve teknik personelin eğitimi amacıyla verilen teşvikler.
- Özel sektör ve üniversite işbirliğine yönelik verilen teşvikler.
- Arazi temini ve Ar-Ge çalışmalarına yönelik verilen teşvikler.
- Enerji sektörüne yönelik olarak indirim ve iskonto.
- Emlak vergisine dayalı teşvikler.
- Satış vergisine yönelik teşvikler.

- Yenilenebilir enerji faaliyeti kapsamında faaliyet gösteren yatırımcıların desteklenmesi.
- Yeşil bina adı altında, enerji verimliliğini artırmak ve enerji kaybına engel olmak amacıyla verilen teşvikler (Şentürk, 2014).
- Kurumlar vergisi muafiyeti, vergi iadeleri ve vergi indirimleri.
- Ar-Ge çalışmalarıyla ilgili yapılan faaliyetlerin tümünü gider olarak kabul etmekte ve vergilendirilebilir gelirden mahsup etme imkanı sunmaktadır (Buyrukoğlu, 2014).
- Endüstri destekleri ve tahviller.
- Performansa dayalı teşvikler.

ABD’de verilen teşvikler genelde finansal içeriklidir ve eyalet hükümetleri ile yerel güçler tarafından verilmektedir. Yapılan finansal desteğin büyüklüğü yatırımın hacim ve kapasitesine göre farklılık göstermektedir. Yatırımın durumuna göre kayda değer miktarlarda destekler alınabilmektedir (Yavan, 2011).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Devletin serbest piyasa ekonomisine; farklı yöntem ve araçlarla etki ettiği teşvik tedbirlerinin amacı; tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de refah düzeyini artırmak, bölgelerarası farklılığı azaltmak, istihdam sağlamak, tüketicilere kaliteli ve ucuz mal ve hizmet temin etmek, verimliliği artırarak kaynakları ve imkanları ülke geneline yaymak, ürünlerin güçlü bir şekilde rekabet edebilmesi sağlamak ve dünya pazarına tanıtımını kolaylaştırmak, ekonominin, üretimin fonksiyonelliğini ve etkinliğini sağlamaktır.

Kalkınmaya yönelik ilk adımların atıldığı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyetin kuruluşu ve günümüze kadar devam eden süreçte devlet tarafından yatırımcılara birçok teşvik verilmiş ve ekonominin canlanması ve darboğazların aşılması hedeflenmiştir. Yatırım teşvik çeşitliliğinin az olduğu ve kısıtlı bir şekilde aktarıldığı ilk uygulama zamanlarından günümüze, teşvikler birçok yasal değişikliğe uğramış, yeni kanunlar ihdas edilmiş ve reformlar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayinin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik olarak verilen teşviklerin, daha sonra bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderme ve ihracatın desteklenmesi ile uygulama sahası genişletilmiştir. 1960 yılı itibarıyla planlı dönemin başlamasıyla birlikte teşviklerle ilgili politikalar yoğunlaştırılmış ve değer kazanmıştır.

Teşvikler küreselleşen dünya ekseninde ortaya çıkan iktisadi durumlara göre sürekli revizyona tabi tutulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, teşviklerin uygulandığı ilk tarihlerden başlanarak günümüze kadar geçen sürede ne tür değişimler yaşadığı, yapısal olarak incelenmiş, teşvikleri ilgilendiren kilit tarihler tespit edilmiş, yatırım teşviklerine yönelik kavramsal tanımlar yapılmış ve teşviklerin uygulandığı tarih itibarıyla hangi amaçları esas edindiği ile ilgili bilgilere ve özelliklere yer verilmiştir.

Aynı zamanda bu çalışmada Avrupa Birliği'nde uygulanan yatırım teşvik politikalarına değinilmiştir. Avrupa ve dünya ekonomisinde ilk sıralarda yer alan Almanya, Fransa ve İtalya'da uygulanan yatırım teşvik sistemi ve araçlarına örnekler verilmiştir. Yine bu anlamda dünya ekonomisinin merkezi hükmünde olan ABD

ekonomisinden ve yatırım teşviklerinden kısaca söz edilmiştir. ABD ve özellikle Avrupa’da uygulanan yatırım teşviklerinden bahsedilerek; söz konusu ülkelere ait elde edilen başarıları ve iktisadi disiplinlerinin altında yatan sistemleri, araçları, amaçları ve özellikleri görme imkanı doğmuştur.

Bu çalışma ile makroekonomik amaçlar doğrultusunda mikro reform ve revize programlarının gerçekleştirilmesinin gerekliliği anlaşılmakta ve bunun yolu ise yatırım teşviklerinin etkin ve verimli bir biçimde uygulanmasından geçmektedir. Bu amaçla ülkemizde yıllar boyu süren teşvik değişiklikleri, yenilikleri, kapasite ve çeşitlilik artırma gibi büyük veya küçük çapta programlar uygulanmıştır. Bu anlamda 1960 yılı itibarıyla planlı ekonomi dönemine geçilmesi, 1980’li yıllara kadar dış ticaret entegrasyonunun desteklenmesi ve daha sonra serbest dış ticaret anlayışının getirilmesi, 1990’lı yıllarda bölgesel kalkınma ve dengesizliğin giderilmesi amacıyla teşviklerin yoğunlaştırılması, 2000’li yıllarda ise teknoloji tabanlı ürün üretimine destek sağlanması ve son olarak 2012 yılında teşvik çeşitliliğinin ve kapsamının son derece gelişmiş ve genişletilmiş imkanlarla sunulduğu yeni teşvik sistemi uygulanan programlara örnek teşkil etmektedir.

Yapılan bu çalışma ile Türkiye’nin de diğer ülkeler gibi yatırımlara yönelik sunmuş olduğu, özellikle Avrupa Birliği uyum yasaları doğrultusunda gerçekleştirilen değişikliklerle, teşviklerin birçoğu benzer nitelik ve özellik taşımasına rağmen istihdama, rekabet gücünün artırılmasına, bölgesel farkların giderilmesi veya en aza indirilmesine, ekonomik büyüme ve kalkınmaya, sosyal refah artışına, üretimin ve kalitenin artırılmasına olan etkisi istenilen seviyelerde olmadığı anlaşılmakta ve sadece yatırım teşviklerinin verilmesi iktisadi kalkınma için yeterli olmamaktadır.

Yatırım teşviklerinin ülke ekonomisine istenilen seviyede katkıda bulunabilmesi için gelişmiş Avrupa ülkeleri gibi mali bir disipline, sağlam teknolojik bir altyapıya, uzun vadeli stratejik planlara, bürokratik yapı ve hukuki anlamdaki yapının güçlü ve etkili olmasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Avrupa Birliği’nin teşvik politikalarına ve kısmen ABD’de uygulanan teşviklere değinilmesinin nedeni bu güçlü zemin ve altyapıya tanıklık etmektir. Özellikle Avrupa’nın ve dünyanın büyük

ekonomileri arasında yer alan Almanya, Fransa ve İtalya bu durumun nesnel örnekleridir.

Türkiye’de, yatırım teşviklerinin iktisadi büyümeye etki edebilmesi için örnek verilen ülkeler üzerinden değerlendirildiğinde yukarıda sayılan güçlü yapısal kriterlere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda, Türkiye açısından bakıldığında yatırım teşviklerinin ekonomiye katkısı ve geri dönüşümünün kontrolü amacıyla soru niteliğinde şu yapısal sorunlara değinilmektedir:

- Yatırım teşvikleri girişimcilere, yatırımcılara, şirketlere veya kamu kesimine verildikten sonra takibi ne derece yapılmakta mıdır?
- Yatırım teşviklerinin ekonomiye ne kadar etki ettiği ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından kanıtlanmış bilimsel nitelikte ekonomik göstergeleri ifade eden nesnel bir çalışma var mıdır?
- Yatırım teşvikleri ile ilgili kanuni, yasal veya herhangi bir mevzuata ilişkin kaynak israfına ve teşviklerin yanlış yerlere kanalize edilmesine sebep olacak boşluklar var mıdır?
- Yatırım teşvikleri adı altında verilen herhangi bir desteğin talep edenler tarafından yasal dayanağa uygun olarak etkin ve verimli bir şekilde kullanıp kullanılmadığına dair kontrol mekanizması var mıdır, varsa nasıl işlemektedir ve kontrol süre sınırı neye göre belirlenmektedir?
- Yatırım teşvikleri amacına uygun kullanılmadığında veya aldatıcı, yanıltıcı durumlar söz konusu olduğunda hem yetkili kurum hem de teşviklerden yararlananlar için yasal yaptırımlar nelerdir?
- Adalet ilkesine uygunluk ve ekonomiye geri dönüşümü ve katkısı göz önüne alındığında, bazı alanlarda belirli süreye tabi ve kaynakların yetersiz olmasından dolayı kısıtlı ve limitli olan yatırım teşvikleri aynı potansiyele, şartlara ve kapasiteye sahip yatırım veya yatırımcılara verilirken hangi kriterler esas alınmaktadır?
- Siyasi organlar tarafından veya yerel idarelerce devlet imkanlarının kullanılarak teşviklerin yatırım ve yatırımcılara tahsis edilmesinde tarafsızlık ilkesine uygunluğa ne derece riayet edilmektedir ve uygun olup olmadığının tespitinin yapılabilmesi adına hiyerarşik düzen tesis edilmiş midir, yetkili

kurum var mıdır, varsa ne derece yeterli olmaktadır veya yasal dayanak ve yetki açısından tıkanmalar yaşanmakta mıdır?

Bu çalışma sonucunda teşviklerle ilgili üç temel olgunun varlığından söz edilebilir. Birincisi ve en önemlisi; teşvikler kalkınmanın temel unsurudur. İkincisi; teşvikler ekonomi üzerinde bir müdahale aracıdır. Üçüncüsü ise; yatırımlara yönelik olarak özendirici bir nitelik taşımaktadır. Yine bu çalışma neticesinde elde edilen bilgiler kapsamında tıkanıklık ve aksaklık yaşanan tüm noktalar merkez alınarak teşviklerle ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

- Öncelikli olarak Ar-Ge çalışmalarına gelişmiş Avrupa ülkelerinden örnekler alınarak iç piyasa uyumu gerçekleştirildikten sonra yoğun teşvikler verilmeli ve çeşitliliği artırılmalı.
- Çalışanlara yönelik düzenlenen eğitim seminerleri; artırılarak devam ettirilmeli, gerekli kurum ve kuruluşlardan profesyonel destek alınmalı ve devlet tarafından otomatik kontrol, sevk ve idare merkezleri kurularak profesyonel hale getirilmeli, ayrıca bu alanda yürütülen faaliyetlere yönelik teşvik kapsamı genişletilmeli.
- Teknolojinin yenilik, yenileşme ve modernizasyon ile çağın gereklerine uygun hale getirilmesi amacıyla teşviksel destekler uygulanmalı ve her alanda teknolojiye geçilmesi sağlanarak verimlilik odaklı çalışılması hedeflenmeli.
- Verimlilik ve kaynakların etkin, israf edilmeden kullanımı ile ilgili bilimsel yöntemler kullanılmasına katkıda bulunulmalıdır.
- Bölgesel farkları gidermek ve sosyal refahı ülke geneline yaymak amacıyla yatırımcılara yönelik olarak bölgesel özendirici teşvik programlarının sayısı artırılmalı, kolaylıklar getirilmeli ve tanıtıcı, cezbedici reklamlar yapılarak geri kalmış bölgelere yönelim daha da artırılmalı.
- Yapısal eksiklikler giderilmeli.
- Bürokratik engellere son verilmeli, bürokrasiye işlerlik kazandırılmalı, ilgili kurumlar merkezîleştirilerek teşviklere ulaşmadaki zorluklar ve karışıklıklara engel olunmalı.
- Özellikle en büyük sıkıntılardan biri olan dağınık idari yapıya çözüm bulunmalı.

- Bilgi ve belgeye ulaşma konusu yatırımcı lehine çözümlenmeli.
- Yeni ürün ve markalaşma kültürü edinilmesi adına teşvik programları uygulanmalı ve ödül mahiyetinde özendirici ikna edici düzenlemeler yapılmalı.
- Bilgi, yazılım ve iletişim tabanlı faaliyetlere daha fazla önem verilmeli ve teşvik çeşitliliği artırılmalı.
- Tarıma yönelik olarak izlenen teşvik politikaları net olmalı ve verilen teşviklerle ilgili, yatırımcılar lehine süreler uzatılmalı, üretimi ve ürün çeşitliliği artırmaya yönelik devlet yardımları faaliyetin her aşamasında eksiksiz ve kaygısız bir şekilde aktarılmalı.
- Avrupa Birliği uyum kriterleri gereği verilen teşvikler ülkenin sosyo-ekonomik kültürü göz ardı edilmeden sunulmalı ve bu yolla kaynak israfına engel olunmalı.
- Yatırım teşviklerinin verilmesinden sonraki süreçte gözetim ve izleme politikası güçlendirilmeli, teşvik imkanlarından yararlanan kurum, kuruluş veya yatırımcılara ölçülü bir biçimde başarı baskısı politikası izlenmeli. Örnek olarak, belli üretim hacmine ve kapasitesine ulaşan-ulaşmayan girişimcilere tahsis edilen düşük faizli kredilerde başarı durumunda oranların düşürülmesi; başarısız durumda ise oranların yükseltilmesine yönelik vb. uygulamalar tüm teşvik programlarında uygulanmalı.

Yatırım teşvikleri, bir ülkenin iktisadi ve sosyal anlamda refahının temelidir. Bir ülkedeki ekonomik gelişimin ve büyümenin anahtarıdır. Güçlü ekonomik ve politik yapıya zemin hazırlayan en değerli araçtır. İnsan faktörü, yaşamsal ve çevresel faktörler, ailesel, toplumsal ve ulusal yapı ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır.

KAYNAKLAR

- Acar, O. & Çağlar, E. (2012). Yeni teşvik paketi üzerine bir değerlendirme. *TEPAV Yayını*, (N201221), 1-11.
- Akdeve E. & Karagöl E. T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 329-350.
- Aktan, C. C. (1994). *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Aktan, C. C. (2009). Arz–Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun–Laffer Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 40-54.
- Alpay, Y. (2008). *Türkiye Ekonomi Tarihi*. İstanbul: Akademia Yayınları.
- Alsaç, F. (2010). *Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi*. Uzmanlık tezi, DPT, Ankara.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 35-59.
- Aslan, N. T. (2010). Klasik-Neoklasik Dönüşüm Süreci: “Yeni Kamu Yönetimi”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 21-38.
- Ataay, F. (2001). Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü. *Praksis Dergisi*, (2), 53-96.
- Atış, E. (1994). Türkiye’de 1980 Sonrası Yatırım Teşvik Uygulamaları ve Tarımsal Yatırımlardaki Gelişmeler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, (2), 62-74.
- Aydoğuş, İ., Soybalı, H. H. & Baytok, A. (2006). Yunanistan ile Türkiye’de Uygulanan Turizm Yatırım Teşviklerinin Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 1-22.
- Aygün, Ö. (2007). *Avrupa Birliğinde Devlet Yardımları Sistemi ve Türkiye’ye Yansımaları*. Uzmanlık tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Aykut, E. (1997). *Günümüzde Dünyada ve Türkiye’de Korumacılık Politikaları ve Uygulamaları*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bilici, N. (2007). *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri (Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Bulut, M. (2009). Yatırım ikliminin geliştirilmesinde vergi politikalarının rolü: Türkiye örneği. *Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/388*, Ankara, www.sgb.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.07.2018
- Buyrukoğlu, S. (2014). *Yatırım Teşvik Politikaları ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye İçin Ampirik Analiz*. Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, (4), 72-77.
- Çağlar, E. (2006). *Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Çaklı, S. (1998). *İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Çetin, M. (2006). Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1), 74-86.
- Çetin, M. & Işık, H. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği Ekonomilerinde Yenilikler ve Ar-Ge’nin Teşviki: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*, (166), 75-94.
- Çiloğlu, İ. (1997). Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi. *Hazine Dergisi*, (8), 1-15.
- DPT. (1994). *Devlet Yardımları Alt Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT Yayınları.
- Duran, M. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*. Ankara: Hazine Yayınları.
- Eser, E. (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- European Commission, (2012). *Facts and figures on State aid in the EU Member States*, Commission Staff Working Paper, Autumn 2012 Update.
- Ginevicius, R. & Simelyte, A. (2011). Government Incentives Directed Towards Foreign Direct Investment: A Case of Central and Eastern Europe. *Journal of Business Economics and Management*, ISSN 1611-1699, 12(3), 435-450.

- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 181-199.
- Giray, F. (2005). Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (9), 93-122.
- Gökmen S. & Kartaloğlu E. (2012). *Yeni Teşvik Sistemi*. İstanbul: İSMMMO Yayınları 151.
- Gökmen, S. (2012). Yatırım Teşviklerinde Yeni Dönem Başlıyor. *Vergi Sorunları Dergisi*, 286, 137-148.
- Günaydın, D. (2013). Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kümelenmeler: Tr31 İzmir Bölgesi Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal, Social Science*, 1(2), 11-47.
- Günem, O, E. (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnce, M. G. (2008). *Yatırım Teşviklerinin Yatırım Kararına Olan Etkisi Ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İncekara, A. (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Karabulut, Ş. & Altay, A. (2017). Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.
- Karakurt, A. (2010). Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 144-164.
- Karataş, M. (1998). Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi. *Yeni Türkiye Dergisi*, (23-24), Cumhuriyet Özel Sayısı, 3317-3324.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-İ Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri. *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 65-79
- Kibritçiöğlu, A. (1996). *Uluslararası Makro İktisat*. Ankara: TDFOB Yayıncılık.
- Kıldış, Y. (2012). *Türkiye’den Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi*. <http://www.ekodialog.com>, Erişim Tarihi: 15.05.2019
- Koçak H. (2011). Avrupa’da Bölgeselleştirme Çabalarının Ulusal ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Avusturya ve Macaristan Örnekleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 123- 130.

- Küçüköğlu, M. (2005). *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Uygulama*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Leblebici, F. (2002). *Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- OECD, (2001). *Competition Policy in Subsidies and State Aid*, Committee on Competition Law and Policy.
- Oğuz, F. & Bayar, F. (2003). 1923-2003 Türkiye Ekonomisi. *Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yıl Özel Sayısı*, 3-40.
- Öğüt, M. U. & Barbaros R. F. (2003). *Regional Development Inequalities in Turkey: an Assesment on The Distribution of Investment Incentives*. VII. ODTÜ Ekonomi Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Ankara.
- Öz, E. & Buyrukoğlu S. (2018). Investment Incentives in the European Union and Selected World Countries. *Sosyoekonomi*, 26(37), 147-170.
- Özer, Ö. & Güner, T. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 253-266.
- Öztürk, M. & İnan, Ş. (2014). İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 24-55.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pehlivan, O. (2009). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Sarıöz, Y. (2006). *Türkiye'de 1990 Sonrası Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savrul, K. B. & Doğru, B. (2013). Tr 22 Düzey 2 Bölgesinin 2012 Yılı Teşvik Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Selen, U. (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Sevinç, H. (2014). *Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri ve Gelişme Etkileri: Türkiye Örneği*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Soylu, H. (2008). *Devlet Yardımları ve Ekonomik Etkinlik: Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Sistem*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şentürk, S. H. (2014). Yeşil Bina Vergi Teşvikleri: Amerika Örneği ve Türkiye İçin Çıkarılabilecek Sonuçlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 89-102.
- Takım, A. & Ersungur, Ş. M. (2018). Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 725-744.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
- Tutar, F., Tutar, E. & Eren, M. V. (2011). Bölgesel/Yerel Ekonomik Kalkınmanın Popülerleşen Yeni Aktörü: Kümelenme. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakülte Dergisi*, (2), 94-116.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE) 2011*. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*.
- TÜSİAD. (1990). *Sanayileşmede Teşvik Sistemleri*. Yayın No: TÜSİAD-T/90.12.135.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1963-1967)*. Ankara: DPT Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 27.08.2019
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi: 27.08.2019
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979-1983)*. Ankara: DPT Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1985-1989)*. Ankara: DPT Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994)*. Ankara: DPT Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1996-2000)*. Ankara: DPT Yayınları.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2001-2005)*. Ankara: DPT Yayınları.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2007-2013)*. Ankara: DPT Yayınları.

UNCTAD. (2003). Incentives, UNCTAD series on issues in international investment agreements. United Nations, New York and Geneva.

UNCTAD. (2004). *Incentives, UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements*, United Nations, New York and Geneva.

Uslu, C. C. (2007). *Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağlanan Vergisel Teşvikler ve Örnek Çalışma*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2007-2008, <http://www3.weforum.org>, Erişim Tarihi: 05.07.2019

Yaşar O. (2003). 1913 ve 1915 Yılları Arasında Sanayi Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devletinde Tarıma Dayalı Sanayiler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (40), 47-74.

Yavan, N. (2011). *Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Ankara: TEPAV Yayınevi.

Yılmaz, E. (2016). “Türkiye’de son dönemde uygulamaya konan teşvik sistemlerinin temel özellikleri”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası merkezin güncesi, <https://tcmbblog.org.tr>, Erişim Tarihi: 29.07.2019

2012/3305 Karar Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. (2012). Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, Resmi Gazete’de Yayınlanma Tarihi: 19.06.2012, 28328 Sayılı Resmi Gazete.

2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar, Resmi Gazete’de yayınlanma Tarihi:16.07.2009, 27290 sayılı Resmi Gazete.

5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (06.02.2004 tarih, 25365 sayılı T.C. Resmi Gazete)

5350 Sayılı Yatırımların Ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (15.05.2005 tarih, 25819 sayılı T.C. Resmi Gazete)

5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (04.04.2007 tarih, 26483 sayılı T.C. Resmi Gazete)

<http://tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 23.04.2019.

<http://www.canaktan.org>, Erişim Tarihi: 28.04.2019

<https://kumelenme.sanayi.gov.tr>, Erişim Tarihi: 15.06.2019

<https://www.ekodialog.com>, Erişim tarihi:07.07.2019

<https://dengemusavirlik.com>, Erişim Tarihi: 15.07.2019

<http://geka.gov.tr>, Erişim Tarihi: 15.07.2019

<https://www.ilimvemedeniyyet.com>, Erişim Tarihi: 20.07.2019

<https://ekonomihukuk.com>, Erişim Tarihi: 28.07.2019

<https://www.ab.gov.tr>, Erişim Tarihi: 01.09.2019

<http://web.archive.org/web>, Erişim Tarihi: 08.09.2019

<http://www.investineu.com>, Erişim Tarihi: 09.09.2019

<http://web.archive.org/web>, Erişim Tarihi: 11.09.2019

<https://www.ice.it>, Erişim Tarihi: 12.09.2019

<http://www.mondaq.com>, Erişim Tarihi: 12.09.2019

<http://web.archive.org/web>, Erişim Tarihi: 13.09.2019

<https://www.iseworld.org/tr>, Erişim Tarihi:15.09.2019

<https://ticaret.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.09.2019

<https://www.trademap.org>, Erişim Tarihi:16.09.2019